

Regeringens proposition

1977/78: 72

om förfogandelag m. m.:

beslutad den 8 december 1977.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

ERIC KRÖNMARK

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås en ny förfogandelag som skall ersätta rekvisitionslagen (1942:583), beredskapsförfogandelagen (1942:584) och allmänna förfogandelagen (1954:279). Den nya lagen är utformad som en fullmaktslag enligt 13 kap. 6 § regeringsformen. Det innebär att lagen kan sättas i tillämpning när riket befinner sig i krig eller krigsfara eller när det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i. Lagen omfattar däremot inte s. k. fredskriser och skiljer sig därigenom från allmänna förfogandelagen, som kan tillämpas också när det råder utomordentliga förhållanden som har annan orsak än krig eller krigsfara. Propositionen innebär i övrigt inga genomgripande förändringar utan syftar främst till en koncentration och förenkling av lagstiftningen inom förfoganderättens område.

1 Förslag till Förfogandelag

Härigenom föreskrives följande.

Inledande bestämmelser

1 § Kommer riket i krig, träder 4–6 §§ i tillämpning.

2 § Regeringen får föreskriva att 4–6 §§ helt eller delvis skall tillämpas från tidpunkt som regeringen bestämmer,

1. om riket är i krigsfara,
2. om det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara vari riket har befunnit sig och om det till följd av dessa förhållanden föreligger knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på egendom av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen,
3. om det befinnnes nödvändigt att med hänsyn till försvarsberedskapen inkalla värnpliktiga till tjänstgöring med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967).

Föreskrift enligt första stycket skall underställas riksdagens prövning inom en månad från det den utfärdades eller, om riksmöte ej pågår, från början av närmast följande riksmöte. Sker ej underställning eller godkänner riksdagen ej föreskriften inom två månader från det underställning skedde, upphör föreskriften att gälla.

3 § Förkligger ej längre förhållande som avses i 1 § eller 2 § första stycket, skall regeringen föreskriva att tillämpningen av 4–6 §§ skall upphöra.

Förfogande

4 § För att tillgodose totalförsvarets eller folkförsörjningens ofrånkomliga behov av egendom eller tjänster, som icke utan olägenhet kan tillgodoses på annat sätt, får för statens eller annans räkning förfogande ske enligt denna lag.

Förfogande får icke riktas mot staten.

5 § Genom förfogande kan

1. fastighet tagas i anspråk med nyttjanderätt och annan egendom tagas i anspråk med äganderätt eller nyttjanderätt,
2. nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt till egendom upphävas eller begränsas och nyttjanderätt i andra hand tillskapas,

3. ägare eller innehavare av fastighet, gruva, byggnad, industrianläggning eller annan anläggning eller av transportmedel, arbetsmaskin eller liknande åläggas att utöva verksamhet för eller på annat sätt medverka till framställning av egendom för statens eller annans räkning.

4. ägare eller innehavare av lageranläggning åläggas att förvara egendom,

5. ägare eller innehavare av transportmedel åläggas att ombesörja transporter,

6. viss person åläggas tillfällig uppgift för försvarsmakten som vägvisare, budbärare, arbetsmanskap eller sjukvårdspersonal.

Ägare eller innehavare av egendom som omfattas av förfogande får icke överlåta, förbruka, skada, gömma undan eller föra bort egendomen.

6 § Kan förfogande över egendom antagas bli nödvändigt, får ägare eller innehavare i avvaktan på beslut om förfogande förbjudas att överlåta, förbruka, skada, gömma undan eller föra bort egendomen (dispositionsförbud).

Har ej beslut om förfogande meddelats och blivit gällande mot ägare eller innehavare av egendom inom en månad från det dispositionsförbud enligt första stycket beslutades, upphör förbudet att gälla mot honom. Föreligger särskilda skäl, kan dock tiden för förbudet förlängas med högst en månad.

7 § Om förfogande beslutar regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Förfogande över egendom skall riktas mot bestämd ägare eller innehavare av egendomen. I fall som avses i 1 § eller 2 § första stycket 1 eller 2 får dock regeringen föreskriva om förfogande som avser alla eller viss krets av ägare och innehavare av egendom av det slag som förfogandet gäller.

Dispositionsförbud och förlängning av tiden för sådant förbud beslutas av den myndighet som har rätt att besluta om förfogandet.

Om förfogande göres för annans räkning än statens, gäller vad som i denna lag sägs om staten i tillämpliga delar den för vars räkning förfogandet sker.

8 § Vid tillämpning av denna lag och med stöd av lagen meddelade föreskrifter skall tillses att den vars rätt beröres icke lider större förfång än som är nödvändigt. Egendom som oundgängligen behövs för någons förvärvsverksamhet får ej utan tvingande skäl tagas i anspråk.

9 § Har ägare eller innehavare av byggnad eller del av byggnad, som omfattas av förfogande, stadigvarande bostad i byggnaden eller skall han i händelse av utrymning inkvarteras i orten, har han rätt till det bostadsutrymme i byggnaden som han behöver. Detta gäller dock ej, om hans utnyttjande av byggnaden skulle medföra allvarligt hinder för den användning av byggnaden som åsyftas med förfogandet. I sådant fall skall den

myndighet som beslutar om förfogandet tillhandahålla annat bostadsutrymme, om möjligt inom samma eller närbelägen ort.

Första stycket har motsvarande tillämpning på medlem av ägarens eller innehavarens familj.

10 § Lös egendom som kan antagas bli förbrukad eller förstörd eller väsentligt minska i värde tages i anspråk med äganderätt. Annan lös egendom tages i anspråk med nyttjanderätt. Om den myndighet som meddelar beslutet om förfogande finner lämpligt och ägaren medger det, får dock egendomen tagas i anspråk i det förra fallet med nyttjanderätt och i det senare med äganderätt.

Tages fast eller lös egendom i anspråk med nyttjanderätt, skall nyttjanderätten gälla tills vidare, om ej särskilda skäl föranleder att den bestämmes att gälla för viss tid.

11 § Ägare eller innehavare av egendom som tages i anspråk är skyldig att innan han avstår från egendomen, se till att den sättes i sådant skick att den blir användbar för avsett ändamål, om åtgärden enligt vad som är brukligt skulle ha vidtagits av ägaren eller innehavaren vid frivillig överlåtelse eller upplåtelse av egendomen.

12 § Ägare eller innehavare av egendom, som tages i anspråk med nyttjanderätt, är skyldig att tåla eller vidtaga ändring eller förflyttning av inredning eller utrustning som hör till egendomen och att i övrigt tåla de åtgärder i fråga om egendomen vilka den myndighet som meddelar beslutet om förfogande finner nödvändiga.

13 § Ägare eller innehavare av egendom som omfattas av beslut om förfogande eller dispositionsförbud är skyldig att vårda egendomen samt att, om det påfordras, avlämna egendom som tages i anspråk genom förfogande. Tid och plats för avlämnande fastställs av den myndighet som har meddelat beslutet eller av myndighet som regeringen bestämmer.

Den som icke tillfredsställande kan fullgöra skyldighet enligt första stycket skall utan dröjsmål anmäla detta till länsstyrelsen eller till den myndighet som har meddelat beslutet eller bestämmelse om fullgörande av det.

14 § Beslut om förfogande och om dispositionsförbud blir gällande mot ägare, innehavare eller annan, som avses med beslutet, när han har fått del av detta. Gäller beslutet egendom och kommer någon först efter delfäendet i det läget att han, om beslutet ej hade meddelats, skulle ha kunnat råda över egendomen, blir det gällande mot honom från den senare tidpunkten.

Att beslut om förfogande i visst fall kan verkställas innan det har blivit gällande mot ägaren eller innehavaren följer av 56 § andra stycket.

15 § Egendom, som enligt denna lag tages i anspråk med äganderätt eller framställs för statens räkning, övergår i statens ägo när den avlämnas eller på annat sätt kommer i statens besittning.

16 § Mot beslut om förfogande och dispositionsförbud som har meddelats av annan myndighet än regeringen får talan föras hos regeringen genom besvär. Om ej annat föreskrives i beslutet, länder det till efterrättelse utan hinder av anförda besvär.

Ersättning

17 § Vid förfogande utgår ersättning enligt de grunder som anges i 29–36 §§. Om ersättning för skada till följd av dispositionsförbud föreskrives i 37 §.

Ersättning utges av den för vars räkning beslutet om förfogande eller dispositionsförbud har meddelats. Är denne annan än staten och fullgör han ej sin ersättningskyldighet, skall staten på begäran utge ersättningen. Vad staten sålunda har utgivit, får staten kräva åter av den ersättningskyldige.

Värderingsnämnder

18 § För handläggning av ärenden om ersättning enligt denna lag finns en central värderingsnämnd (riksvärderingsnämnden) samt lokala värderingsnämnder till det antal och med de verksamhetsområden som föreskrives av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

För handläggning av ersättningsärenden rörande visst slag av egendom kan inrättas särskild värderingsnämnd för hela riket. I fråga om sådan nämnd gäller vad i denna lag föreskrives om riksvärderingsnämnden.

19 § Riksvärderingsnämnden består av ordförande och fyra andra ledamöter.

För varje ledamot finns en eller flera ersättare. Bestämmelserna i 20–23 §§ om ledamot gäller även ersättare.

20 § Ledamöterna i riksvärderingsnämnden utses för viss tid av regeringen.

Ledamot skall vara svensk medborgare. Den som är omyndig eller i konkurstillstånd får ej utöva befattning som ledamot. Ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv.

21 § Innan ledamot börjar tjänstgöra i riksvärderingsnämnden, skall han ha avlagt domared.

22 § Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamot i riksvärderingsnämnden.

23 § Riksvärderingsnämnden är beslutför när ordföranden och minst tre andra ledamöter är närvarande.

I fråga om omröstning i nämnden skall 16 kap. rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

24 § Regeringen kan föreskriva att riksvärderingsnämnden skall arbeta på avdelningar. Bestämmelserna i 19–23 §§ gäller då i fråga om avdelning.

25 § Lokal värderingsnämnd består av ordförande och två andra ledamöter.

För varje ledamot finns en eller flera ersättare. Bestämmelserna i 26 § om ledamot gäller även ersättare.

26 § Ledamöterna i lokal värderingsnämnd utses för viss tid av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Uppdrag att vara ledamot får bara den undandraga sig som har fyllt sextio år eller har haft sådant uppdrag i tre år eller har förhinder på grund av sin tjänst.

Ledamot skall ha allmän erfarenhet i ersättnings- och värderingsfrågor. Ledamot i lokal värderingsnämnd för visst slag av egendom skall ha ingående erfarenhet av värdering av sådan egendom.

Ledamot skall vara svensk medborgare. Den som är omyndig eller i konkursstillstånd får ej utöva befattning som ledamot. Ej får någon samtidigt vara ledamot i riksvärderingsnämnden och lokal värderingsnämnd.

27 § Lokal värderingsnämnd är beslutför när nämnden är fulltalig.

I fråga om omröstning i nämnden skall 16 kap. rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

28 § Statens rätt bevakas inför värderingsnämnd av ombud som utses av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Ersättningsgrunder

29 § Tages egendom i anspråk med äganderätt, utgår skäligen ersättning för nödvändiga kostnader vid framställning eller återanskaffning eller, om egendomen tages i anspråk hos återförsäljare, vid återanskaffning och återförsäljning av sådan egendom.

30 § Tages egendom i anspråk med nyttjanderätt, utgår skäligen ersättning för förlorad avkastning eller nytta och för kostnader i samband med åtgärd som avses i 12 § samt för skada på eller avsevärd försämring av egendomen.

Första stycket gäller i tillämpliga delar vid förfogande som avses i 5 § första stycket 2.

31 § Utövas verksamhet enligt 5 § första stycket 3–5, utgår ersättning med hänsyn till nödvändiga kostnader för verksamheten.

32 § För uppgift som avses i 5 § första stycket 6 och för åtgärd enligt 13 § första stycket första meningen utgår skälig ersättning.

33 § I den mån det är möjligt och lämpligt skall på förhand föreskrivas det pris som vid förfogande skall gälla såsom ersättning för egendom, åtgärd eller tjänst. Sådant pris upptages i taxa.

Taxa fastställs av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av riksvärderingsnämnden eller lokal värderingsnämnd med beaktande av 29–31 §§. Taxa kan fastställas att gälla för hela riket eller del av riket.

34 § Pris som har föreskrivits med stöd av allmänna prisregleringslagen (1956:236) gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepreis.

Om riksvärderingsnämnden på grund av särskilda omständigheter finner en tillämpning av taxepreis vara i visst fall obillig för den ersättningsberättigade, får nämnden bestämma ersättningen till högre belopp.

35 § Ersättning bestäms med hänsyn till omständigheterna och gällande taxepreis vid den tid då egendomen avlämnas eller på annat sätt kommer i statens besittning eller då åtgärden eller tjänsten utföres. Är egendomen i färdigt skick vid den tidpunkt då beslutet om förfogande meddelas, bestäms ersättningen med hänsyn till omständigheterna och gällande taxepreis vid den tidpunkten.

Fastställd ersättning får jämkas efter vad som är skäligt, om ändrade förhållanden påkallar det.

36 § Har beslut om förfogande meddelats i fråga om egendom och möter ej genom förvållande av den mot vilken förfogandet riktats hinder att taga egendomen i besittning för statens räkning, står staten faran för att egendomen av våda förstöres, försämrats eller minskas.

37 § Upphör dispositionsförbud att gälla enligt 6 § andra stycket, utgår skälig ersättning för skada, som till följd av förbudet har uppkommit på den med förbudet avsedda egendomen, och för åtgärd enligt 13 § första stycket första meningen.

Handläggning av ersättningsärenden

38 § Ersättning enligt taxa bestäms av den myndighet som har meddelat beslutet om förfogande eller av myndighet som regeringen bestämmer.

Ersättning som ej utgår enligt taxa bestämmes av lokal värderingsnämnd. Om särskilda skäl föreligger, kan riksvärderingsnämnden efter ansökan av parterna omedelbart taga upp fråga om sådan ersättning. Här enligt 18 § andra stycket inrättats särskild värderingsnämnd för visst slag av egendom, bestämmes dock i fråga om sådan egendom ersättning som ej utgår enligt taxa av den särskilda värderingsnämnden.

Har nyttjanderätt till egendom upplåtits genom frivillig överenskommelse i stället för att tillskapas genom förfogande och skadas egendomen eller försämras den avsevärt, skall ersättningsfrågan prövas av lokal värderingsnämnd, om upplåtaren begär det och skadan eller försämringen ej beaktades när överenskommelsen ingicks.

39 § Talan mot beslut av annan myndighet än lokal värderingsnämnd i ärende som avses i 38 § första stycket får av den som begär ersättning föras hos lokal värderingsnämnd genom besvär.

Mot lokal värderingsnämnds beslut i överklagat ärende eller i ärende om fastställande av taxa får talan ej föras. I annat fall får talan mot lokal värderingsnämnds beslut föras hos riksvärderingsnämnden genom besvär.

Vill någon med stöd av 34 § andra stycket göra anspråk på ersättning utöver taxepreis, skall han inom besvärstiden göra ansökan om det hos riksvärderingsnämnden.

40 § Mot riksvärderingsnämndens beslut enligt denna lag får talan ej föras.

Utbetalning av ersättning

41 § Sedan beslut om ersättning har vunnit laga kraft, skall fastställt ersättningsbelopp genast betalas ut till den ersättningsberättigade, om ej annat följer av 42–44 §§.

42 § Om någon till säkerhet för fordran har panträtt eller retentionsrätt i egendom som tages i anspråk med äganderätt enligt denna lag, har han rätt att utfå sin fordran ur ersättningen för egendomen, även om fordringen ej är förfallen till betalning. I ersättning som nu nämnts inräknas även ersättning i fall som avses i 5 § första stycket 2.

Utgår enligt denna lag ersättning för skada på eller avsevärd försämring av egendom, har första stycket motsvarande tillämpning.

Fordran, som avses i första stycket och som ej är förfallen till betalning och icke löper med ränta före förfallodagen, beräknas till det belopp som efter fem procent årlig ränta utgör fordringens värde på betalningsdagen. Motsvarande gäller om utfäst ränta är lägre än fem procent.

43 § I fråga om nedsättning, fördelning och utbetalning av ersättning, som fastställts att utgå för skada på eller avsevärd försämring av fastighet, samt

om verkan därav gäller i tillämpliga delar expropriationslagen (1972:719).

Kan flera göra anspråk på betalning ur ersättning, som i annat fall än som avses i första stycket fastställts enligt denna lag, och enas de ej om hur ersättningen skall fördelas mellan dem, skall ersättningen nedsättas hos överexekutor. I fråga om nedsatt belopp skall i tillämpliga delar iakttagas lagen (1927:56) om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar.

44 § Ersättning för egendom som är utmätt skall utges till utmätningsmannen. Avser ersättningen egendom som är belagd med kvarstad eller ställd under skingringsförbud, skall ersättningen utges till överexekutor.

Uppgiftsskyldighet m. m.

45 § Den mot vilken förfogande riktas är skyldig att lämna uppgift om rätt som annan har i fråga om den med förfogandet avsedda egendomen.

46 § I den mån det behövs för att genomföra förfogande i fråga om egendom skall var och en på anfordran av myndighet som får besluta om förfogandet lämna uppgift om den mängd av egendomen som han innehar eller som han har tillverkat eller till vars framställning han har medverkat.

Har någon underlåtit att fullgöra skyldighet enligt första stycket, får länsstyrelse eller, enligt regeringens bestämmande, annan myndighet förelägga honom vid vite att fullgöra skyldigheten.

47 § För kontroll av att uppgift som har lämnats enligt 46 § är riktig och fullständig skall uppgiftsskyldig på begäran av länsstyrelse eller av annan myndighet som regeringen bestämmer tillhandahålla myndigheten handelsböcker och andra affärshandlingar på tid och plats som myndigheten fastställer.

Efterkommer uppgiftsskyldig ej begäran enligt första stycket eller föreligger särskild anledning till kontroll, får myndighet som sägs i första stycket besluta om undersökning av kontor, fabrik, butik, serveringslokal, lagerlokal, ladugård eller annat utrymme eller förvaringsställe, som den uppgiftsskyldige råder över, och om omhändertagande av hans handelsböcker och andra affärshandlingar.

Vid undersökning och omhändertagande enligt andra stycket skall bestämmelserna i 28 kap. rättegångsbalken om husrannsakan gälla i tillämpliga delar. Myndigheten utövar den befogenhet som vid husrannsakan tillkommer undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Det åligger polismyndighet att lämna den handräckning som behövs för undersökningen och omhändertagandet.

48 § Ägare eller innehavare av egendom, beträffande vilken förberedelser för förfogande enligt 63 § kommer i fråga, är på begäran av myndighet som

regeringen bestämmer skyldig att lämna för sådant ändamål nödvändiga uppgifter om egendomen och att tillhandahålla den för besiktning på tid och plats som myndigheten fastställer.

Har någon underlåtit att fullgöra skyldighet enligt första stycket, får länsstyrelse förelägga honom vid vite att fullgöra skyldigheten.

Efterkommes icke föreläggande vid vite att hålla egendom tillgänglig för besiktning, får länsstyrelsen i stället för att utsätta nytt vite besluta om handräckning för att genomföra besiktningen. Sådan handräckning lämnas av polismyndighet på den försumliges bekostnad.

49 § Skyldighet enligt 45–48 §§ skall fullgöras utan ersättning, om ej regeringen bestämmer annat.

50 § Mot beslut om föreläggande av vite enligt denna lag får talan ej föras annat än i samband med talan mot beslut om utdömande av vitet.

Talan mot beslut om åtgärd enligt 47 § andra stycket eller mot länsstyrelsens beslut om handräckning enligt 48 § tredje stycket föres hos kammarrätt genom besvär. Sådant beslut går i verkställighet utan hinder av anförda besvär, om ej annat föreskrives i beslutet.

51 § Den som på grund av bestämmelse i denna lag har fått kännedom om yrkeshemlighet, arbetsförfarande, affärsförhållande, enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden eller förhållande av betydelse för folkförsörjningen eller för rikets säkerhet får ej obehörigen yppa eller utnyttja vad han sålunda har erfarit.

Ansvarsbestämmelser m. m.

52 § Till böter eller fängelse i högst sex månader dömes, om ej gärningen är belagd med straff i brottsbalken, den som uppsåtligen

1. bryter mot föreskrift, åläggande, förbud eller villkor som gäller enligt eller har meddelats med stöd av 5, 6, 11, 12 eller 13 §,

2. underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet som åligger honom enligt 45, 46 eller 48 §,

3. vid fullgörande av uppgiftsskyldighet som åligger honom enligt 45, 46 eller 48 § lämnar oriktig uppgift, om uppgiften innebär fara i bevishänseende,

4. underlåter att efterkomma begäran enligt 47 eller 48 §.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, dömes till fängelse i högst två år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det har skett i vinningssyfte eller har avsett en betydande mängd av egendom eller eljest har varit av särskilt farlig art.

Begår någon av oaktsamhet gärning som avses i första stycket, dömes till böter eller, om brottet är grovt, till fängelse i högst sex månader. I ringa fall dömes ej till ansvar.

Den som har underlåtit att fullgöra skyldighet, som omfattas av vitesföreläggande enligt denna lag, får icke dömas till straff för underlåtenheten.

53 § Näringsidkare ansvarar för gärning som avses i 52 §, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller bort ha vetskap om gärningen.

54 § Har någon begått brott som avses i 52 §, skall egendom, som han i samband med brottet har mottagit eller genom brottet har undanhållit, förklaras förverkad, om det ej är uppenbart obilligt. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Äger den brottslige ytterligare sådan egendom som brottet har avsett, kan även denna förklaras förverkad. Annan egendom som han äger och som omfattas av beslut om förfogande eller dispositionsförbud kan också förklaras förverkad, om särskilda skäl föreligger.

55 § Har beslag lagts på egendom, som kan antagas bli förverkad, och är den underkastad förskämning eller snar förstörelse eller annan nedgång i värde, får den genast försäljas. Sådan försäljning skall alltid ske om ägaren begär det. Uppskattas egendomens värde till ettusen kronor eller mera och har ej försäljning påkallats av ägaren, skall dock tillstånd till försäljningen sökas hos rätten, om omständigheterna medger detta. Rätten får utan att höra ägaren meddela beslut i ärendet.

Särskilda bestämmelser

56 § Underlåter någon att behörigen eller i rätt tid tillhandahålla egendom, som omfattas av beslut om förfogande, skall polismyndighet lämna den handräckning som behövs för verkställighet av beslutet. Om dröjsmål kan medföra fara och polismyndighet icke är tillgänglig, får den myndighet som har utövat förfoganderätten själv verkställa beslutet.

Är fråga om förfogande för försvarsmaktens behov och skulle dröjsmål med verkställighet av beslutet om förfogande medföra allvarlig olägenhet, får myndighet som avses i första stycket vidtaga åtgärd som där sägs, även om ägaren eller innehavaren icke har fått del av beslutet.

57 § När tillämpningen av 4–6 §§ upphör, iakttages vad som föreskrives i 58–61 §§.

58 § Har egendom, som till följd av beslut enligt 5 § första stycket 1 skall tagas i anspråk med äganderätt, ännu ej övergått i statens ägo vid den i 57 § angivna tidpunkten, förfaller beslutet.

59 § Har beslut enligt 5 § första stycket 1 eller 2 om ianspråktagande av egendom med nyttjanderätt ej gått i verkställighet vid den i 57 § angivna tidpunkten, förfaller beslutet.

Har beslutet börjat verkställas före nyssnämnda tidpunkt och avser nyttjanderätten icke bestämd tid, skall den därefter icke gälla under längre tid än som erfordras för avveckling av rättsförhållandet. Detsamma gäller om nyttjanderätt avser bestämd tid och egendomens ägare påfordrar att nyttjanderätten skall upphöra.

Har beslut enligt 5 § första stycket 2 om upphävande eller begränsning av nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt till egendom ej vunnit laga kraft vid den i 57 § angivna tidpunkten förfaller beslutet, dock tidigast när annan genom förfogande i stället tillskapad rätt upphör.

60 § Har beslut om förfogande enligt 5 § första stycket 3–6 ej börjat tillämpas vid den i 57 § angivna tidpunkten, förfaller beslutet. I annat fall skall beslutet icke gälla under längre tid än som erfordras för avveckling av rättsförhållandet.

61 § Dispositionsförbud enligt 6 § gäller ej efter den i 57 § angivna tidpunkten.

62 § Genom denna lag inskränkes ej den rätt att tvångsvis taga i anspråk egendom eller tjänster som följer av annan lagstiftning.

63 § Under fredstid skall förfogande enligt denna lag förberedas enligt de grunder och av de myndigheter som regeringen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

Genom lagen upphäves rekvisitionslagen (1942:583), beredskapsförfogandelagen (1942:584), rekvisitionsförordningen (1942:586) och allmänna förfogandelagen (1954:279).

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som har ersatts genom bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

2 Förslag till Lag om ändring i civilförsvarlagen (1960:74)

Härigenom föreskrives i fråga om civilförsvarlagen (1960:74)¹
dels att 70–72, 74 och 76 §§ skall upphöra att gälla,
dels att 51, 62, 68, 69, 73, 75, 82 och 83 §§ skall ha nedan angivna
lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

51 §

Har jämlikt 8 § verkskydd tagits i anspråk för uppgifter som ej röra den anläggning eller byggnad, för vilken det är avsett, skall skäligen ersättning utgå av statsmedel dels för vad som utgivits till verkskyddspersonalen enligt 47 § tredje stycket, dels för skada å materiel eller annan egendom, därest skadan ej är ringa.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *beträffande rekvisition för försvarsmaktens behov*.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *i förfogandelagen (1978:000)*.

62 §

Den som med stöd av 57 § första stycket c) eller e) eller 61 § ålagts att vidtaga eller tåla åtgärd, som avses i nämnda lagrum, är berättigad till skäligen ersättning av statsmedel för kostnad eller skada, som åsamkats honom. Vid ersättningens bestämmande skall hänsyn tagas till den nytta, åtgärden kan medföra för honom. Är kostnaden eller skadan ringa, utgår icke ersättning.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *beträffande rekvisition för försvarsmaktens behov*.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *i förfogandelagen (1978:000)*.

68 §²

Civilförsvarschef och länsstyrelse äga under civilförsvarsberedskap taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, livsmedel, transportmedel, utrustningspersedlar, materiel och annan egendom, som innehaves av annan än staten, därest det finnes erforderligt för att statlig

Civilförsvarschef och länsstyrelse äga under civilförsvarsberedskap genom *förfogande som avses i 5 § första stycket 1 och 2, förfogandelagen (1978:000)* taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, livsmedel, transportmedel, utrustningspersedlar, materiel och annan egendom.

¹ Lagen omtryckt 1975:712.

² Senaste lydelse 1977:111.

Nuvarande lydelse

civilförsvarsuppgift skall kunna fullgöras och överenskommelse om egendomens avstående ej kan träffas tillräckligt skyndsamt. Civilförsvarschef och länsstyrelse äga härvid endast taga i anspråk sådan egendom, som finnes inom deras verksamhetsområde; dock *må* efter länsstyrelsens medgivande civilförsvarschef taga *motorfordon*, släpfordon och motorredskap *i anspråk*, även om de *finnas inom annat till länet hörande civilförsvarsområde*.

Föreslagen lydelse

som innehaves av annan än staten, därest det finnes erforderligt för att statlig civilförsvarsuppgift skall kunna fullgöras och överenskommelse om egendomens avstående ej kan träffas tillräckligt skyndsamt. Civilförsvarschef och länsstyrelse äga härvid endast taga i anspråk sådan egendom, som finnes inom deras verksamhetsområde. *Om särskilda skäl föreligga, får dock länsstyrelse eller, efter länsstyrelsens medgivande, civilförsvarschef taga i anspråk motordrivna fordon, släpfordon och motorredskap utom området, om de enligt vad därom föreskrives ha uttagits för civilförsvarets behov.*

Ianspråktagande enligt första stycket av byggnad eller del därav för inkvartering av vårdbehövande i särskild förläggning ävensom ianspråktagande av utrustning, som erfordras för sådan förläggning, må bestå intill två veckor från det att driften av förläggningen upphört att vara en civilförsvarsuppgift.

I den mån det prövas nödigt för fullgörande av kommuns skyldigheter enligt 40 § 1 mom. b) och c) att egendom tages i anspråk för kommuns räkning, skall vad i första stycket sägs äga motsvarande tillämpning såvitt gäller egendom, som finnes inom kommunen. Vad sålunda stadgats skall i fråga om utförande av byggnadsanordning gälla jämväl under tid, då civilförsvarsberedskap icke råder; förfoganderätten må härvid dock endast utövas av länsstyrelsen.

69 §

Då egendom tages i anspråk, skall såvitt möjligt hänsyn tagas till ägarens eller innehavarens tillgång på egendom, varom fråga är, och behov därav för sin näring. Vad som oundgängligen erfordras för någons näring må ej utan rvingande skäl tagas i anspråk.

I fråga om förfogande enligt 68 § skola 7–15 §§, 17 § första stycket, 18–30, 32–36, 38–45, 48–50, 52–56 och 63 §§ förfogandelagen (1978:000) gälla i tillämpliga delar, om ej annat följer av 73 § första stycket. Vad i 57–59 §§ samma lag föreskrives skall äga motsvarande tillämpning, när civilförsvarsberedskap upphör.

I fråga om gärning som är straffbelagd i 81 § tillämpas ej 52–54 §§ förfogandelagen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

73 §

Har under civilförsvarsberedskap egendom tagits i anspråk jämlikt 68 § eller åtgärd vidtagits jämlikt 72 §, är egendomens ägare eller innehavare berättigad till ersättning enligt de grunder, som äro stadgade i fråga om rekvisition för försvarsmaktens behov. Anspråk på ersättning skall prövas i den ordning, som gäller för ersättningsanspråk i anledning av sådan rekvisition med iakttagande av att efter taxa utgående ersättning fastställles till beloppet av den, som utövar förfoganderätten. Även om egendom, som toges i anspråk, är avsedd att tillhandahållas endast vid särskilda tillfällen, må ersättningen bestämmas en gång för alla, dock att inskränkning icke härigenom sker i rätten till ersättning för skada, som ej förutsetts.

Har under tid, då civilförsvarsberedskap icke råder, egendom tagits i anspråk jämlikt 68 § tredje stycket andra punkten eller åtgärd vidtagits jämlikt 72 §, bestämmes ersättning med tillämpning av expropriationslagen (1972:719).

Ersättning gäldas, om egendomen tagits i anspråk för kommuns räkning, av kommunen och eljest av staten. Vid fortsatt ianspråktagande enligt 68 § andra stycket gäldas ersättningen av staten.

Har under tid, då civilförsvarsberedskap icke råder, egendom tagits i anspråk jämlikt 68 § tredje stycket andra meningen eller har i anslutning härtill åtgärd vidtagits jämlikt 12 § förfogandelagen (1978:000), bestämmes ersättning med tillämpning av expropriationslagen (1972:719).

75 §

I den mån det prövas oundgängligt för att annan civilförsvarsuppgift än som avses i 68 § skall kunna fullgöras, äger civilförsvarsmyndighet, i enlighet med vad regeringen närmare förordnar därom, under civilförsvarsberedskap taga i anspråk egendom, som innehaves av annan än

I den mån det prövas oundgängligt för att annan civilförsvarsuppgift än som avses i 68 § skall kunna fullgöras, äger civilförsvarsmyndighet, i enlighet med vad regeringen närmare förordnar därom, under civilförsvarsberedskap taga i anspråk egendom, som innehaves av annan än

Nuvarande lydelse

staten. Härvid skola bestämmelserna i 68–74 §§ lända till efterrättelse i tillämpliga delar.

Föreslagen lydelse

staten. Härvid skola bestämmelserna i 68, 69 och 73 §§ lända till efterrättelse i tillämpliga delar.

82 §

Vad som inhämtas genom sådan upplysning eller sådant tillhandahållande av handlingar som avses i 47 § första stycket e), vid besiktning jämlikt 65 § eller vid sådan förfrågan, undersökning eller granskning som avses i 66 § må ej yppas i vidare mån än som erfordras för vinnande av det avsedda syftet.

Den som på grund av bestämmelse i denna lag har fått kännedom om yrkeshemlighet, arbetsförfarande, affärsförhållande, enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden eller förhållande av betydelse för folkförsörjningen eller för rikets säkerhet får ej obehörigen yppa eller utnyttja vad han sålunda har erfarit.

83 §³

Över beslut av civilförsvarschef eller polismyndighet i ärende, som avses i denna lag, må besvär anföras hos länsstyrelsen. I samma ordning föres talan mot kommunal myndighets beslut enligt 27 och 32 §§.

Över beslut av civilförsvarschef eller polismyndighet i ärende, som avses i denna lag, må besvär anföras hos länsstyrelsen, om ej annat följer av 69 §. Talan mot kommunal myndighets beslut enligt 27 och 32 §§ föres hos länsstyrelsen genom besvär.

Mot länsstyrelsens beslut om kostnadsfördelning enligt 49 eller 54 §, om ersättning enligt 53 § och skyddsrumavgift enligt 55 §, om uttagande av egendom enligt 76 § eller om föreläggande av vite vid underlåtenhet att fullgöra skyldighet enligt 15 § föres talan hos kammarrätten genom besvär. I samma ordning föres talan mot beslut, som länsstyrelse enligt denna lag eller med stöd därav utfärdade bestämmelser i särskilt fall meddelat om föreläggande, föreskrift, tillstånd eller godkännande i vad angår inrättande, utrustning, vård eller underhåll av skyddsrum,

Mot länsstyrelsens beslut om kostnadsfördelning enligt 49 eller 54 §, om ersättning enligt 53 § och skyddsrumavgift enligt 55 § eller om föreläggande av vite vid underlåtenhet att fullgöra skyldighet enligt 15 § föres talan hos kammarrätten genom besvär. I samma ordning föres talan mot beslut, som länsstyrelse enligt denna lag eller med stöd därav utfärdade bestämmelser i särskilt fall meddelat om föreläggande, föreskrift, tillstånd eller godkännande i vad angår inrättande, utrustning, vård eller underhåll av skyddsrum, dock ej beslut enligt 31 §.

³ Senaste lydelse 1977:111.

Nuvarande lydelse

dock ej beslut enligt 31 §.

I övrigt föres talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna lag hos regeringen genom besvär. *I samma ordning föres talan mot civilförsvarsstyrelsens beslut enligt lagen.*

Talan må icke föras mot beslut, som meddelats enligt 19, 34, 35, 37 eller 58 §.

Under högsta civilförsvarsberedskap så ock eljest när särskilda skäl äro därtill må myndighet, som meddelat beslut enligt denna lag, förordna att beslutet omedelbart skall lända till efterrättelse.

Föreslagen lydelse

I övrigt föres talan mot länsstyrelsens beslut enligt denna lag hos regeringen genom besvär, *om ej annat följer av 69 §. Detsamma gäller i fråga om talan mot civilförsvarsstyrelsens beslut enligt lagen.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

Regeringen eller myndighet som regeringen utser får bestämma att förfoganderätt enligt 68 § första stycket första meningen får utövas av chef för undsättningskår inom civilförsvaret intill utgången av juni 1981. Över beslut av sådan chef i ärende, som avses i lagen, får talan föras hos länsstyrelsen genom besvär, om ej annat följer av 69 §.

Till och med utgången av juni 1979 tillämpas 62 § första stycket, 68 § tredje stycket och 83 § i lydelsen före den 2 juli 1975,⁴ i fråga om 83 § första och tredje styckena dock endast om ej annat följer av 69 §.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som har ersatts genom bestämmelse i denna lag tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

⁴ Se i fråga om 68 § 1964:65 och 83 § 1971:619. Jfr 1975:553.

3 Förslag till Lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.¹

dels att 11 § skall upphöra att gälla,

dels att i 1–3, 8, 10 och 10a §§ ordet "Konungen" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "regeringen" i motsvarande form,

dels att i 1 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens",

dels att 4 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

Länsstyrelsen äger ålägga den som driver industriell eller annan verksamhet av väsentlig betydelse för försvaret eller folkförsörjningen att vidtaga särskilda skyddsåtgärder inom anläggning för driften, såsom anordnande av bevakning, inhägnad, maskinskydd eller reservförråd, om sådan åtgärd med hänsyn till fara för spioneri eller sabotage eller för skada genom fientlig verksamhet finnes påkallad för att förhindra obehörig insyn eller för att säkerställa driften. I den mån driften avses skola fortgå även då platsen omedelbart hotas av fientligt anfall, må länsstyrelsen tillika förordna att härav betingade särskilda anordningar för personalens skydd skola vidtagas.

Om särskilda skäl äro därtill, må länsstyrelsen ålägga jämväl anläggningens ägare att vidtaga åtgärd, som avses i första stycket.

Den som ålagts vidtaga åtgärd, som avses i denna paragraf, är berättigad till skäligen ersättning av statsmedel för kostnad eller skada, som åsamkas honom härigenom. Vid ersättningens bestämmande skall hänsyn tagas till den nytta, som åtgärden kan medföra för honom. Är kostnaden eller skadan ringa, utgår icke ersättning.

<p>Anspråk på ersättning prövas i den ordning, som är stadgad <i>beträffande rekvisition för krigsmaktens behov.</i></p>	<p>Anspråk på ersättning prövas i den ordning, som är stadgad <i>i förfogandelagen (1978:000).</i></p>
--	--

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

¹ Lagen omtryckt 1960:75. Senaste lydelse av 10 a § 1971:571.

4 Förslag till Lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688)

Härigenom föreskrives i fråga om krigssjukvårdslagen (1953:688)¹

dels att 12 § skall upphöra att gälla,

dels att i 3-7, 8, 9, 9a och 10 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att i 1 och 2 §§ samt 4 § 1 mom. ordet "krigsmakten" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "försvarsmakten" i motsvarande form,

dels att 7 a § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 a §

Då 3 § tillämpas skall, utan hinder av vad i *allmänna förfogandelagen* finnes stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning, nämnda lag i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsendets och det civila veterinärväsendets behov.

Då 3 § tillämpas skall, utan hinder av vad i *förfogandelagen (1978:000)* finnes stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning, nämnda lag i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsendets och det civila veterinärväsendets behov.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

¹ Lagen omtryckt 1966:52.

Senaste lydelse av lagens rubrik 1966:52

1 § 1971:1112

8 § 1966:419.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförsel och förstörelse

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1961:655) om undanförsel och förstörelse

dels att i 1, 5 och 9–11 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att i 10 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens",

dels att 4 och 7 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

För transport av egendom, som dess ägare eller innehavare verkställt till fullgörande av beslut om undanförsel, så ock för medverkan vid förberedande åtgärder eller biträde vid undanförselns genomförande utgår ersättning av statsmedel i den mån särskilda omständigheter ej annat föranleda. Har kostnad eljest åsamkats ägaren eller innehavaren till följd av undanförsel och står kostnaden i uppenbart missförhållande till den nytta åtgärden kan hava medfört för honom, är han för sådan kostnad berättigad till skäligen ersättning av statsmedel.

Har egendom undanförts genom myndighets försorg, är ägaren eller innehavaren pliktig att återgälda myndigheten kostnaden härför i den mån han enligt vad i första stycket sägs skolat svara för kostnaden, därest han själv verkställt transporten. Vad nu sagt skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad, som myndighet haft för vård av undanförd egendom.

Anspråk på ersättning enligt första stycket prövas i den ordning som är stadgad *beträffande rekvisition för krigsmaktens behov.*

Anspråk på ersättning enligt första stycket prövas i den ordning som är stadgad *i förfogandelagen (1978:000).*

7 §

Har beslut om undanförsel eller förstörelse meddelats, äger myndighet, som *Konungen* bestämmer, taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel ävensom vad eljest må finnas erforderligt för fullgörande av uppgift enligt denna lag, och skall därvid vad i *allmänna förfogandelagen* stadgas äga tillämpning.

Har beslut om undanförsel eller förstörelse meddelats, äger myndighet, som *regeringen* bestämmer, taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel ävensom vad eljest må finnas erforderligt för fullgörande av uppgift enligt denna lag, och skall därvid vad i *förfogandelagen (1978:000)* stadgas äga tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

dels att 10 § skall upphöra att gälla,

dels att i 1 och 2 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att 4, 6 och 9 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 §

För upplåtelse av inkvarteringsbostad enligt denna lag är inkvarteringsvärden berättigad till skälig ersättning av den inkvarterade, i den mån ersättning ej utgår av statsmedel till följd av ianspråktagande med förfoganderätt.

Om inkvarteringsvärd och inkvarterad ej enas om annat, skall ersättningen beräknas efter de grunder, som fastställts vid civilförsvarets ianspråktagande av inkvarteringsbostaden med förfoganderätt. Har sådant ianspråktagande ej förekommit eller har inkvarteringsförhållandet väsentligt ändrats efter sådant ianspråktagande, skall, om parterna ej enas om ersättningen, denna bestämmas såsom om inkvarteringsbostaden nyttjades efter ianspråktagande med civilförsvarets förfoganderätt.

I fall som avses i andra stycket fastställles ersättningen, om den skall utgå efter taxa, av beredskapsnämnden och eljest av *allmän* lokal värderingsnämnd, som omförmäles i *rekvisitionslagen*.

I fall som avses i andra stycket fastställles ersättningen, om den skall utgå efter taxa, av beredskapsnämnden och eljest av lokal värderingsnämnd, som omförmäles i *förfogandelagen (1978:000)*.

6 §

För skada, som uppkommit å upplåten bostad eller utrustning till följd av upplåtelsen, är den skadelidande, om skadan ej är att anse såsom ringa, berättigad till skälig ersättning av statsmedel.

Anspraak på ersättning prövas och ersättningen gäldas i den ordning som är föreskriven i fråga om ersättning för skada å egendom, vilken tagits i anspraak enligt *rekvisitionslagen*.

Anspraak på ersättning prövas och ersättningen gäldas i den ordning som är föreskriven i fråga om ersättning för skada å egendom, vilken tagits i anspraak enligt *förfogandelagen (1978:000)*.

9 §

Talan mot beslut av beredskapsnämnd om ersättning, som skall utgå

Talan mot beslut av beredskapsnämnd om ersättning, som skall utgå

Nuvarande lydelse

efter taxa, föres genom besvär hos den *allmänna lokala värderingsnämnden*. Mot annat av kommun meddelat beslut enligt denna lag föres talan genom besvär hos länsstyrelsen; klagan må dock ej föras över anvisning av inkvarteringsbostad.

Talan mot beslut av *allmän lokal värderingsnämnd* föres hos riksvärderingsnämnden.

Över beslut, som meddelats av civilförsvarsmyndighet enligt denna lag, ävensom över länsstyrelsens eller riksvärderingsnämndens beslut må klagan ej föras.

Av beredskapsnämnd meddelat återkallelsebeslut enligt 2 § eller föreläggande, som meddelats med stöd av 3 §, skall, om så bestämts i beslutet eller föreläggandet, lända till efterrättelse utan hinder av anförda besvär.

Föreslagen lydelse

efter taxa, föres genom besvär hos *lokal värderingsnämnd*. Mot annat av kommun meddelat beslut enligt denna lag föres talan genom besvär hos länsstyrelsen; klagan må dock ej föras över anvisning av inkvarteringsbostad.

Talan mot beslut av lokal värderingsnämnd föres hos riksvärderingsnämnden.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1977-06-16

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Ahlmark, Romanus, Turesson, Gustavsson, Antonsson, Olsson, Åsling, Söder, Troedsson, Mundebo, Krönmark, Ullsten, Burenstam Linder, Johansson, Friggebo

Föredragande: statsrådet Krönmark

Lagrådsremiss med förslag till förfogandelag m. m.

1 Inledning

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för försvarsdepartementet den 23 januari 1967 en sakkunnig¹ (Fö 1968:19) med uppdrag att se över rekvisions- och förfogandelagstiftningen m. m. Den sakkunnige lade år 1975 fram betänkandet (SOU 1975:65) Förfogandelagstiftningen. De i betänkandet framlagda lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Enligt direktiven skulle utredningen utgå från att det är önskvärt att samla nuvarande grundläggande föreskrifter om rekvisition och förfogande i en gemensam lag, som ger en allmän ram beträffande arten och innehållet i de förordnanden som regeringen får meddela med stöd av lagen. Även tillämpningsföreskrifterna till en sådan lag skulle utredningen försöka koncentrera till en författning eller ett par författningar. Utredningen skulle vidare beakta behovet av en enkel och enhetlig behandling av frågor om företrädesrätt till egendom och tjänster som i rekvisions- och förfogandesammanhang är föremål för konkurrens mellan olika totalförsvarsmyndigheter. En prövning av värderingsförfarandet ingick också i utredningsuppdraget.

Utredningsuppdraget har således inte varit begränsat till frågor som har samband med lag utan har även innefattat uppgiften att föreslå verkställighetsföreskrifter. Vissa frågor som skulle utredas, t. ex. frågan om företrädes-

¹ F.d. generaldirektören Ragnar Lundberg.

rätten, är f. ö. av den arten att regleringen av dem hör hemma i en tillämpningsförfattning. Att meddela verkställighetsföreskrifter är en uppgift som ankommer på regeringen. Med hänsyn till föreliggande samband mellan lag och verkställighetsföreskrifter och då vissa synpunkter berör båda lagen av författningar synes det emellertid lämpligt att i detta lagstiftningsärende behandla en del spörsmål, som närmast är av intresse på verkställighetsplanen. Mot den bakgrunden bör utredningens förslag till verkställighetsföreskrifter fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Svea hovrätt, kammarrätten i Göteborg, rikspolisstyrelsen, centralnämnden för fastighetsdata, överbefälhavaren (ÖB) – efter hörande av försvarsgrenscheferna –, försvarets civilförvaltning, försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen, försvarets materielverk, civilförsvarsstyrelsen, beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, försvarets rationaliseringsinstitut, fartygsuttagningsskmissionen, riksvärderingsnämnden, socialstyrelsen, televerket, statens järnvägar (SJ), statens trafiksäkerhetsverk, sjöfartsverket, luftfartsverket, transportnämnden, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd, kommerskollegium, statens pris- och kartellnämnd, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, oljekrisnämnden, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens industriverk, statens vattenfallsverk, länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Örebro och Västerbottens län, civilbefälhavarna i Södra civilområdet, Västra civilområdet, Nedre Norrlands civilområde och Övre Norrlands civilområde, riksnämnden för kommunal beredskap, riskdagens ombudsmän (JO), Svenska kommunförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges Industriförbund, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges Hantverks- och Industriorganisation (SHIO), Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Sveriges Fastighetsägareförbund, Sveriges Redareförening samt Svenska Petroleum Institutet.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har bifogat yttranden från Göteborgs polisdistrikt, Göteborgs och Bohus läns hushållningssällskap, flera kommuner samt Göteborgs fastighetsägareförening. Till yttrandet från länsstyrelsen i Örebro län har fogats yttranden från lantbruksnämnden, länsarbetsnämnden samt flera kommuner. Kommerskollegium har ingett yttranden från Stockholms handelskammare, Gotlands handelskammare, Skånes handelskammare, handelskamrarna i Göteborg och Karlstad, handelskammaren för Örebro och Västmanlands län, handelskammaren i Gävle samt Kalmar läns handelskammare.

2 Gällande bestämmelser

2.1 Fullmaktslagstiftningen

Riksdagen har genom ett antal fullmaktslagar bemyndigat regeringen att under krig och andra utomordentliga förhållanden besluta om åtgärder som annars skulle kräva riksdagens medverkan. Grunden till detta är att det skulle vara förenat med allvarliga olägenheter att avvakta riksdagens beslut i varje särskilt fall.

Bland fullmaktslagarna inom förfogandeområdet märks rekvisitionslagen (1942:583, ändrad senast 1971:610), beredskapsföfogandelagen (1942:584, ändrad 1946:65), allmänna föfogandelagen (1954:279, ändrad senast 1975:700) och lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m. Föfogandeföreskrifter finns vidare intagna i 8 kap. civilförsvarslagen (1960:74, omtryckt 1975:712, ändrad senast 1977:203) och i krigs-sjukvårdslagen (1953:688, omtryckt 1966:52, ändrad senast 1971:1112). Enligt lagen (1961:655) om undanförsel och förstörelse (ändrad 1964:217) får egendom i vissa fall föras från den plats där den finns till annan förvaringsplats (undanförsel) eller förstöras (förstörelse). Lagen (1932:242) om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov är också att anse som en föfogandelag.

Inom fullmaktslagstiftningen har en gräns dragits mellan å ena sidan föfogande och å andra sidan det komplex av bestämmelser som reglerar ransonering, prisreglering och närliggande frågor.

Bland de senare märks allmänna ransoneringslagen (1954:280, ändrad senast 1975:701). Den innehåller inte några bestämmelser om föfogande man har ändå sitt intresse i detta sammanhang. Föfogande kan nämligen i vissa situationer ingå som ett led i genomförandet av en ransonering.

Föfogandebestämmelser finns också i oljekrislagen (1975:197), som dock inte är utformad som en fullmaktslag i det hänseendet.

2.2 Rekvisitionslagen

2.2.1 Villkor och befogenheter

Den militära rekvisitionsrätten hade före ikraftträdandet av den nya regeringsformen (RF) den 1 januari 1975 sin statsrättsliga grund i 74 § 1809 års regeringsform. Enligt detta grundlagsstadgande tillades regeringen befogenhet att låta av kommuner eller enskilda rekvirera förnödenheter och tjänstbarheter, som kan finnas på orten och som behövs för att fylla sådana försvarsmaktens behov som inte med tillräcklig skyndsamhet kan tillgodoses på annat sätt. Rekvisitionsrätten föreligger från den dag då enligt beslut av regeringen – och om riksdagssession inte pågår riksdagen blivit inkallad – rikets försvarsmakt eller någon del därav ställs på krigsfot. Detta gäller

oavsett om åtgärden vidtas för att upprätthålla rikets neutralitet eller för att avvärja ett befarat eller påbörjat angrepp. Befogenheten gäller till dess försvarsmakten återgår till fredsfot. Enligt paragrafen skulle i särskild lag anges i vilken ordning, på vilket sätt och under vilka villkor rekvisitionsrätten fick utövas. I lagen skulle också föreskrivas statens skyldighet att utge ersättning för den egendom som tas i anspråk. Med stöd av denna bestämmelse har rekvisitionslagen utfärdats.

Rekvisitionslagen avser i första hand försvarsmaktens mera tillfälliga och lokala behov men i andra hand också försvarsmaktens omfattande och samtidigt koncentrerade mobiliseringsanskaffning enligt uppgjorda planer. Villkoren för lagens tillämpning framgår av 1 §, där innehållet i 74 § 1809 års regeringsform har återgivits. Lagens karaktär av undantagslag kommer till uttryck i paragrafen genom föreskriften att rekvisitionsrätt inte föreligger, om egendomen kan anskaffas genom köp eller hyresavtal. Härvid kan dock endast beaktas sådana avtal som innebär för staten rimliga villkor. I fråga om den planemässiga mobiliseringsanskaffningen får emellertid förutsättas att mobiliseringsbehovet av de förnödenheter som utgör föremål för uttagning i fredstid skall fyllas tvångsvis och att behovet därför i regel inte kan tillgodoses på annat sätt med tillräcklig skyndsamhet. Enligt paragrafen tillkommer rekvisitionsrätten de militära myndigheter som regeringen bestämmer. Vidare föreskrivs i 1 § att ersättning skall utgå av statsmedel vid rekvisition enligt bestämmelserna i lagen.

De slag av förnödenheter och tjänster som får tas i anspråk enligt rekvisitionslagen räknas i detalj upp i 14 punkter i 2 §. Sedermera har tillkommit åtskillig teknisk materiel som inte täcks av uppräknningen.

Av 3 § framgår att redan i fred rekvisition skall förberedas genom uttagning. Föremål för uttagning är hästar, hundar, hästfordon, motorfordon, släpfordon, motorredskap och fartyg som utöver dem som försvarsmakten själv disponerar behövs för att ställa försvarsmakten på krigsfot (försvarsmaktens första behov). Regeringen kan bestämma att också luftfartyg skall omfattas av uttagning. Ägare eller innehavare av förnödenhet som nyss angavs är, om regeringen bestämmer det, skyldig att lämna uppgifter om förnödenheten, att låta den undergå besiktning och att transportera den till platsen för besiktningen. Dessa skyldigheter fullgörs i regel utan ersättning.

Rekvisition får enligt 4 § inte omfatta annat än vad som finns hos den som fullgör rekvisitionen. Hänsyn skall därvid tas till dennes tillgång på egendom som skall rekvireras och behovet av egendomen för den näring som han bedriver. I paragrafen slås uttryckligen fast att vad som oundgängligen erfordras för någons näring inte får rekvireras utan tvingande militära skäl.

Av 5 § framgår att byggnader, markområden och anläggningar får tas i anspråk med enbart nyttjanderätt. Detsamma gäller i fråga om fartyg, om inte

annat bestäms eller får anses överenskommet vid rekvisitionen. Övriga förnödenheter övertas med äganderätt, om inte annat föreskrivs vid rekvisitionen.

I 6 § har tagits in vissa regler om förfarandet vid rekvisition. Rekvisition av egendom som under fredstid har uttagits för försvarsmaktens behov sker genom skriftlig, av rekvisenten undertecknad handling, som kallas rekvisitionsskrivelse, eller genom kungörelse eller på annat lämpligt sätt. Annan rekvisition skall göras genom rekvisitionsskrivelse, om det är möjligt. Har rekvisitionen skett på annat sätt än genom rekvisitionsskrivelse, skall rekvisitionen utan dröjsmål bekräftas skriftligen. Vidare innehåller paragrafen bestämmelser om att begäran om rekvisition skall ställas till den som har att fullgöra den, att kvitto skall lämnas och att uppgörelse under hand inte får träffas om ersättning för det rekvisiterade sedan rekvisitionen har skett.

Enligt 7 § är ägare eller innehavare av förnödenhet som har rekvisiterats med nyttjanderätt skyldig att tåla eller vidta ändring av inredning eller utrustning som hör till förnödenheten och att också i övrigt finna sig i de åtgärder beträffande förnödenheten som vederbörande myndigheter finner erforderliga.

2.2.2 Bestämmelser om ersättning

I 8–22 §§ ges utförliga regler om värderingsförfarandet.

För handläggning av ärenden rörande ersättning och ärenden som har samband med sådana ärenden skall enligt 8 § finnas dels riksvärderingsnämnden, som är gemensam för hela riket, dels lokala värderingsnämnder, nämligen hästvärderings-, bilvärderings- och allmänna lokala värderingsnämnder inom länen samt fartygsvärderingsnämnder inom marindistriktet, dvs. numera örlogsbaserna och de marina bevakningsområdena. I 9 och 10 §§ ges bestämmelser om värderingsnämndernas sammansättning.

Ersättning för förnödenhet som övertas med äganderätt skall enligt 11 § utgå med belopp som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återanskaffning av förnödenheten. Om förnödenheten övertas från återförsäljare utgår ersättning med belopp som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid återanskaffning och återförsäljning av sådan förnödenhet. När förnödenhet tas i anspråk med nyttjanderätt skall enligt 12 § lämnas skälig ersättning för den avkastning eller nytta som upplåtaren förlorar. Skadas eller försämras förnödenheten avsevärt under nyttjandet, skall skälig ersättning lämnas för nedgången i värdet. Också i det fall då enligt 7 § ägaren har att tåla eller vidta ändringar eller andra åtgärder med avseende på förnödenheten eller vad som hör till denna, har han rätt till skälig ersättning för kostnad som han har fått vidkännas och för skada eller försämring som egendomen har undergått.

I 13 § ges föreskrift om att ersättning för transport av rekvisiterad

förnödenhet till avlämningsplats m. m. utgår enligt bestämmelser som regeringen meddelar. Andra tjänster ersätts med skäligt belopp. Därvid bör i huvudsak följas de villkor som gäller vid frivillig anställning för att utföra sådana tjänster. Enskild sakägare som inställer sig inför lokal värderingsnämnd för att lämna upplysningar i ersättningsärende får ersättning för kostnader som föranleds av inställelsen, om det föreligger särskilda skäl. Inställelse inför riksvärderingsnämnden ersätts efter vad nämnden finner skäligt.

I den mån det på förhand lämpligen går att bestämma pris på förnödenhet eller tjänst skall enligt 14 § taxa på priset upprättas. I taxa skall priset bestämmas enligt de grunder som har angivits i det föregående. Hänsyn skall tas till omständigheterna vid tidpunkten för taxans upprättande. Taxa fastställs av riksvärderingsnämnden och gäller efter nämndens bestämmande för hela riket eller visst län eller viss stad eller ort. Riksvärderingsnämnden kan bestämma att de allmänna lokala värderingsnämnderna för sitt verksamhetsområde skall fastställa taxa på vissa förnödenheter och tjänster. Taxa som upprättas av lokal värderingsnämnd skall underställas riksvärderingsnämnden för prövning. Gäller enligt lag om prisreglering visst pris, skall det priset anses vara upptaget i taxa. Av 15 § framgår att, om taxepreis finns, ersättning skall utgå efter det priset. Skulle en tillämpning av taxepriset på grund av särskilda omständigheter vara obillig, kan riksvärderingsnämnden efter framställning bestämma ersättningen till högre belopp. Den tidpunkt som blir avgörande för ersättningsbestämmande är enligt 16 § tidpunkten för rekvisitionen utgörande.

I 17 § föreskrivs att ersättning, som skall utgå efter taxa, till beloppet skall fastställas av den myndighet som för statens räkning har mottagit den rekvirerade egendomen eller har uppsikt över rekvisitionen fullgörande. Mot myndighetens beslut får besvär anföras hos den allmänna lokala värderingsnämnden. Den som vill göra anspråk på ersättning utöver vad gällande taxa medger har att inom besvärstiden ansöka om detta hos riksvärderingsnämnden. Ersättning som inte skall utgå efter taxa liksom ersättning för kostnad, skada eller försämring skall enligt 18 och 19 §§ bestämmas av lokal värderingsnämnd. Över lokal värderingsnämnds beslut i ärende om ersättning kan enligt 20 § besvär anföras hos riksvärderingsnämnden.

I 21 § föreskrivs hur ersättningen skall betalas och i 22 § lämnas regler om rätt för den som har panträtt i avstådd förnödenhet att utlå sin fordran ur ersättningsbeloppet.

2.2.3 Bestämmelser om straff m. m.

I 23 och 24 §§ finns föreskrifter om handräckning, straff och förverkande. Enligt dessa kan polismyndighet hos den som vägrar eller försummar att behörigen fullgöra rekvisition uttaga det rekvirerade. Om dröjsmål kan

medföra skada och polismyndighet inte finns att tillgå, tillkommer samma rätt militär myndighet. Den som gör sig skyldig till vägran eller försummelse som nyss angavs kan dömas till böter eller fängelse. Detsamma gäller den som genom att avhända sig rekvirerad förnödenhet eller på annat sätt omöjliggör rekvisitions fullgörande. Fälls någon till straff, kan domstolen efter vad som provas skäligt förklara egendom som har undanhållits förverkad eller, om den inte kan tillrättaskaffas, förplikta honom att utge ersättning för egendomens värde.

2.3 Beredskapsförfogandelagen

2.3.1 Villkor och befogenheter

Beredskapsförfogandelagen täcker i stort sett samma område som rekvisitionslagen men är tillämplig i ett tidigare skede. Dess tillämpning upphör i den mån rekvisitionslagen blir tillämplig (6 §). Dess ändamål är att under ett beredskapstillstånd, innan ännu mobilisering har anbefallts, möjliggöra tvångsanskaffning av vissa förnödenheter för försvarsmaktens behov. Detta uttrycks i 1 § så att regeringen får sätta lagen i tillämpning när så provas nödvändigt för att tillgodose beredskapen vid sådan del av försvarsmakten som, utan att vara ställd på krigsfot, tas i anspråk för ändamål som anges i 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967, 28 § 1 mom. ändrat senast 1975:555) eller för avveckling av tidigare anbefalld beredskap. De förnödenheter som får krävas ut är enligt 1 § livsmedel, transportmedel, rum för personal, hästar eller fordon samt materiel och annat som är oundgängligen nödvändigt för tjänsten och inte med tillräcklig skyndsamhet kan anskaffas på annat sätt. En ytterligare förutsättning för rekvisition enligt 1 § är att förläggningen av den militära personal som det är fråga om inte lämpligen kan ske i de lokaler som förbandet regelmässigt använder eller att militär personal beordras till sjötjänstgöring utanför örlogsstation eller örlogsdepå. Även om nyss angiven förutsättning inte föreligger, kan ägare eller innehavare av hästar, fordon och fartyg som har uttagits samt av luftfartyg och hundar åläggas att ställa egendomen till försvarsmaktens förfogande. Motsvarande skyldighet kan åläggas ägare eller innehavare av markområde, byggnad eller anläggning. Rätt att göra anfordran som här avses tillkommer de militära myndigheter som regeringen bestämmer.

Av 2 § framgår att egendom som kan antas bli förbrukad eller förstörd eller komma att väsentligt minska i värde skall tas i anspråk med äganderätt. Annan egendom upplåts med nyttjanderätt, om inte vederbörande militära myndighet finner lämpligt eller ägaren påfordrar att egendomen övertas med äganderätt. Markområden, byggnader, anläggningar, fartyg och luftfartyg skall dock alltid tas i anspråk med nyttjanderätt.

2.3.2 Bestämmelser om ersättning

I fråga om ersättning för tillhandahållande av egendom enligt beredskapsförfogandelagen hänvisas i 4 § till rekvisitionslagen.

2.3.3 Bestämmelser om straff m. m.

I likhet med vad som gäller vid rekvisition kan myndighet begära handräckning av polismyndighet om någon vägrar eller försummar att fullgöra skyldighet enligt lagen. Sådan vägran eller försummelse kan bestraffas med böter (5 §).

2.4 Allmänna förfogandelagen

2.4.1 Villkor och befogenheter

Allmänna förfogandelagen är tillämplig för hela totalförsvaret. Dess räckvidd är begränsad till åtgärder som är nödvändiga för att tillgodose rent försörjningspolitiska intressen, dvs. åtgärder för att trygga civilbefolkningens försörjning och försvarets allmänna behov. I 2 § anges sålunda som huvudregel att föreskrift om förfogande får meddelas för att tillgodose behov av förnödenhet som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som annars är av vikt för befolkningen eller produktionen. Dessutom kan föreskrift meddelas om upplåtelse av fastighet eller byggnad för att bereda tjänstelokal åt offentlig myndighet eller för annat liknande ändamål. Vidare kan föreskrift om transporter för statens räkning meddelas för ändamål av betydelse för det allmänna.

Enligt 1 § är lagen avsedd att tillämpas vid krig eller krigsfara som riket befinner sig i men även vid knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av den art som omfattas av nyssnämnda huvudregel. I sistnämnda fall skall emellertid knappheten eller faran för knapphet ha uppkommit till följd av krig som riket har befunnit sig i eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse. Även en annan begränsning finns emellertid för detta fall. Förordnande om tillämpning av lagen får nämligen meddelas endast för att tillgodose behovet av sådan förnödenhet beträffande vilken knapphet eller betydande fara för knapphet har uppstått till följd av händelse som nyss angavs (2 § tredje stycket).

I 4 § föreskrivs att i vissa fall ägare eller innehavare av egendom som tas i anspråk är skyldig att tåla eller vidta ändring eller förflyttning av inredning eller utrustning som hör till egendomen. Avser upplåtelse av egendom

fastighet eller byggnad, är ägaren berättigad att få sig anvisat nödigt bostadsutrymme på fastigheten eller byggnaden, om han inte disponerar över bostad på annat håll.

Enligt 5–7 §§ kan förfogandet omfatta också skyldighet för ägare eller innehavare av fastighet, fabrik, gruva m. m. att upplåta egendomen och att ombesörja att förnödenhet frambringas, tillverkas, bereds, iståndsätts eller lagras för statens räkning. Av 9 § framgår att i avvaktan på beslut om förfogande ägare eller innehavare kan förbjudas att disponera över den förnödenhet som kan bli föremål för förfogande.

Förfogande kan efter förordnande av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer ske också för annans räkning än statens (11 §).

Ägare eller innehavare av förnödenhet som skall avstås är enligt 14 och 15 §§ skyldig att upplägga, förvara och vårda förnödenheten samt att avlämna den inom tid och på ort som bestäms av regeringen eller av myndighet som regeringen förordnar.

För att säkerställa förfogande har bestämmelser om uppgiftsskyldighet m. m. tagits in i 26–30 §§. Enligt 26 § är varje medborgare, i den mån regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer föreskriver det, skyldig att lämna uppgift om och hur mycket han innehar eller i vilken omfattning han har frambringat, tillverkat, berett eller iståndsatt förnödenhet som kan tas i anspråk genom förfogande. För att de lämnade uppgifterna skall kunna kontrolleras är han vidare skyldig att, på anfordran av länsstyrelse eller polismyndighet eller annan myndighet som regeringen bestämmer, tillhandahålla myndigheten eller dess ombud handelsböcker och andra affärshandlingar (27 §). Nyss nämnd myndighet har rätt att för det i 27 § angivna syftet undersöka kontor, fabrik, butik, serverings- och lagerlokal, ladugård och annan lägenhet, varöver den uppgiftsskyldige förfogar (28 §). De angivna skyldigheterna kan enligt 30 § framtvingas med vite. Vitet åläggs och utdöms av länsstyrelsen.

I 16 § föreskrivs att äganderätten till förnödenhet som avstås övergår till staten när den avlämnas eller eljest tas i besittning för statens räkning.

2.4.2 Bestämmelser om ersättning

Allmänna förfogandelagen tar i 18–25 §§ upp regler om ersättning som hänvisar och anknyter till reglerna i rekvisitionslagen. En del skiljaktigheter föreligger dock. Enligt allmänna förfogandelagen finns – i motsats till vad som gäller för vissa fall enligt rekvisitionslagen – endast två instanser för prövning av ersättningsärenden, nämligen i första instans lokal värderingsnämnd eller myndighet som regeringen bestämmer samt i andra instans riksvärderingsnämnden. När det är fråga om ersättning efter taxa har nämligen den ordning som enligt rekvisitionslagen gäller för motsvarande fall ansetts inte kunna användas vid ianspråktaganden enligt allmänna förfo-

gandelagen. Anledningen härtill har varit, att rekvisition alltid verkställs av underordnade myndigheter, under det att beslut om förfogande – med bortseende från viss delegationsrätt – är förbehållna regeringen. Enligt rekvisitionslagen bestäms ersättning för taxesatt nyttighet av den rekviderande myndigheten, vars beslut sedan kan prövas av allmän lokal värderingsnämnd och riksvärderingsnämnden. Denna ordning har inte ansetts kunna tillämpas, om regeringen förfogat över en taxesatt förnödenhet. Ersättningen bestäms därför av myndighet, som regeringen har bemyndigat därtill.

När det gäller frågan om vilken tidpunkt eller vilka tidpunkter som är avgörande vid bestämmande av ersättning innehåller allmänna förfogandelagen betydligt utförligare regler än rekvisitionslagen. Enligt 20 § skall ersättning bestämmas med hänsyn till föreliggande omständigheter och gällande taxor vid följande tidpunkter.

Om förnödenheten avstått på grund av föreskrift enligt 3 § första stycket, dvs. när regeringen eller myndighet som regeringen bestämt har föreskrivit att ägare eller innehavare av viss förnödenhet skall avstå förnödenheten till staten, är den avgörande tidpunkten när föreskriften meddelades. Det är naturligt att denna tidpunkt valts, eftersom det här gäller en förnödenhet som redan föreligger i så berett skick som behövs för att den skall kunna användas för det avsedda ändamålet.

Om detta inte är fallet utan det, såsom anges i 3 § andra stycket, erfordras en kompletterande bearbetning eller beredning inträder enligt lagen en däremot svarande förskjutning av den aktuella tidpunkten. Avgörande blir då den tidpunkt då bearbetningen eller beredningen har fullbordats.

Avser förfogandet förnödenhet som först efter föreskriftens meddelande frambringas eller tillverkas eller införs till riket eller inom riket införs till visst område (3 § tredje stycket) gäller – i nära anslutning till vad som bestämts för nästföregående fall – att den avgörande tidpunkten blir den då frambringandet, tillverkningen eller införandet skedde.

När beslut om förfogande även inbegriper ett åläggande om produktion måste man givetvis vid ersättnings bestämmande ta sikte på en senare tidpunkt än den då beslut fattades. Sålunda gäller beträffande ianspråktagande av förnödenhet, som kan utvinnas från fastighet eller gruva (5 §), att tidpunkten då frambringandet skedde blir avgörande. Har förnödenheten enligt åläggandet dessutom undergått beredning, förskjutes tidpunkten till tid då beredningen fullbordades. Har ägare eller innehavare av fabrik, starkströmsanläggning eller annan anläggning ålagts ombesörja att förnödenheten skall frambringas, tillverkas, beredas eller iståndsättas för statens räkning (6 §), blir det avgörande när förnödenheten färdigställdes.

I vissa fall uppkommer fråga inte endast om upplåtelse till staten av viss egendom (exempelvis fastighet, gruva, industriell anläggning, transportmedel, större arbetsmaskiner) med tillhörande inredning eller utrustning (4 §)

utan också om skyldighet för ägaren eller innehavaren att tåla eller vidta nödvändig ändring eller förflyttning av inredningen eller utrustningen. Ägare eller innehavare av transportmedel kan också – som har nämnts förut – bli ålagd att ombesörja forsling för statens räkning (8 eller 15 §). Det kan även bli fråga om lagring (7 §) eller uppläggning, förvaring och vård av viss förnödenhet (14 §). I nu nämnda fall blir den avgörande tidpunkten när tjänsten utfördes.

2.4.3 Bestämmelser om straff m. m.

Allmänna förfogandelagen innehåller i 31–43 §§ bestämmelser om straff och förverkande. Enligt dessa kan den som i strid mot föreskrift som har meddelats med stöd av lagen uppsåtligen förfogar över, undansticker, skadar eller förstör förnödenhet dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Till samma straff kan den dömas som uppsåtligen underlåter att fullgöra föreskrift eller bestämmelse som meddelas med stöd av 3–8 §§ eller som uppsåtligen underlåter att fullgöra skyldighet som åvilar honom enligt 14, 15 eller 26 § eller som vid fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 26 § uppsåtligen lämnar osann uppgift. Om brott som nyss angavs inte har förövats i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte och med hänsyn till omständigheterna är att anse som ringa är straffet enbart böter. Är brottet däremot med hänsyn till omständigheterna att anse som grovt, skall dömas till fängelse i högst två år. Vid bedömning av om brott är grovt skall särskilt beaktas om gärningen avsett betydande myckenhet av förnödenhet eller om gärningsmannen begagnat vilseledande bokföring eller gärningen eljest varit av särskilt farlig art.

De angivna gärningarna är också straffbara om de har begåtts av oaktsamhet. Det krävs dock att oaktsamheten inte är att anse som ringa. Straffet är böter. Vid grovt brott kan dock dömas till fängelse i högst ett år.

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att efterkomma anfordran att tillhandahålla handelsböcker och andra affärshandlingar kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

I 39 § har tagits in en bestämmelse om husbondeansvar. Enligt den bestämmelsen svarar en husbonde för brott som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person som om brottet hade begåtts av honom själv under förutsättning att brottet skett med hans vetskap och vilja.

Liksom rekvisitionslagen innehåller allmänna förfogandelagen bestämmelser om förverkande och handräckning.

2.5 Lagen om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

2.5.1 Villkor och befogenheter

Lagen om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m. gäller inom verksamhetsområdet för kommunal beredskap. Lagen träder automatiskt i tillämpning i krig. Vid krigsfara som riket befinner sig i får regeringen förordna att lagen skall tillämpas. Sådant förordnande får också meddelas om bostäder har förstörts i större omfattning under krig som riket har befunnit sig i.

Enligt 2 § är ägare eller innehavare av byggnad eller del därav skyldig att för inkvartering upplåta bostad som civilförsvarsmyndighet eller i lagen (1964:63) om kommunal beredskap (omtryckt 1977:417) angiven beredskapsnämnd har anvisat för ändamålet. Upplåtelseskyldigheten gäller endast till förmån för en bestämd kategori hemlösa, nämligen dem som till följd av utrymning eller krigsskada eller annan krigshändelse inte får eller kan återvända till sina hem.

I normalfallet får antas att inkvarteringen kan genomföras utan att några tvångsåtgärder behöver tillgripas. Vägrar den tillämnade inkvarteringsvärden att motta den bostadsbehövande medan civilförsvaret alltjämt har ansvaret för att han får bostad, kan civilförsvaret genomdriva inkvarteringen med förfoganderätt som medger omedelbar polishandräckning. Kan inkvarteringen inte komma till stånd med tillämpning av civilförsvarets förfoganderätt, har enligt 3 § beredskapsnämnden möjlighet att förelägga ägaren eller innehavaren att upplåta inkvarteringsbostaden, eventuellt med utsättande av vite för underlåtenhet att rätta sig efter föreläggandet. I sista hand kan länsstyrelsen förordna om handräckning.

2.5.2 Bestämmelser om ersättning

För upplåtelse av inkvarteringsbostad är inkvarteringsvärden berättigad till skälig ersättning av den inkvarterade i den mån ej ersättning utgår av statsmedel till följd av att bostaden har tagits i anspråk med förfoganderätt. Om inte parterna kommer överens om annat, skall ersättningen beräknas efter de grunder som fastställts vid civilförsvarets ianspråktagande av inkvarteringsbostaden med förfoganderätt. I de fall då förfoganderätt inte utnyttjas, t. ex. för att inkvarteringsvärden frivilligt tar emot den hemlöse, skall ersättningen bestämmas som om ianspråktagande med förfoganderätt hade ägt rum, dvs. den med stöd av rekvisitionslagen utfärdade taxan blir tillämplig. Ersättningen bestäms i sådant fall av beredskapsnämnden, vars beslut kan överklagas hos allmän lokal värderingsnämnd. I den mån taxan inte går att tillämpa, avgörs ersättningsfrågan av allmän lokal värderingsnämnd. Mot beslut av den lokala värderingsnämnden kan talan föras hos riksvärderingsnämnden.

2.6 Civilförsvarslagen

2.6.1 Villkor och befogenheter

Lagbestämmelser om förfoganderätt för civilförsvarets behov har samlats i 8 kap. civilförsvarslagen. I 68 § ges huvudregeln att civilförsvarschef och länsstyrelse får under civilförsvarsberedskap ta i anspråk viss närmare angiven egendom som innehas av annan än staten, om det behövs för att statlig civilförsvarsuppgift skall kunna fullgöras och överenskommelse om egendomens avstående inte kan träffas tillräckligt skyndsamt. Befogenheterna är så till vida begränsade att civilförsvarschefen och länsstyrelsen i princip endast får ta i anspråk sådan egendom som finns inom deras verksamhetsområde. Förfoganderätt finns också för kommuns räkning beträffande egendom som finns inom kommunen. Den rätten kan såvitt gäller utförande av byggnadsanordning utnyttjas också under tid då civilförsvarsberedskap inte är anbefalld.

Som nyss angavs förutsätter förfogande enligt civilförsvarslagen i princip att civilförsvarsberedskap råder. Enligt 2 § ankommer det på regeringen att förordna att civilförsvaret skall inta civilförsvarsberedskap, om riket befinner sig i krig eller krigsfara.

Förfogandebestämmelserna i civilförsvarslagen anknyter nära till reglerna i rekvisitionslagen och allmänna förfogandelagen men är också i vissa delar specifika för civilförsvaret. Enligt lagens ordalydelse innebär ett förfogande att egendom tas i anspråk. Det är således inte möjligt att med stöd av civilförsvarslagen ålägga en enskild att tillverka eller tillhandahålla vissa produkter. Genom kombination av förfoganderätt över t. ex. motorfordon och av civilförsvarsplikt kan dock en enskild fordonsägare åläggas att utföra transporter.

2.6.2 Bestämmelser om ersättning

När det gäller bestämmande av ersättning vid förfogande enligt civilförsvarslagen används två olika system beroende på om förfogandet görs under civilförsvarsberedskap eller under annan tid. Under civilförsvarsberedskap tillämpas rekvisitionslagens ersättningsregler, medan i annat fall ersättningen bestäms med tillämpning av expropriationslagen (1972:719, ändrad senast 1976:46).

2.6.3 Bestämmelser om straff m. m.

Civilförsvarslagen innehåller i 9 kap. ansvarsbestämmelser. I dessa föreskrivs böter eller fängelse i högst ett år för vägran att tillhandahålla egendom som har tagits i anspråk med förfogande. Samma straff kan drabba den som avhänder sig egendom eller på annat sätt omöjliggör att egendomen tas i anspråk. Egendom som har undanhållits kan förverkas.

2.7 Krigssjukvårdslagen

Enligt krigssjukvårdslagen skall den allmänt civila hälso- och sjukvården samt den civila veterinärverksamheten i krig eller vid krigsfara, som riket befinner sig i, eller när det påkallas av andra utomordentliga förhållanden enligt särskilda bestämmelser av regeringen omorganiseras så att nämnda verksamhetsgrenar motsvarar de fordringar som i ett sådant läge ställs på dem. När lagen under sådana förhållanden tillämpas, skall allmänna förfogandelagen i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsendets och det civila veterinärväsendets behov och detta utan hinder av vad som finns föreskrivet om förutsättningarna för förfogandelagens tillämpning.

2.8 Oljekrislagen

2.8.1 Villkor och befogenheter

Oljekrislagen tillkom för att säkerställa fullföljandet av Sveriges åtagande i det avtal om internationellt energiprogram (IEP) som undertecknades i Paris den 18 november 1974. Avsikten med IEP-avtalet är att främja en säker oljeförsörjning på rimliga och rättvisa villkor. För att åstadkomma detta har varje medlemsland bl. a. åtagit sig att vid varje tidpunkt kunna vidta erforderliga konsumtionsbegränsande åtgärder för att i en kris begränsa förbrukningen av olja och oljeprodukter.

Oljekrislagen innehåller förfoganderegler i 3 §. Om Sverige skall fullgöra tilldelningsskyldighet enligt artiklarna 13–15 och 17 i IEP-avtalet, får regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer besluta att ägare eller innehavare av råolja eller oljeprodukter skall avstå förnödenheten till staten eller annan. Sådant beslut får också innebära att ägare eller innehavare av förnödenhet som nyss angavs eller av fastighet, anläggning, transportmedel eller annan egendom åläggs att utöva den verksamhet som har samband med produktion, iståndsättande eller användning av egendomen inom ramen för hans vanliga verksamhet eller med transport av egendomen. I avvaktan på att beslut hinner att meddelas får regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer förbjuda egendomens ägare eller innehavare att överlåta, förbruka, skada eller förflytta egendomen (4 §). Oljekrislagen ålägger vidare ägare eller innehavare av egendom som avses med beslut enligt 3 eller 4 § att upplägga, förvara och vårda egendomen samt att avlämna den på bestämd tid och plats (5 §).

Oljekrislagens förfogandebestämmelser har inte konstruerats som en fullmakt för regeringen att förordna att föreskrifter avseende förfogande skall börja eller upphöra att tillämpas. Detta innebär att, om förfogande skall ske, regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer måste fatta beslut om detta för varje ägare eller innehavare av de produkter som skall omfattas av förfogandet.

2.8.2 Bestämmelser om ersättning

I fråga om ersättning för egendom som tas i anspråk enligt oljekrislagen hänvisas till reglerna i allmänna förfogandelagen. Vissa undantag har dock gjorts. Sålunda bestäms ersättningen enligt oljekrislagen av en särskild värderingsnämnd som är gemensam för hela landet. Nämnden består av fem ledamöter, som utses av regeringen. Statens rätt inför nämnden bevakas av ett särskilt ombud som regeringen utser. Nämndens beslut kan inte överklagas.

2.8.3 Bestämmelser om straff m. m.

Oljekrislagen innehåller bestämmelser om straff för den som underlåter att efterkomma beslut om förfogande eller att fullgöra skyldighet enligt 5 §. Gärningen är straffbar såväl i uppsåt som i oaktsamhet. Straffskalan är böter eller fängelse i högst sex månader. Företagare ansvarar för gärning som begås i hans rörelse, om han har haft eller bort ha vetskap om gärningen. Om någon vägrar eller försummar att tillhandahålla egendom som tas i anspråk får polismyndighet lämna det biträde som behövs.

2.9 Lagen om undanförel och förstöring

Vid krig eller krigsfara får regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, besluta att egendom av betydelse för försvaret eller folkförsörjningen eller eljest av betydelse för det allmänna skall föras från den plats där den finns till annan förvaringsplats (undanförel). Sådana beslut får också avse förflyttning av viss industriell eller annan verksamhet av betydelse som nyss angavs. Syftet med åtgärderna är att förhindra att sådan egendom eller verksamhet genom krigshandlingar förstörs eller på annat sätt går förlorad eller att nå en från beredskapssynpunkt mer ändamålsenlig geografisk fördelning av egendomen eller verksamheten.

Påkallas i annat fall av utomordentliga förhållanden undanförel för nyss angivna ändamål, får regeringen besluta om detta med riksdagens samtycke.

Föreligger trängande fara för att fienden skall komma över egendom av sådan beskaffenhet att hans innehav av egendomen skulle underlätta hans krigsansträngningar väsentligt och möter hinder mot undanförel av egendomen, får regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att egendomen skall förstöras eller eljest sättas ur brukbart skick (förstöring).

Har beslut om undanförel eller förstöring meddelats, får markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel tas i anspråk i den utsträckning som behövs för att fullgöra undanförelsen eller förstöringen.

Därvid skall bestämmelserna i allmänna förfogandelagen tillämpas.

För transport av egendom som ägare eller innehavare har verkställt för att fullgöra beslut om undanförsel och för medverkan vid förberedelse och genomförande av undanförseln utgår ersättning av statsmedel i den mån särskilda omständigheter inte föranleder annat. Har kostnad eljest åsamkats ägaren eller innehavaren till följd av undanförsel och står kostnaden i uppenbart misförhållande till den nytta som åtgärden kan ha medfört för honom, är han för sådan kostnad berättigad till skälig ersättning av statsmedel. Också för medverkan vid förberedande åtgärd för förstöring utgår ersättning av statsmedel enligt de grunder som gäller vid undanförsel. Anspråk på ersättning prövas i den ordning som föreskrivs vid rekvisition.

2.10 Lagen om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov

Denna lag intar en särställning på det sättet att den även gäller i fredstid. Dess tillämpning förutsätter att polisstyrka dras samman för ordningens upprätthållande. Länsstyrelsen får i sådant fall, om det påkallas av särskilda skäl, förordna att ägare och innehavare av förnödenheter, transportmedel, rum för personal, hästar, fordon och annat som oundgängligen behövs för polisverksamhetens uppehållande och inte med tillräcklig skyndsamhet kan anskaffas på annat sätt, skall på anfordran av polischefen i orten eller annat av länsstyrelsen bestämt polisbefäl mot full ersättning tillhandahålla vad som sålunda erfordras. Vid meddelande av sådant förordnande skall anges den ort och den tid för vilken förordnandet gäller.

Anfordran skall i första hand riktas till den som driver rörelse i orten eller som på annat sätt mot ersättning tillhandagår allmänheten med ifrågavarande nyttigheter.

Om begärd ersättning inte betalas ut av vederbörande polisbefäl, kan framställning om ersättning göras hos länsstyrelsen, som har att betala vad som är skäligt. Om sökanden efter klagan över länsstyrelsens beslut inte får vad han har begärt, kan han föra talan i saken vid domstol.

Om någon vägrar eller försummar att fullgöra anfordran, kan vederbörande polisbefäl själv låta utta det begärda. Den som gör sig skyldig till vägran eller försummelse kan dömas till böter.

2.11 Allmänna ransoneringslagen

Förutsättningarna för att tillämpa allmänna ransoneringslagen är desamma som gäller i fråga om allmänna förfogandelagen. En särskild regel finns dock i ransoneringslagen för brådskande fall. Om riksdagens beslut inte utan synnerlig olägenhet kan avvaktas, får regeringen utan samtycke av riksdagen

föreskriva att vissa av lagens föreskrifter om handelsreglering får tillämpas. Sådant beslut skall dock underställas riksdagen inom en månad eller, om riksmöte ej pågår, inom en månad från början av nästkommande möte.

De ingripanden som ransoneringslagen tillåter är olika slag av handelsregleringar. Däremot saknar lagen – som har angetts i det föregående – förfoganderegler.

Enligt vad ransoneringslagsutredningen (H 1974:02), som tillkallades i mars 1974 för att se över allmänna ransoneringslagen, anför i betänkandet (Ds H 1975:3) Ny ransoneringslag behövs dock förfogande vid reglering enligt ransoneringslagen. Ransoneringslagsutredningen pekar på att igångsättningsmekanismen i allmänna ransoneringslagen och allmänna förfogandelagen från början var utformad på samma sätt och att lagarna var tänkta att vid en försörjningskris sättas i tillämpning samtidigt.

3 Utredningen

3.1 Allmänna synpunkter

Utredningen anför att det sedan länge har stått klart, att ett samhälles omställning från freds- till krigsförhållanden och en fortsatt verksamhet inom krigssamhället kräver en reglering genom lagar och andra författningar, som har antagits redan i fred. En sådan förhandsreglering ger myndigheter, företag och enskilda tid att överblicka ett kommande krisläge samt att planlägga och förbereda de åtgärder som kan bli nödvändiga. Omställningen måste kunna ske snabbt och effektivt men samtidigt smidigt. Tillgängliga resurser måste utan dröjsmål kunna disponeras om till områden där behovet är störst. I många fall är det också nödvändigt att åtgärderna inte blir kända i förväg. För att en sådan omställning skall kunna ske måste regeringen och myndigheterna ha befogenheter att i den utsträckning som påkallas av omständigheterna i en föreliggande situation ingripa såväl i näringsliv och annan samhällsverksamhet som i enskilda medborgares rättigheter på ett annat och mera kännbart sätt än under normala förhållanden. Friktioner kan inte undvikas, men självfallet får ingreppen inte göras alltför drastiska och okontrollerade. Även om riksdagens inflytande på hithörande frågor måste säkerställas, skulle det uppenbarligen vara förenat med allvarliga olägenheter att avvakta riksdagens beslut i varje särskilt fall.

Genom ett antal fullmaktslagar har därför riksdagen bemyndigat regeringen att under utomordentliga förhållanden besluta om åtgärder som eljest skulle kräva riksdagens medverkan. Dessa lagar utgör grunden för vår administrativa försvarsberedskap.

Utredningen framhåller att det i den nuvarande fullmaktslagstiftningen inte har gjorts någon genomgående klar gränsdragning mellan de olika slag av behov som skall tillgodoseas. Flera gränser har dragits inom författningskomplexet men på olika grunder. Vissa författningar är begränsade till militära behov, medan andra omfattar både militära och civila behov. En gräns har dragits mellan å ena sidan såväl försvarets allmänna behov som civilbefolkningens och produktionens behov samt å andra sidan försvarsmaktens mera tillfälliga och lokala behov, med vilka dock även försvarsmaktens planliga mobiliseringsanskaffning har förts samman. Det har även satts i fråga att ha en särskild lagstiftning för krig och krigsfara samt en annan för utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (se SOU 1952:24 s. 33). Slutligen har en skiljelinje dragits mellan å ena sidan bestämmelser, som reglerar förfoganderätten och därmed sammanhängande spørsmål, samt å andra sidan bestämmelser om ransonering och närliggande frågor. Härtill kommer att regler om förfoganderätt – delvis likartade, delvis skiftande – finns spridda i ett flertal lagar av både allmän och mera speciell natur jämte därtill hörande tillämpningsförfattningar.

Resultatet av den utveckling som ägt rum har enligt utredningen blivit en långtgående uppspaltning inom det författningskomplex, som reglerar rätten till tvångsåtgärder vid en omställning av samhället från fred till krig eller andra krislägen.

3.2 Gemensam förfogandelagstiftning

3.2.1 Fullmaktskonstruktionen

Utredningen konstaterar att den nuvarande fullmaktslagstiftningen är uppbyggd efter ett system som är relativt svårt att överblicka och som brister avsevärt i enhetlighet. I allmänhet gäller lagarna automatiskt om landet kommer i krig. Vid krigsfara och under vissa andra utomordentliga förhållanden måste ett förordnande av regeringen tillkomma.

Med hänsyn till konstruktionen delar utredningen in fullmaktslagarna i tre olika huvudgrupper.

Till den första huvudgruppen för utredningen lagar som automatiskt tillämpas i krig och som vid krigsfara eller under andra utomordentliga förhållanden kan sättas i tillämpning efter särskilt förordnande av regeringen. I denna grupp finns de flesta fullmaktslagarna. Inom gruppen föreligger dock skillnader i vissa avseenden. Vissa lagar karakteriseras av att regeringens förordnande vid krigsfara skall underställas riksdagen i efterhand – inom en månad – för prövning om förordnandet skall bestå, och att sådant förordnande vid andra utomordentliga förhållanden får ges endast med riksdagens på förhand lämnade samtycke. Andra lagar inom denna huvudgrupp skiljer sig från de nyssnämnda på det sättet, att regeringen inte i förväg behöver inhämta riksdagens samtycke vid utomordentliga förhållanden. Härvid liksom vid krigsfara räcker det med underställning i efterhand.

Den andra huvudgruppen omfattar lagar, som även vid krig förutsätter särskilt förordnande av regeringen för att träda i tillämpning. Denna konstruktion var tidigare vanlig beträffande fullmaktslagarna men har ansetts mindre lämplig från beredskapssynpunkt.

Slutligen tar utredningen som en tredje huvudgrupp upp lagar som för sin tillämpning är beroende av särskilda förhållanden. Hit för utredningen rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen.

3.2.2 Fullmaktslagarnas konstitutionella grundval

Utredningen konstaterar till en början att rekvisitionslagstiftningen av gammalt har haft sin statsrättsliga grund i 74 § 1809 års regeringsform. Rekvisitionsrätten har till förutsättningar och innehåll varit strängt begränsad av detta grundlagsbud.

Beredskapsförfogandelagen, som i vissa avseenden kompletterar rekvisitionslagen, har inte samma fasta grund. Utredningen framhåller sålunda att

Halvar G.F. Sundberg har uttalat (Förvaltningsrättslig Tidskrift 1945 s. 332) att denna lag enligt hans mening avser en tillämpning av rekvisitionslagstiftningen i sådana fall, då konstitutionella förutsättningar härför brister.

Beträffande statliga regleringar av näringslivet ur statsrättslig synpunkt hänvisar utredningen till Betänkandet (SOU 1952:25) med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag. I betänkandet anføres (s. 41) att rättsgrund för dittills vidtagna krisåtgärder har varit dels regeringens befogenheter enligt 89 § 1809 års regeringsform, dels genom samfällt beslut av regering och riksdag tillkommen lagstiftning, dels särskilda av riksdagen i annan form lämnade fullmakter. En viktig grupp inom krislagstiftningen representeras av fullmaktslagarna, som under vissa angivna förutsättningar ger regeringen mer eller mindre vittgående befogenheter i olika avseenden. I fråga om dessa lagar erinras i betänkandet om att regeringen stundom lämnat där givna generella fullmakter outnyttjade och i stället föredragit att föranstalta om särskild lagstiftning för speciella ändamål, liggande inom ramen för fullmakterna. Dessa fall kunde betraktas som exempel på att regeringen ansett sig inte böra utnyttja fullmakterna i viktiga eller ömtåliga frågor, där riksdagens mening utan olägenhet hade kunnat inhämtas. Med den särskilda fullmaktsgivningen för krisändamål annorledes än genom lagstiftning avsågs i betänkandet vissa uttalanden och beslut av riksdagen, vilka direkt eller indirekt innefattat bemyndigande för regeringen att vidtaga regleringsanordningar. Frågan om innebörden och omfattningen av regeringens administrativa befogenheter enligt 89 § 1809 års regeringsform belyses närmare i betänkandet (Bilaga nr 3 och kap. VIII). Utredningen hänvisar i detta sammanhang också till en tidskriftsartikel av Nils Herlitz, innefattande "Några reflexioner i anledning av krisförfattningarna" (Förvaltningsrättslig Tidskrift 1939 s. 233), i vilken bl. a. uttalas att den ganska rotfasta övertygelsen om regeringens rätt att utfärda export- och importförbud egentligen vilade på ganska bräcklig grund.

I fråga om förfoganderätten anför utredningen att Sundberg i den förut nämnda artikeln i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1945 framhållit (s. 330), att förfoganderätten till sin principiella innebörd överensstämmer med rekvisitionsrätten men att förfoganderätten är oberoende av de villkor och begränsningar, som grundlagsenligt gäller för rekvisitionsrätten. Enligt Sundbergs mening är förfoganderätten inte något annat än en utvidgad rekvisitionsrätt. Sundberg har anført, att man inte torde undgå slutsatsen, att förfoganderätten är en skapelse utan stöd i (den tidigare) grundlagen och att den kan förenas med allmänna statsrättsliga grundsatser endast om den konstrueras som expropriationsrätt, dvs. utgör ett led i den allmänna hushållningen och medför full ersättning för liden förlust och skada.

Utredningen framhåller att den konstitutionella grundvalen för fullmaktslagstiftningen har kommit i ett nytt läge genom (RF).

Enligt RF skall föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det

allmänna, som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden, meddelas genom lag (8 kap. 3 §). Till sådana föreskrifter hänförs bl. a. föreskrifter om rekvisition och annat sådant förfogande. Vidare skall varje medborgare vara tillförsäkrad ersättning enligt grunder som bestäms i lag för det fall att hans egendom tas i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande (2 kap. 18 §).

Lag stiftas av riksdagen ensam. Efter riksdagens bemyndigande kan regeringen genom förordning meddela föreskrifter i vissa särskilt angivna ämnen. Sådant bemyndigande medför dock inte – på ett undantag när – rätt att meddela föreskrifter som begränsar de fri- och rättigheter som avses i 2 kap. Undantaget gäller tystnadsplikt för sådana som är verksamma i allmän tjänst. Enligt 8 kap. 7 § RF skall föreskrifterna avse något av följande ämnen, nämligen

1. skydd för liv, personlig säkerhet eller hälsa,
2. utlännings vistelse i riket,
3. in- eller utförsel av varor, av pengar eller av andra tillgångar, tillverkning, kommunikationer, kreditgivning, näringsverksamhet eller utformning av byggnader, anläggningar och bebyggelsemiljö,
4. jakt, fiske, djurskydd eller natur- och miljövård,
5. trafik eller ordningen på allmän plats,
6. undervisning och utbildning,
7. förbud att röja sådant som någon har erfarit i allmän tjänst eller under utövande av tjänsteplikt.

Enligt 8 kap. 10 § RF kan regeringen efter bemyndigande i lag i ämne som nyss angavs bestämma att föreskrift i lagen skall börja eller upphöra att tillämpas.

Om lagstiftningen i krig hänvisar utredningen till 13 kap. 6 § RF. Där föreskrivs att regeringen med stöd av bemyndigande i lag kan genom förordning meddela sådana föreskrifter i visst ämne som enligt grundlag skall meddelas genom lag, om riket är i krig eller krigsfara eller om det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara, som riket har befunnit sig i. Enligt paragrafen kan regeringen vidare med stöd av bemyndigande i lag genom förordning bestämma att i lag meddelad föreskrift om rekvisition eller annat sådant förfogande skall börja eller upphöra att tillämpas, om det erfordras med hänsyn till försvarsberedskapen. I lag med bemyndigande av det här slaget skall noga anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas.

Beträffande den närmare innebörden av föreskriften hänvisar utredningen till följande uttalande av dåvarande chefen för justitiedepartementet i prop. 1973:90 (s. 456).

Som jag har nämnt i det allmänna avsnittet om normgivningsmakten utgår departementsförslaget liksom de av författningsutredningen och grundlagberedningen framlagda förslagen från att delegation av riksdagens i grundlag

fastslagna normgivningskompetens skall kunna ske endast i de fall som uttryckligen anges i grundlag. Detta innebär bl. a. att grundlagsstöd krävs för de s. k. fullmaktslagarna.

Jag har i anslutning till kapitelrubriken uttalat att förevarande kapitelstillsämpningsområde enligt min mening bör begränsas så mycket som möjligt. Jag anser det därför vara i princip lämpligt att, som beredningen har föreslagit, låta den nu behandlade paragrafen avse endast de fall då riket befinner sig i krig eller krigsfara eller då sådana utomordentliga förhållanden råder som är föranledda av krig eller av krigsfara vari riket har befunnit sig och alltså inte utomordentliga förhållanden som har annan orsak. Detta innebär visserligen att man för att finna stöd för vissa bestämmelser exempelvis i allmänna ransoneringslagen och allmänna prisregleringslagen får gå till 8 kap. Jag kan emellertid inte finna att det skulle vara några särskilda olägenheter förenade med detta. Jag vill därför inte – som har föreslagits från en del håll under remissbehandlingen – förorda att paragrafens tillämpningsområde generellt utsträcks till att omfatta även andra utomordentliga förhållanden än som anges i beredningens förslag. Däremot anser jag att man bör göra en utvidgning i ett särskilt hänseende.

I § rekvisitionslagen innehåller att Kungl. Maj:t kan sätta lagen i tillämpning så snart förordnande enligt 74 § i nuvarande RF¹ har meddelats att krigsmakten eller någon del därav skall ställas på krigsfot. Sedan krigsmakten har återgått till fredsfot upphör rätten till rekvisition enligt lagen från och med den dag Kungl. Maj:t bestämmer. Beredskapsförfogandelagen ger rätt till förfogande i fall då inte någon del av försvarsmakten är ställd på krigsfot. För tillämpning av beredskapsförfogandelagen räcker att försvarsmakten tagits i anspråk för ändamål som anges i 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967). Beredskapsförfogandelagen får inte användas, om det är möjligt att tillämpa rekvisitionslagen.

I 28 § 1 mom. värnpliktslagen föreskrivs att Kungl. Maj:t kan inkalla värnpliktiga till tjänstgöring, "då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver". Enligt 27 § 2 mom. samma lag kan värnpliktig, om Kungl. Maj:t med hänsyn till krigsberedskapen finner det nödvändigt, åläggas att fullgöra en eller flera beredskapsövningar. Inkallelse enligt de nu återgivna bestämmelserna i värnpliktslagen har sålunda inte som nödvändig förutsättning att riket är i krig eller krigsfara. Så snart inkallelse skett med stöd av någon av de nu nämnda bestämmelserna kan dock rekvisitionslagen eller beredskapsförfogandelagen tillämpas. Eftersom de fall som avses i dessa bestämmelser i värnpliktslagen inte helt faller in under de förutsättningar som anges i de bestämmelser beredningen har föreslagit, är det enligt min åsikt nödvändigt att utvidga förutsättningarna så att de ger stöd för tillämpning av rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen även i nu avsedda situationer.

Jag finner inte anledning att i övrigt göra några sakliga avvikelser från beredningens förslag. ---- Med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen vill jag framhålla att lag med sådana bemyndiganden som avses i förevarande paragraf självfallet kan tillkomma såväl under normala förhållanden som i de situationer som beskrivs i paragrafen.

¹ Här avses 1809 års RF.

3.2.3 Tidigare behandling av frågan om gemensamma regler för rekvisition och förfogande

Utredningen framhåller att splittringen av förfogandelagstiftningen och bristen på likformighet medför olägenheter vid tillämpningen. Den nuvarande ordningen har dock inte tillkommit av en tillfällighet. Det måste hållas i minnet att rekvisitions- och förfogandelagstiftningen vuxit fram successivt allteftersom totalförsvarsplaneringen har utvecklats och behoven av författningsmässig reglering gjort sig gällande på skilda områden. I vissa delar har lagstiftningen tillkommit under ett yttre tryck, som krävt snabba avgöranden och knappast lämnat rådrom för ingående överväganden om möjligheten och lämpligheten av att i större utsträckning föra samman och till varandra anpassa reglerna. Praktiska skäl har ibland fällt avgörandet och önskemålet om en mera överskådlig lagstiftning på området har fått vika.

Enligt utredningen har emellertid också andra synpunkter gjort sig gällande. I vissa fall torde lagstiftaren med hänsyn till rättssäkerheten medvetet ha undvikit att utfärda förfogandeföreskrifter med mera allmän räckvidd. Följden har blivit ett flertal föreskrifter med begränsad räckvidd, avsedda att tillgodose olika speciella intressen.

Utredningen erinrar om att frågan om ett sammanförande av förfogandebestämmelserna i *en* lag diskuterades i samband med tillkomsten av allmänna förfogandelagen. I det betänkande som låg till grund för lagen framhöll utredningsmannen (SOU 1952:24 s. 65) att det kunde sättas i fråga, om inte alla bestämmelser om förfoganderätt under krig, krigsfara eller eljest utomordentliga förhållanden borde sammanföras i en författning. Att bestämmelserna rörande förfoganderätt är uppdelade på flera lagar – anfördes vidare – kan i praktiken medföra olägenheter, bl. a. genom att det vid verkställandet kan uppkomma konkurrenssituationer, då samma egendom med stöd av de olika lagarna kan tas i anspråk av flera myndigheter. Det kan antagas att om bestämmelserna kunde införas i exempelvis en huvudförfattning och en tillämpningsförfattning svårigheterna vid tillämpningen skulle minska. För att ett sammanförande skall kunna ske krävdes det emellertid enligt utredningsmannen en genomgång inte bara av allmänna förfogandelagen och allmänna förfogandeförordningen utan av hela författningskomplexet. Hans uppdrag innefattade dock inte en sådan uppgift men han ansåg det angeläget att frågan togs upp till övervägande. I prop. 1954:20 s. 69 med förslag till allmänna förfogandelagen anförde dåvarande chefen för handelsdepartementet bl. a. att det skulle vara synnerligen önskvärt att den nuvarande splittringen på förfoganderättens område undanröjdes men att ett sammanförande av hithörande bestämmelser krävde ingående utredningar och överväganden.

3.2.4 Fördelar och nackdelar med en gemensam förfogandelagstiftning

En koncentration av den vittförgrenade och komplicerade förfogandelagstiftningen kan visserligen enligt utredningen te sig önskvärd men är uppenbarligen förenad med åtskilliga svårigheter. Såväl fördelar som nackdelar med en sådan koncentration har belysts från flera håll, när vissa totalförsvarsmyndigheter under arbetets gång till utredningen framfört preliminära synpunkter på det föreliggande uppdraget.

Flera myndigheter har strukit under fördelarna med en koncentration och framhållit, att det torde vara ett allmänt önskemål att samla nuvarande grundläggande bestämmelser om rekvisition och förfogande i en gemensam lag som ger en allmän ram beträffande arten och innehållet i de förordnanden som regeringen får meddela med stöd av lagen. I samband därmed har också framförts som önskvärdt att koncentrera tillämpningsföreskrifterna till en eller ett par författningar. Det har framhållits att ett sådant system från formella synpunkter skulle vara tilltalande och även sakligt sett skulle ha många fördelar.

Bland fördelarna med en samlad lagstiftning som tillgodoser en vid krets av intressen har särskilt angetts, att komplexet av bestämmelser blir mera lättöverskådligt. En sådan lösning skulle sannolikt kunna medföra enkla och enhetliga bestämmelser inom hela eller i varje fall en stor del av området för förfogandelagstiftningen. Tillämpningen av författningarna och arbetet vid de beslutande myndigheterna skulle därmed också förenklas. Det kan enligt en sådan uppfattning knappast befördra rättssäkerheten, om gränserna mellan olika delar av författningskomplexet är oklara eller dragna efter varierande grunder.

Det har vidare uttalats att det också ur planläggningssynpunkt skulle vara till fördel, om bestämmelserna om rekvisition och förfogande fördes samman, eftersom olika myndigheter måste ta hänsyn till varandras behov.

Bland nackdelarna med en samlad lösning har nämnts, att en förfogandelagstiftning med ett vidsträckt tillämpningsområde kan inge betänkligheter genom att dess verkningar inom olika områden och på skilda nivåer kan bli svåra att överblicka. Följden kan bli övergrepp. Fasta hållpunkter för tillämpningen kan komma att saknas och lagstiftningen kan komma att åberopas såsom grund för åtgärder som strider mot dess ursprungliga syfte eller som inte varit förutsedda av lagstiftaren och vilka alltså i själva verket skulle vidtagas utan riksdagens godkännande. Utredningen nämner i detta sammanhang att det under båda världskrigen förekommit att en av riksdagen lämnad fullmakt för regeringen att genomföra vissa särskilt angivna åtgärder ansetts berättiga regeringen att genomföra varjehanda ingripanden av andra slag, som bedömts gå mindre långt än de i fullmakten särskilt angivna åtgärderna. Det har emellertid satts i fråga om denna uppfattning är hållbar (SOU 1952:24 s. 61).

Utredningen anför att det i de preliminära yttrandena till utredningen också har gjorts gällande att en förfogandelagstiftning med vidsträckt tillämpningsområde skulle kunna begagnas för onödiga och godtyckliga ingripanden. Det har i anslutning härtill antytts att sådana synpunkter torde ha varit vägledande för statsmakterna, då man hittills undvikit en förfogandelagstiftning med mera allmän räckvidd.

Det har vidare framhållits att man inte heller borde bortse från att statsmakterna i ett tidigt skede av ett skärpt läge kan vara mindre benägna att sätta en förfogandelagstiftning i tillämpning, om den har stor räckvidd. Denna omständighet kan ge statsmakterna anledning att dröja relativt länge – och under ogynnsamma omständigheter kanske alltför länge – med att sätta lagstiftningen i tillämpning.

En av de berörda myndigheterna har uttalat, att det visserligen är en klar nödvändighet att författningsmaterialet på förevarande område koncentreras så långt det är möjligt. Tvångsanskaffning för vissa militära behov intar emellertid enligt denna myndighets mening en sådan särställning, att det torde vara förenat med svårigheter att sammanföra reglerna om detta med bestämmelser om tvångsanskaffning för andra ändamål. Detta har i varje fall ansetts gälla tillgodoseendet av sådana behov som vid planläggningen inte kan bestämmas konkret, dvs. närmast vad som brukar kallas försvarsmaktens mera tillfälliga och lokala behov. Beträffande dessa fyller f. n. rekvisitionslagen en särskilt viktig funktion, t. ex. i fråga om mark för brådskaende befästningsarbeten samt byggnader för tillgodoseende av lokalbehov vid omgrupperingar. Det torde däremot enligt samma myndighets mening kunna övervägas att inordna rekvisitionsförfattningarnas regler för den planmässiga, på uttagningsförfarande eller planläggningstillstånd grundade massanskaffningen i en för totalförsvaret gemensam ramlag med tillämpningsförfattningar. En förutsättning för detta har dock ansetts vara att man tillgodoser kravet på snabbhet vid tillhandahållandet.

3.2.5 Ställningstagande

Utredningen diskuterar olika alternativ enligt vilka frågan om en samlad förfogandelagstiftning kan lösas.

I första hand ställer utredningen två huvudalternativ mot varandra. I det ena alternativet utgår utredningen från en samlad förfogandelagstiftning med allmän räckvidd. I det andra alternativet begränsas arbetet till en allmän överarbetning av författningskomplexet utan att utredningen frångår principen om speciella och efter omständigheterna anpassade bestämmelser för skilda verksamhetsområden. I det sistnämnda alternativet blir det närmast fråga om en mera formell och rutinmässig översyn i förenklingens och enhetlighetens intresse. I det första alternativet blir det fråga om större och mera genomgripande omdispositioner av och förändringar i författnings-

materialet. Sådana omläggningar kan dock få större eller mindre omfattning.

Innan utredningen tar ställning till dessa båda huvudalternativ, skisserar den några av de underalternativ som kan komma i fråga, om övervägandena leder fram till att man helt eller delvis bör arbeta samman författningsmaterialet.

Det ligger enligt utredningen nära till hands att föra samman bestämmelserna i nuvarande rekvisitionslag och beredskapsföfogandelag. Dessa författningar täcker i stort sett samma område, men sistnämnda lag är tillämplig i ett tidigare skede. I och med att 74 § 1809 års regeringsform har försvunnit föreligger inte längre skäl att hålla isär tvångsingripanden i fall som omfattas av den ena eller den andra lagen.

Ett ytterligare och väsentligt steg skulle enligt utredningen tas, om även bestämmelserna i den nuvarande allmänna föfogandelagen fördes samman med föreskrifterna i rekvisitionslagen och beredskapsföfogandelagen till en lag. Någon klar och bestämd gräns mellan dessa olika grupper av bestämmelser finns inte. För ett sammanförande talar också att en gemensam konstitutionell grund numera skapats för föfogandelagstiftningen i vidsträckt mening.

En särskild fråga vid övervägande av det första huvudalternativet är, om man bör bryta ut de särskilda föfogandebestämmelser som nu ingår i vissa mera speciella fullmaktslagar och föra också dessa bestämmelser till det samlade författningskomplexet. I detta fall måste emellertid hänsyn tas till olikheter i de särskilda fallen och till praktiska skäl som kan göra sig gällande.

Utredningen anser att också mera begränsade lösningar kan övervägas, exempelvis att föra samman å ena sidan bestämmelserna i rekvisitions- och beredskapsföfogandelagarna, å andra sidan bestämmelserna i allmänna föfogandelagen och de särskilda föfogandebestämmelserna i speciella fullmaktslagar. Vinsterna med en sådan lösning skulle dock inte vara så stora.

Utredningen går sedan in på gränsdragningen mellan föfogandelagstiftningen, å ena sidan, och det komplex av bestämmelser som reglerar ransoning, prisreglering och närliggande frågor, å andra sidan. Utredningen framhåller att det föreligger åtskilliga beröringspunkter mellan dessa båda grupper av bestämmelser. Utredningen utgår dock från att den gränsdragning som redan tidigare har gjorts mellan föfogandelagstiftningen och ransoneringslagstiftningen skall bestå även i fortsättningen. Detta ställningstagande bygger utredningen bl. a. på regeringens beslut att tillsätta en särskild utredning avseende en allmän översyn av allmänna ransoneringslagen.

Utredningen gör därefter en genomgång av de olika lagar som innehåller föfoganderegler och börjar med lagen om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov. Den intar

enligt utredningen en särställning inom förfogandelagstiftningen därigenom att den gäller även i fredstid och att för dess tillämpning inte ens förutsätts att en fredskris har inträffat. Det räcker att en polisstyrka dras samman för ordningens upprätthållande. Med hänsyn till att denna lag såväl i fråga om syftet som beträffande förutsättningarna för dess tillämpning väsentligt skiljer sig från övriga förfogandelagar och kan betraktas som relativt fristående, finner utredningen att tillräcklig anledning inte föreligger att föra samman denna lags bestämmelser med förfogandelagstiftningen i övrigt.

Nästa lag som utredningen tar upp till granskning är lagen om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m. Denna lag kom till år 1964 i samband med att de uppgifter inom totalförsvaret som skall fullgöras av kommunerna och som inte är specialreglerade i särskild lagstiftning fastlades i lagen om kommunal beredskap. Uppgifterna hänförde sig främst till sådana verksamhetsområden som vid avgränsningen åren 1959 och 1960 av civilförsvarets uppgifter förts över från civilförsvaret till de ordinarie samhällsorganen. Omhändertagande i olika hänseenden av utrymd eller krisdrabbad befolkning efter det att inkvarteringen har genomförts av civilförsvaret blev därvid en kommunal beredskapsuppgift. Dåvarande departementschefen anförde (prop. 1964:4 s. 44) att han inte kunde finna det ändamålsenligt, att de inkvarterades rätt att bo kvar i de av civilförsvaret anvisade inkvarteringsbostäderna säkrades genom förfoganderätt. En omfördelning av redan upplåtna utrymmen borde enligt hans mening kunna ske utan att förfoganderätt blev erforderlig. Om mindre grupper eller enstaka utrymmande eller hemlösa kom till inkvarteringskommunen efter det att själva utrymningsrörelsen avslutats, fick civilförsvaret enligt departementschefens mening utöva förfoganderätt för att avhjälpa akuta behov av bostad. En praktisk lösning av problemet syntes kunna nås endast genom att i lag föreskrevs skyldighet för ägare eller innehavare av byggnad eller del därav att upplåta inkvarteringsbostad, som av civilförsvaret eller kommun anvisats den som på grund av utrymning eller krigsskada eller annan krigshändelse inte fick eller inte kunde återvända till sitt hem. Bestämmelser i ämnet finns i förutnämnda särskilda lag. Vid behov kan vite eller handräckning tillgripas som tvångsmedel. För upplåtelse av inkvarteringsbostad enligt den särskilda lagen är inkvarteringsvärden berättigad till skälig ersättning av den inkvarterade i den mån ersättning inte utgår av statsmedel till följd av ianspråktagande med förfoganderätt. Den särskilda lagens speciella karaktär och dess samhörighet med lagstiftningen om kommunal beredskap talar enligt utredningens mening mot att bryta ut lagen eller någon del av den ur dess nuvarande sammanhang. Härtill kommer att behovet av att bereda bostad åt husvilla tidigare tillgodosågs genom bestämmelser i 1939 års allmänna förfogandelag men att föreskrifter om detta inte togs med i allmänna förfogandelagen vid dess tillkomst. I prop. 1954:20 (s. 63) anfördes att det låg närmast till hands att civilförsvarslagen eller, om denna inte skulle vara till

fyllest, särskild fullmaktslag användes för detta syfte. Utredningen föreslår inte någon ändring i detta avseende.

I fråga om nu gällande krigssjukvårdslag anför utredningen att den är avsedd att utgöra den författningsmässiga grunden för den omorganisation av den allmänt civila hälso- och sjukvården samt den civila veterinärverksamheten som blir erforderlig vid krig, krigsfara och – utan närmare begränsning – andra utomordentliga förhållanden för att verksamheten då skall motsvara de fordringar som i ett sådant krisläge ställs på den. Behovet av förfoganderätt för sjukvårdsändamål kunde också i detta fall tidigare tillgodoses genom 1939 års förfogandelag. Den utredningsman som utarbetade förslag till krigssjukvårdslag anförde emellertid (se prop. 1953:222 s. 45), att det borde räcka med ett stadgande i krigssjukvårdslagen av innebörd att, oavsett vad allmänna förfogandelagen innehåller om förutsättningarna för dess tillämpning, förfogandelagen skall i erforderliga delar gälla för att tillgodose behov som avses i krigssjukvårdslagen, då 3 § i denna lag tillämpas. I prop. 1954:20 (s. 179) uttalades, att det inte var tillrådligt att belasta krigssjukvårdslagen med utförliga bestämmelser angående hur erforderliga förfogandeåtgärder får genomföras, efter vilka grunder ersättning skall utgå och i vilken ordning ersättning skall bestämmas m. m. Den av utredningsmannen förordade lösningen ansågs av departementschefen ändamålsenlig och återspeglas i 7 a §, som fick sin nuvarande lydelse genom SFS 1966:52. Någon återgång till det tidigare tillämpade systemet förordas inte heller i detta fall av utredningen.

Utredningen framhåller att den förut nämnda omorganisationen av civilförsvaret innebar att ansvaret för planläggning och verkställighet av undanförelse och förstörelse av egendom skulle överföras från civilförsvaret till det ekonomiska försvaret (se prop. 1961:202 s. 5). Som en följd härav kom civilförsvarslagen och civilförsvarskungörelsen, vilka trädde i kraft den 1 juli 1960, till skillnad från motsvarande äldre författningar inte att innehålla några bestämmelser om undanförelse och förstörelse. I övergångsbestämmelserna till de nya författningarna meddelades emellertid föreskrifter av innebörd bl. a. att ditillsvarande regler om undanförelse och förstörelse skulle gälla intill dess särskild lagstiftning i ämnet kommit till stånd. En sådan särskild lag om undanförelse och förstörelse utfärdades år 1961. När förslag i ämnet lämnades till riksdagen, anförde dåvarande chefen för handelsdepartementet (prop. 1961:202 s. 20) att han delade den av dåvarande riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap och flera andra myndigheter framförda uppfattningen, att behov förelåg av särskilda förfoganderättsbestämmelser. Visserligen kunde i vissa lägen allmänna förfogandelagen förutsättas vara i tillämpning och således möjliggöra ianspråktaganden även för här avsett ändamål. Emellertid var enligt departementschefens mening att märka, att förfogandelagstiftningen inte täckte hela undanförelseområdet – arkivalier, kulturhistoriska föremål etc. föll exempelvis utanför – och dessutom var det synnerligen

önskvärt att undanförsel kunde ske redan innan beredskapslagarna i övrigt satts i tillämpning. Vid sådant förhållande ansåg departementschefen särskilda förfoganderegler i undanförsellagen vara erforderliga. Enligt utredningens mening är de år 1961 anförda skälen alltjämt bärande. Inte heller i fråga om lagen om undanförsel och förstöring finns alltså tillräcklig anledning att nu gå ifrån den ordning som infördes år 1961.

Vad angår bestämmelserna om förfoganderätt i 8 kap. civilförsvarslagen konstaterar utredningen att de i stor utsträckning både formellt och reellt nära stämmer överens med motsvarande regler i rekvisitions- och förfogandelagarna. Denna omständighet talar för att alla sådana allmänna bestämmelser med fördel bör kunna samlas i en gemensam lag, till vilken hänvisning kan göras i civilförsvarslagen. De regler som är mer speciella för civilförsvaret bör däremot enligt utredningens mening alltjämt ha sin plats i civilförsvarslagen.

På grund av vad som sålunda har anförts föreslår utredningen, att bestämmelserna i rekvisitionslagen, beredskapsförfogandelagen och allmänna förfogandelagen förs samman till en gemensam förfogandelag. Vad gäller civilförsvarslagen bör denna även i fortsättningen formellt sett täcka civilförsvarets hela verksamhet. Enligt utredningens mening finns det emellertid inte anledning att belasta civilförsvarslagen med de utförliga förfarandebestämmelser som avses få sin plats i förfogandelagen. En koppling mellan de båda lagarna kan ske på det sättet, att i civilförsvarslagen anges att förfogandelagen gäller i fråga om förfogande för fullgörande av statlig civilförsvarsuppgift, om ej annat följer av vissa närmare angivna paragrafer i civilförsvarslagen.

Koncentrationen av lagreglerna om förfogande bör enligt utredningens mening åtminstone i nuläget inte drivas längre.

Behovet av förfoganderätt för att genomföra ransonering vid fredskriser bör enligt utredningen tillgodoses genom att en föreskrift motsvarande 7 a § krigssjukvårdslagen tas in i ransoneringslagen. Detta skulle innebära att, när ransoneringslagen tillämpas, den av utredningen föreslagna förfogandelagen skall gälla i erforderliga delar utan hinder av vad i förfogandelagen finns stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning. På detta sätt skulle en förfoganderätt enligt ransoneringslagen kunna lösas från de strängare förutsättningarna enligt förfogandelagen utan att de omfattande reglerna om förfoganderättens innebörd m. m. i sistnämnda lag behöver upprepas i ransoneringslagen. Behovet av förfoganderätt vid ransonering i samband med en fredskris skulle därigenom bli tillgodosett på ett smidigt sätt.

Skulle en ny förfogandelagstiftning i anslutning till utredningens förslag träda i kraft, innan en ny ransoneringslag föreligger, torde övergångsvis en bestämmelse av nyss angiven art kunna införas i nu gällande ransoneringslag, om det skulle behövas.

3.3 En ny förfogandelags innehåll

3.3.1 Villkor för lagens tillämpning

Den föreslagna samordningen av bestämmelserna i flera lagar kräver enligt utredningen gemensamma regler om förutsättningarna för lagens tillämpning. Utredningen anser att detta underlättas av att 13 kap. 6 § RF, som utgör den statsrättsliga grunden för den föreslagna förfogandelagen, har gjort tillämpningsområdet för bemyndigandelagstiftningen snävare än området för allmänna förfogandelagen. Detta område omfattar – utöver krig och krigsfara – endast sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda antingen av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i. Det räcker således inte att knapphetsläget har orsakats av annan utomordentlig händelse som har inträffat utom riket och än mindre av sådan händelse som har ägt rum inom riket.

Som första regel för att lagen skall träda i tillämpning anger utredningen krig. Lagens grundläggande bestämmelser bör då automatiskt träda i tillämpning. I fråga om begreppet krig hänvisar utredningen till de uttalanden som har gjorts av dåvarande chefen för justitiedepartementet i prop. 1973:90 (s. 446). Utredningen erinrar om att departementschefen särskilt har framhållit att krig i regeringsformens mening alltid skall anses föreligga vid ockupation.

Vad angår det fall att riket befinner sig i krigsfara pekar utredningen på att i den nuvarande lagstiftningen olika bestämmelser gäller i olika lagar. Enligt allmänna förfogandelagen får regeringen i det fallet förordna om tillämpning av lagens grundläggande bestämmelser. För tillämpning av rekvisitionslagen krävs även vid krigsfara, att försvarsmakten eller någon del därav ställs på krigsfot, sedan regeringen har förordnat om detta och utfärdat riksdagskallelse. Beredskapsförfogandelagen täcker i stort sett samma område som rekvisitionslagen, men den är avsedd att möjliggöra tvångsanskäffning av vissa förnödenheter för försvarsmaktens behov under ett beredskapstillstånd innan försvarsmakten ännu har ställts på krigsfot. En förutsättning för att beredskapsförfogandelagen skall kunna sättas i tillämpning är emellertid, att det är nödvändigt antingen för att tillgodose beredskapen vid sådan del av försvarsmakten, som tas i anspråk för ändamål som anges i 28 § 1 mom. värnpliktslagen, eller för att avveckla tidigare anbefalld beredskap. Bestämmelsen i 28 § 1 mom. innebär att regeringen får inkalla till tjänstgöring samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till behövligt antal, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest kräver det. Enligt 27 § 2 mom. samma lag kan värnpliktig, om regeringen med hänsyn till krigsberedskapen finner det nödvändigt, åläggas att fullgöra en eller flera beredskapsövningar. Inkallelse enligt de nu återgivna bestämmelserna i värnpliktslagen har sålunda inte som nödvändig förutsättning att riket är i krig eller krigsfara. Så snart inkallelse har skett med stöd av någon av de nu nämnda bestämmelserna kan dock

rekvisionslagen eller beredskapsförfogandelagen tillämpas. Enligt utredningen får man anta att det kan finnas ett visst behov av förfoganderätt vid inkallelse till beredskapsövning. Förutsättningarna för tillämpning av bemyndigandelagstiftning enligt 13 kap. 6 § RF omfattar också det fallet. Enligt första stycket andra punkten kan regeringen, om det erfordras med hänsyn till försvarsberedskapen, med stöd av bemyndigande i lag genom förordning bestämma att i lag meddelad föreskrift om rekvisition eller annat sådant förfogande skall börja eller upphöra att tillämpas. De behov som skall tillgodoses med förfogande i här avsedda situationer är främst de behov som de inkallade förbanden har. Det kan emellertid – menar utredningen – förutses att lägen som är likartade med de här avsedda kan uppstå utan att någon direkt koppling till den personella försvarsberedskapen föreligger. Utredningen syftar på lägen, då försvarsberedskapen kräver ianspråktagande exempelvis av mark för brådskande befästningsarbeten eller av byggnader för tillgodoseende av lokalbehov som kan väntas uppkomma vid förestående omgrupperingar. Enligt utredningen föreligger knappast anledning att från den synpunkt som nu är i fråga göra skillnad mellan fall av det ena eller andra slaget.

I enlighet med vad utredningen sålunda har anfört föreslår den som andra regel för lagens tillämpning att regeringen får föreskriva att lagen helt eller delvis skall tillämpas från tidpunkt som regeringen bestämmer, då riket befinner sig i krigsfara eller då regeringen eljest finner det nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen.

I 13 kap. 6 § RF berörs som redan har nämnts också det läget, när det utan att landet är i krig råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i. Denna formulering ger en vidsträckt ram för utnyttjandet av ett bemyndigande. Enligt utredningens mening måste en för ett sådant läge avsedd bestämmelse närmare preciseras med beaktande av andra stycket i nyssnämnda grundlagsparagraf som föreskriver att i lag med bemyndigande av det här slaget noga skall anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas. Bestämelsen bör därför begränsas till knapphetslägen av det slag som beskrivs i 1 § tredje stycket allmänna förfogandelagen. Detta lagrum avser enligt sin ordalydelse knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen. I vissa sammanhang har en annan terminologi använts för egendom av liknande art. Så t. ex. begagnas i 1 § första stycket lagen om undanförsel och förstöring uttrycket "egendom av betydelse för försvaret eller folkförsörjningen eller eljest för det allmänna". Det är emellertid att märka, att förfogandelagstiftningen inte täcker hela undanförselområdet (se prop. 1961:202 s. 20). Bl. a. faller arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål utanför förfogandelagstiftningen men under lagen om undanförsel och förstöring.

Vid avfattningen av en bestämmelse som avser utomordentliga förhållanden av nu ifrågavarande art bör dock en förenkling kunna ske. Totalförsvaret inbegriper bl. a. försörjning med förnödenheter och tjänster, dvs. det ekonomiska försvaret, som skall bidra till att trygga vår försörjning, om vårt land blir hänvisat till egna resurser på grund av konflikter i vår omvärld. Exempel på vad som hör till det ekonomiska försvaret är i detta sammanhang livsmedelsförsörjningen, industriproduktionen, energiförsörjningen och transporter. I anslutning till den givna målsättningen torde de förutsättningar, under vilka bemyndigandet får utnyttjas, kunna närmare anges så, att det genom utomordentliga förhållanden skall ha uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av vikt för totalförsvaret. Att förfogande får ske endast om totalförsvarets ofrånkomliga behov inte utan olägenhet kan tillgodoses på annat sätt föreslår utredningen skall framgå av 4 § i utredningens förslag till förfogandelag. Detta innebär givetvis en ytterligare skärpning av de uppställda kraven, låt vara att den inte hänför sig till förutsättningarna för att bemyndigandet skall få utnyttjas.

I 1–3 §§ utredningens förslag till förfogandelag ges bestämmelser om förutsättningarna för lagens tillämpning helt eller delvis och om tidpunkt från vilken lagen skall tillämpas resp. inte vidare skall tillämpas. I 4–7 §§ ges grundläggande bestämmelser om innebörden av förfogande samt om dispositionsförbud i avvaktan på beslut om förfogande. Lagen har därför utformats som en fullmaktslag med avseende på bestämmelserna i 4–7 §§, medan däremot lagens övriga bestämmelser skall tillämpas permanent. Dessa övriga bestämmelser är *dels* sådana som utgör en närmare utveckling av förfogandebegreppet och dess rättsverkningar och som utgör en utgångspunkt för nödvändiga förberedelser i fred men som får sin fulla betydelse först när lagens huvudregler sätts i tillämpning, *dels* sådana som måste kunna tillämpas även i fredstid, nämligen regler om värderingsnämnder och ersättningsförfarandet i övrigt, uppgiftsskyldighet m. m. Till den senare gruppen hör även bl. a. ansvarsbestämmelser, som kan bli gällande även efter tidpunkt, då lagen i övrigt upphört att tillämpas. Utredningen hänvisar i sistnämnda hänseende till 5 § andra stycket lagen om införande av brottsbalken samt till rättsfallet NJA 1973:109. En liknande lagstiftningsteknik som den utredningen använt har tidigare tillämpats i exempelvis lagen (1973:861) om lokal kristidsförvaltning.

3.3.2 Underställning

Utredningen framhåller att fullmaktskonstruktionen i vissa fall kräver att frågan om tillämpning av lagen underställs riksdagens prövning. Underställning sker emellertid efter växlande regler i olika fall. Enligt allmänna förfogandelagen skall sålunda ett tillämpningsförordnande vid krigsfara underställas riksdagen inom en månad, medan det vid andra utomordentliga

förhållanden får ges endast med riksdagens på förhand lämnade samtycke. Ett annat exempel på samma konstruktion är allmänna tjänstepliktslagen (1959:83, ändrad senast 1973:862). Däremot räcker det enligt allmänna prisregleringslagen (1956:236, ändrad senast 1973:301) såväl vid krigsfara som vid utomordentliga förhållanden, att underställning sker i efterhand. Allmänna ransoneringslagen har visserligen som huvudregel att förordnande om tillämpning vid utomordentliga förhållanden får ges endast med riksdagens samtycke. I fråga om 2 §, som rör reglering av handel m. m. görs emellertid det undantaget, att regeringen även utan riksdagens samtycke får meddela sådant förordnande under förutsättning att riksdagens beslut inte kan avvaktas utan synnerlig olägenhet. I sistnämnda fall skall förordnandet dock underställas riksdagen i efterhand. Även andra varianter i fråga om fullmaktskonstruktionen finns.

Speciella regler gäller för tillämpningen av rekvisitionslagen, enligt vilken förutsätts dels riksdagskallelse, om session inte redan pågår, dels förordnande av regeringen att försvarsmakten eller del därav ställs på krigsfot. För tillämpning av beredskapsförfogandelagen är det tillräckligt att försvarsmakten eller del därav tas i anspråk för beredskapsändamål som anges i 28 § 1 mom. värnpliktslagen eller för avveckling av tidigare anbefalld beredskap. Å andra sidan är rätten att förfoga över egendom enligt sistnämnda lag mera begränsad än enligt rekvisitionslagen.

Utredningen utgår från att frågor om tillämpning av den föreslagna förfogandelagen vid krigsfara eller sådana utomordentliga förhållanden som angetts i dess 2 § regelmässigt kräver snabb behandling. Prövning av riksdagen kan därför ofta inte avvaktas. Med hänsyn till den restriktiva inställning som kommit till uttryck i 2 § första stycket och 4 § föreslår utredningen som en allmän regel för de i 2 § avsedda fallen, att förordnande enligt denna paragraf skall underställas riksdagens prövning inom en månad. Sker inte underställning, är förordnandet förfallet.

3.3.3 Ersättningsregler

Utredningen går först in på frågan om *förfarandet* vid prövning av ärenden om ersättning. Enligt utredningens mening kan det sättas i fråga om det inte är möjligt och lämpligt att tillskapa en förenklad instansordning. Denna skulle innebära, att talan mot beslut i ersättningsfrågor av myndighet eller lokal värderingsnämnd skall föras hos riksvärderingsnämnden. Även i fall av den art som avses i den nuvarande rekvisitionslagen skulle således beslut av myndighet i första instans inte behöva prövas i ytterligare två instanser utan endast i riksvärderingsnämnden. Utredningen föreslår en bestämmelse av sådan innebörd. Praktiska skäl gör emellertid utredningen något tveksam inför en sådan lösning. Utredningen räknar nämligen med att risk kan uppkomma, att en så kvalificerad instans som riksvärderingsnämnden i ett

kritiskt läge blir överhopad med ett stort antal besvärsmål, som vart och ett för sig är av mindre krävande natur. Utredningen finner emellertid önskvärt att möjligheterna att göra en dylik förenkling kommer under diskussion. Skulle de med förenklingen förenade svårigheterna visa sig alltför stora, kan en "säkerhetsventil" anordnas genom ett tillägg till den föreslagna bestämmelsen av innebörd, att talan mot beslut som där avses föres hos riksvärderingsnämnden i den mån regeringen inte bestämmer annorlunda. Ett annat alternativ är givetvis att behålla nuvarande ordning.

Det har även satts i fråga, om inte systemet med värderingsnämnder borde kunna förenklas mera radikalt. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att 1939 års beredskapsföfogandelag (SFS 1939:297) gav militär myndighet större befogenhet, då det gällde att bestämma ersättning enligt nämnda lag än vid rekvisition. Vid rekvisition ålåg det den militära myndigheten att underställa ersättningsfrågan lokal värderingsnämnd så snart det var fråga om förnödenhet m. m., som inte hade ett pris enligt taxa. Enligt 1939 års beredskapsföfogandelag fick emellertid den militära myndigheten bestämma ersättning även för icke taxesatt förnödenhet m. m. under förutsättning att den fann fordrat belopp vara skäligt. Om det var fråga om ersättningsbelopp över 20 000 kr., skulle dock ersättningsfrågan liksom vid rekvisition alltid prövas av riksvärderingsnämnden.

Vid den revision av rekvisitionslagstiftningen, som gjordes i början av 1940-talet, utgick ur 1939 års beredskapsföfogandelag nyssnämnda bestämmelse om befogenhet för den militära myndigheten att besluta om ersättning. De utredningsmän som tillkallats för revisionens verkställande anförde i sitt betänkande (SOU 1941:37 s. 63), att stadgandet ansetts kunna utgå, eftersom enligt utredningens bedömning därmed inte utsades annat än vad som efter inträdd mobilisering utan särskild bestämmelse gällde beträffande anskaffning annorledes än med stöd av rekvisitionslagen.

Revisionen fullföljdes genom prop. 1952:201, i vilken dåvarande chefen för försvarsdepartementet i denna del framhöll (s. 68), att den befogenhet, som på sätt nyss angivits tillerkänts den militäre befälhavaren, syntes innebära att denne, churu anfordran skett, skulle äga träffa uppgörelse under hand om ersättningen. En dylik befogenhet ansågs enligt propositionen inte böra tillkomma befälhavaren. Emellertid hade statens krisrevision av anförda skäl hemställt om en uttrycklig bestämmelse av innebörd, att sedan ett rekvisitionsförfarande en gång inletts detta sedermera inte fick avbrytas genom frivillig uppgörelse (s. 48). Departementschefen instämde i huvudsak i vad krisrevisionen anfört (s. 49). Med anledning härav tillkom stadgandet i 6 § femte stycket rekvisitionslagen, enligt vilket militär myndighet, sedan rekvisitionen skett, inte får träffa uppgörelse under hand om ersättning för det rekvirerade. Samtidigt fick 4 § beredskapsföfogandelagen bl. a. formen av en hänvisning till rekvisitionslagens bestämmelser om ersättning.

När det gäller frågan om *ersättningsgrunderna* erinrar utredningen om att

det tvångsmässiga ianspråktagandet av egendom som ett förfogande innebär är av subsidiär karaktär så till vida att ett frivilligt avtal i princip skall gå före. Den grundsatsen föreslår utredningen komma till uttryck i lagen.

Utredningen förordar inte några mera väsentliga ändringar i de regler som nu gäller i fråga om ersättningsgrunderna. Utredningen föreslår att bestämmelser om ersättningsgrunderna samlas i åtta paragrafer i lagen under en gemensam rubrik. Bestämmelserna avser dels fall då ersättning skall utgå enligt fastställd taxa eller motsvarande prissättning, dels fall då visst pris inte har fastställts på förhand. Särskilda ersättningsregler ges beroende på om egendom tas i anspråk med äganderätt eller nyttjanderätt. Vidare regleras ersättning för tjänst, handräckning, transport eller omhändertagande av egendom samt ersättning i samband med erforderliga åtgärder beträffande egendomen och ersättning vid skada eller olägenhet som har föranletts av dispositionsförbud utan efterföljande beslut om förfogande. I fråga om de överväganden som ligger bakom ersättningsreglerna hänvisar utredningen till vad som uttalades i förarbetena till allmänna förfogandelagen (prop. 1954:20 s. 101 f., 2LU 1954:19 s. 82 f.).

På en punkt innebär utredningens förslag en förenkling i jämförelse med allmänna förfogandelagen, som innehåller en föreskrift om att vid produktionsålägganden och därmed likställda förfoganden tillämpning av taxepris alltid skall anses innefatta obillighet, om den som drabbas av åläggandet inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Föreskriften är dock inte tillämplig i det fall att tillverkningen av en vara är avslutad då beslut om dess avstående meddelas, eftersom tillverkningen här har skett utan att produktionsåläggande har förelegat. Enligt utredningens mening ligger det i sakens natur att det alltid måste anses innefatta obillighet, om den som har drabbats av ett sådant åläggande inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Någon uttrycklig föreskrift härom är därför enligt utredningen inte nödvändig.

Ett särskilt spörsmål som utredningen belyser i detta sammanhang är frågan vilken *tidpunkt* som bör vara avgörande vid bestämmande av ersättning. Utredningen konstaterar att de relativt utförliga regler som allmänna förfogandelagen innehåller i detta avseende inte är fullständiga. För vissa fall lämnas det öppet åt beslutande organ att med hänsyn till sakens natur och övriga omständigheter bestämma vilken tidpunkt som i det särskilda fallet skall vara avgörande.

Utredningen anser att det är önskvärt att åstadkomma en avsevärd förenkling av de nu gällande, omständliga reglerna. Med ett förenklat synsätt torde enligt utredningen de nuvarande reglerna i själva verket innebära, att man beträffande förnödenheter tar sikte på den tidpunkt, då viss förnödenhet som skall avstås tas i anspråk här i riket eller inom visst område i riket i så berett skick som erfordras för dess användande till det avsedda ändamålet. För sådana fall då förnödenheten redan från början föreligger i färdigt skick

innebär det knappast någon avvikelse från huvudregeln, om man anger den aktuella tidpunkten som den, då föreskrift om avstående av förnödenheten meddelas. Beträffande utförande av tjänst förefaller det naturligt att anknyta till den tidpunkt då tjänsten utförs.

Med hänsyn till det nu sagda kunde det ligga nära till hands att i lagen ge en allmän regel beträffande den avgörande tidpunkten. Enligt utredningens mening ligger emellertid här angivna principer i sakens natur. Utredningen anser därför, att det knappast kan vara nödvändigt att slå fast dem i en uttrycklig lagregel. I den mån det anses praktiskt lämpligt kan givetvis dessa principer anges i tillämpningsföreskrifter eller anvisningar.

3.4 Bestämmelsernas fördelning på olika författningar

I utredningens förslag till förfogandelag ges till en början vissa grundläggande föreskrifter, sammanfattade under rubriken Inledande bestämmelser. Här anges förutsättningarna för lagens tillämpning samt innebörden av förfogande och dispositionsförbud. I avsnittet Särskilda bestämmelser om förfogande upptas ett flertal föreskrifter som närmare preciserar den enskildes rättsställning vid ett förfogande. Hit hör regler om hänsyn till ägare eller innehavare m. fl. enskilda, ianspråktagande med ägande- eller nyttjanderätt, skyldighet att tåla eller vidta vissa åtgärder beträffande ianspråktagen egendom, generell eller begränsad räckvidd av beslut om förfogande, tidpunkt för sådant besluts ikraftträdande, skyldighet att upplägga, förvara och vårda ianspråktagen egendom, tid för avlämnande av egendomen, äganderättens övergång, besvär, förberedelser under fredstid m. m.

En betydelsefull del av lagförslaget utgör bestämmelserna om värderingsförfarandet. Hit hör grundläggande regler om värderingsnämnder, ersättningsgrunder och handläggning av ersättningsärenden.

I ett särskilt avsnitt har samlats föreskrifter om uppgiftsskyldighet, vite, handräckning, tystnadsplikt m. m. Härtill ansluter sig bestämmelser om ansvar och förverkande samt vissa särskilda bestämmelser.

Till lagförslaget ansluter sig ett av utredningen utarbetat förslag till förfogandeförordning, som innehåller närmare bestämmelser i ämnet.

Det ligger enligt utredningen i sakens natur att – såsom nyss sagts – de grundläggande bestämmelserna om värderingsnämnder tas in i förslaget till förfogandelag. I fråga om de lokala nämnderna har vissa kompletterande föreskrifter av mera utåtriktad natur fått sin plats i förslaget till förfogandeförordning. Dessa avser bl. a. sådana detaljer som antalet nämnder i varje län och nämndernas verksamhetsområden, utscende av ledamöter i lokal nämnd, krav på erfarenhet och sakkunskap, ålderskrav, rätt att avsäga sig uppdrag som ledamot och länsstyrelsens kallelse till sammanträde med nämnden. Rent administrativa och interna föreskrifter om nämndernas organisation och verksamhet har utredningen brutit ut och samlat i två

särskilda på liknande sätt uppbyggda förordningar, den ena med instruktion för riksvärderingsnämnden, den andra med instruktion för lokal värderingsnämnd, båda utan direkt motsvarighet i det nuvarande komplexet av författningar om rekvisition och förfogande.

De grundläggande bestämmelserna om förfoganderätt för civilförsvarets behov i 8 kap. civilförsvarlagen har brutits ut ur denna och inarbetats i utredningens förslag till generell förfogandelag. Genom avfattningen av den föreslagna 68 § civilförsvarlagen görs emellertid förfogandelagens bestämmelser tillämpliga även på förfogande för civilförsvarets behov. Återstående, mera speciella regler om förfoganderätt i nämnda kapitel har omarbetats och ingår i sitt nya skick i utredningens förslag till lag om ändring i civilförsvarlagen. Även civilförsvarskungörelsen blir enligt utredningen i behov av översyn.

Följdändringar blir vidare nödvändiga i beredskapskungörelsen (1960:515, ändrad senast 1973:866). Förslag till sådana ändringar har utarbetats av utredningen.

Förslag till förordning om förberedelser för krigsanskaffning framläggs. I detta har inarbetats väsentliga delar av nu gällande bestämmelser i kungörelsen (1952:825) om planläggning under fredstid för ianspråktagande av egendom vid krig eller krigsfara och i uttagningskungörelsen (1963:110, ändrad senast 1977:183). Dessa kungörelser bör upphöra att gälla, när förordningen träder i kraft. En särskild övergångsbestämmelse får dock med tanke på de närmaste åren ges beträffande uttagning av hästar.

De delar av gällande författningar som inte återfinns i utredningens författningsförslag anser utredningen inte böra regleras av regeringen utan, i den utsträckning det behövs, av myndigheterna i deras tillämpningsföreskrifter och anvisningar. Här åsyftas t. ex. rekvisitionsförordningens många detaljrika bestämmelser om värderingsförfarandet i olika fall.

4 Remissyttranden

4.1 Allmänt

Utredningens förslag har, sett som helhet, fått ett övervägande gynnsamt mottagande under remissbehandlingen. Många remissinstanser tillstyrker sålunda eller lämnar förslaget utan erinran. Dit hör *kammarrätten i Göteborg, rikspolisstyrelsen, ÖB, försvarets civilförvaltning, försvarets materielverk, civilförsvarsstyrelsen, försvarets rationaliseringsinstitut, fartygsuttagningskommisionen, televerket, SJ, sjöfartsverket, luftfartsverket, transportnämnden, statens jordbruksnämnd, kommerskollegium, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, AMS, statens industriverk, länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Hallands, Örebro och Västerbottens län, civilbefälvärnarna i Västra civilområdet, Nedre Norrlands civilområde och Övre Norrlands civilområde, Svenska kommunförbundet, SAF, Sveriges Industriförbund, Sveriges Grossistförbund, LRF, Sveriges Fastighetsägareförbund, Svenska Petroleum Institutet och handelskamrarna.*

Svea hovrätt anser att utredningen har löst sitt uppdrag på ett förtjänstfullt sätt och finner förslaget i huvudsak vara väl ägnat att läggas till grund för lagstiftning. Övervägande skäl talar enligt hovrättens mening för en sammanföring av förfogandelagstiftningen så långt det är möjligt. Även om utredningens förslag medför en välkommen förenkling av ifrågasvarande regelkomplex kommer också i fortsättningen en viss splittring att kvarstå. Hovrätten, som i och för sig delar utredningens uppfattning om hur långt koncentrationen av förfogandelagstiftningen f. n. bör drivas, anser emellertid att det skulle ha varit värdefullt om utredningen mera ingående hade belyst möjligheterna av en ytterligare samordning av förfogandelagstiftningen. Det kan nämligen inte uteslutas att övriga författningar av förfogandekarakter kan utformas mer enhetligt och anpassas till den nya lagstiftningen utan att författningarna för den skull behöver sammanföras till en gemensam lag.

Försvarets sjukvårdsstyrelse, som uttalar sitt gillande av den koncentration och administrativa förenkling som förslaget innebär, anser att det är viktigt att lagen inte utformas på ett sådant sätt att statsmakterna blir obenägna att sätta den i tillämpning. Detta talar för en lagteknisk konstruktion som drar en bestämd gräns mellan å ena sidan kriser som hänger samman med krig och krigsfara samt å andra sidan s. k. fredskriser.

Riksvärderingsnämnden ansluter sig i princip till den allmänna uppläggningsen av utredningens förslag. Uppgiften att skapa gemensamma bestämmelser för områden, som nu regleras genom olika lagar, tillkomna i skilda sammanhang har givetvis varit förenad med vissa vanskligheter. Uttryck och begrepp som nu används i en viss lag har exempelvis vid överföring till den nya lagen måst i viss utsträckning kompletteras med särbestämmelser, avseende de speciella förhållandena på andra områden. Helt nya uttryck och formuleringar har ofta kommit till användning. Inte minst med hänsyn härtill hade det enligt riksvärderingsnämnden varit önskvärt att betänkanterna hade

innehållit fylliga kommentarer till de olika bestämmelserna. Så är emellertid inte fallet.

Oljekrisnämnden tar upp en principiell fråga som inte har behandlats av utredningen men som särskilt avser oljekrisnämndens verksamhet. Oljekrisnämnden framhåller att ransoneringslagsutredningen i sitt förslag till ny ransoneringslag har tagit upp bl. a. vissa frågor angående samordningen av bestämmelser i den föreslagna nya ransoneringslagen med bestämmelser i oljekrislagen som rör oljekrisnämndens verksamhet. Ransoneringslagsutredningen har sålunda pekat på att, då ransoneringslagen tillämpas med stöd av oljekrislagens igångsättningsmekanism, ersättning i samband med inlösen enligt ransoneringslagen inte bestäms av nämnd som anges där utan av den i oljekrislagen angivna oljekrisnämnden. Om emellertid förfogande över t. ex. oljeprodukter sker med stöd av den föreslagna nya ransoneringslagen skall ersättning bestämmas av värderingsnämnd som anges i den föreslagna nya förfogandelagen. Ransoneringslagsutredningen har framhållit att det torde vara förenat med uppenbara olägenheter om likartade ersättningsfrågor avseende samma slag av förnödenheter skall bestämmas i skilda ordningar beroende på vilken författning som har tillämpats vid inlösen- eller förfogandeåtgärden. I sitt yttrande över ransoneringslagsutredningens betänkande har oljekrisnämnden på de sålunda anförda skälen i sak tillstyrkt ransoneringslagsutredningens förslag att det bör skapas en möjlighet att låta nämnden handlägga även frågor om ersättning vid förfogande och inlösen enligt ransoneringslagen, såvitt de avser råolja och oljeprodukter, eller vid förfogande som i övrigt har samband med dessa produktslag. I och för sig kan övervägas om inte åt oljekrisnämnden på motsvarande sätt också borde anförtros att handlägga frågor om ersättning vid förfogande enligt den föreslagna förfogandelagen, såvitt de avser råolja och oljeprodukter. Nämnden har dock stannat för att inte föreslå en sådan ordning. De avgörande skälen härför är av övervägande praktisk natur. I en situation då den föreslagna förfogandelagens bestämmelser är i kraft och det kan komma i fråga att besluta om förfogande över råolja eller oljeprodukter torde antalet ersättningsärenden kunna komma att bli synnerligen stort. Likaså torde ärendena såväl kvalitativt som kvantitativt komma att vara av sinsemellan mycket varierande beskaffenhet. Det torde också vara svårt att skilja ut grupper av ärenden som skulle lämpa sig för en prövning av oljekrisnämnden. Med tanke på de förhållanden under vilka den föreslagna förfogandelagen sålunda kan komma att tillämpas finner oljekrisnämnden därför inte anledning att föreslå någon särskild ordning för prövningen av dessa ersättningsfrågor.

AMS pekar på det angelägna i att möjligheterna till och formerna för avsteg från normalt gällande bestämmelser om arbetstid, arbetsmiljö, viss förhandlingsrätt o. d. under krig, krigsfara och andra av dylikt förorsakade förhållanden klarläggs närmare. Liknande uttalanden görs av *S.A.F.*, *Sveriges Industriförbund*, *Sveriges Grossistförbund* och *SHIO*.

Statens vattenfallsverk anser att det är en praktisk fördel att behålla hittillsvarande gränsdragning mellan å ena sidan förfogandelagstiftningen och å andra sidan ransoneringslagstiftningen och de närstående författningar avseende förfogande som erfordras för ransonering. Verket har för sin del ingen erinran mot den av utredningen föreslagna uppdelningen, eftersom det inte heller från rättssäkerhetssynpunkt synes motiverat att koncentrera alla förfogandebestämmelser till en författning.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser att en längre driven koncentration av förfogandelagstiftningen kan få verkningar som är svåra att överblicka och kan därför – i vart fall tills vidare – inte tillstyrka en sådan lösning med hänsyn till risken för onödiga och godtyckliga ingripanden.

Länsstyrelsen i Hallands län framhåller att det synes principiellt riktigt att dra en gräns mellan bestämmelser avsedda för kriser föranledda av krig eller krigsfara och andra fredskriser.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser att den föreslagna lagstiftningen tar alltför liten hänsyn till den enskildes rättsliga ställning. Länsstyrelsen anser också att det är önskvärt att civilförsvarets förfoganderätt förs in i den föreslagna förfogandelagen.

4.2 Villkor för lagens tillämpning

Kammarrätten i Göteborg delar utredningens uppfattning att lagen bör träda i kraft utan något särskilt förordnande, om Sverige kommer i krig. Inte heller utredningens överväganden och förslag angående krigsfara föranleder någon erinran från kammarrättens sida. Vad gäller utredningens förslag att lagen skall få sättas i tillämpning när det erfordras med hänsyn till försvarsberedskapen noterar kammarrätten att detta står i överensstämmelse med 13 kap. 6 § RF. I andra stycket nämnda lagrum stadgas emellertid också att i lagen noga skall anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas. Utredningen anger att stadgandet torde bli tillämpligt inte bara när regeringen med hänsyn till krigsberedskapen finner det nödvändigt att med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen ålägga viss värnpliktig att fullgöra en eller flera beredskapsövningar utan även i fall där försvarsberedskapen kräver ianspråktagande av exempelvis mark för brådslande befästningsarbeten eller av byggnader för tillgodoseende av lokalbehov. Enligt kammarrättens mening är det inte helt tillfredsställande att lagtexten inte anger i vilka situationer lagen skall få sättas i tillämpning. Mot bakgrund av att i betänkandet lämnats en redogörelse för situationer som faller in under ifrågavarande stadgande och då en fullständig uppräkningslista av alla situationer är utomordentligt svår att göra, tillstyrker kammarrätten emellertid utredningens förslag även i denna del. Kammarrätten pekar i anslutning härtill också på att en betydande garanti mot att lagen i onödan sätts i tillämpning ligger i underställningsförfarandet.

Försvarets materielverk anser att det i det särskilda fallet kan bereda vissa

svårigheter att avgöra om riket är i krig. Det hade därför i och för sig varit önskvärt med en definition av begreppet krig. När det nu inte har bedömts vara möjligt att vare sig i lag eller motivtext närmare ange vilka slags handlingar eller händelser som skall anses innebära att krigstillstånd inträder, anser materielverket att en missbedömning i det särskilda fallet måste behandlas med förståelse för svårigheterna.

Försvarets rationaliseringsinstitut betonar att det vid tillämpningen av lagen är nödvändigt att noggrant överväga vad som skall tas i anspråk med nyttjande- resp. äganderätt så att en begränsning av penningutflödet kan ske vid mobilisering.

Riksvärderingsnämnden konstaterar att den av utredningen åsyftade bristsituationen som kan föranleda föreskrift om lagens tillämpning har angivits avse "förnödenheter av vikt för totalförsvaret". Brist eller fara för brist på förnödenheter av annat slag kan således enligt utredningens förslag inte medföra tillämpning av nämnda paragrafer även om situationen har uppkommit till följd av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i. Riksvärderingsnämnden sätter i fråga om den citerade formuleringen ger ett tillfredsställande uttryck för vad som åsyftas. I allmänhet brukar man i uttrycket totalförsvaret inlägga endast sådan verksamhet, som direkt är inriktad på förhållandena vid krig eller krigsfara som vårt eget land råkat i. I förevarande paragraf åsyftas med uttrycket totalförsvaret emellertid även verksamhet med annan inriktning, varom den s. k. oljekrisen i samband med krigsförhållandena i Mellersta Östern hösten 1973 är ett exempel. Med hänsyn härtill synes det nämnden lämpligare att de förnödenheter, som bristsituationen skall avse, beskrivs med formuleringen "förnödenheter av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen". Denna formulering står i bättre överensstämmelse med motsvarande stadganden i 1 och 2 §§ allmänna förfogandelagen, och den har även kommit till användning i 2 § av det förslag till ransoneringslag, som jämte annat framlagts av ransoneringslagsutredningen.

Kommerskollegium framhåller att frågan om de förutsättningar under vilka bemyndigandet får utnyttjas är av central betydelse. Kollegiet anför att handelskamrarna särskilt har fäst uppmärksamheten på förslaget att förordnande om tillämpning av lagen får ges när regeringen finner det nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen. Flera handelskamrar anser att denna formulering ger möjlighet till en mycket vid tolkning och framhåller att villkoren för tillämpning av lagen i detta fall bör preciseras närmare. Skånes handelskammare anser vidare att begreppet "förnödenheter av vikt för totalförsvaret" bör närmare utredas. Kollegiet delar handelskamrarnas uppfattning och finner viss oklarhet råda beträffande tolkningen av uttrycket "nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen". Av betänkandet kan inte direkt utläsas om "försvarsberedskapen" endast avser den beredskap som försvarsmakten svarar för eller om t. ex. den ekonomiska försvarsberedskapen inkluderas. Ett förtydligande i detta avseende liksom vad gäller

relationen till motsvarande punkt i 13 kap. 6 § RF skulle enligt kollegiets mening behövas.

AMS anför att det åligger AMS att under regeringen handha tillämpningen av tjänstepliktslagen. AMS förutsätter att tjänstepliktslagen kan sättas i tillämpning under samma förutsättningar som förfogandelagen. Om man med stöd av förfogandelagen kräver att ägare eller innehavare av produktionsmedel, transportmedel eller annan egendom skall utöva viss verksamhet, bör denne också ha praktiska möjligheter att göra detta genom att ha arbetstagare tillgängliga för verksamheten. Sådana möjligheter kan ges om t. ex. bestämmelserna om arbetsförmedlingstvång, tjänsteförlängning och allmän tjänsteplikt gäller samtidigt som förfogandelagen. Tillämpningsförutsättningarna för förfogandelagen och allmänna tjänstepliktslagen bör alltså vara desamma. Liknande uttalande gör ÖB.

Länsstyrelsen i Jönköpings län konstaterar att den av utredningen föreslagna förfogandelagen inte till fullo ersätter allmänna förfogandelagen, eftersom den inte är avsedd att tillämpas vid s. k. fredskriser. Länsstyrelsen har i och för sig inte något att erinra mot detta men förutsätter att förhållandet beaktas vid den pågående översynen av den allmänna ransoneringslagen så att förfogandebestämmelser som behövs vid fredskriser tas in i en omarbetad ransoneringslag. Länsstyrelsen utgår också från att den allmänna förfogandelagen inte upphävs förrän en sålunda omarbetad ransoneringslag kan träda i kraft.

I fråga om förutsättningarna för lagens tillämpning hänvisar länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län i sitt remissyttrande till en vid yttrandet fogad promemoria som har upprättats inom länsstyrelsens juridiska enhet. I promemorian konstateras att i lag med bemyndigande som avses i 13 kap. 6 § RF noga skall anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas. Därmed ges en yttersta gräns för lagens tillämpning. Utredningens förslag innehåller emellertid inte något angivande av förutsättningarna utöver vad som följer av 13 kap. 6 § med undantag för ett fall. Det fall som åsyftas är tillämpningen av lagen vid utomordentliga förhållanden då det som ytterligare förutsättning har uppställts krav på att det skall råda knapphet eller betydande fara för knapphet inom landet på förnödenheter av vikt för totalförsvaret. Den bristande preciseringen i fråga om vilken egendom som får omhändertas och omfattningen därav innebär en väsentligt minskad rättssäkerhet. I promemorian anføres vidare att utredningsförslagets begränsning till regler som har stöd i 13 kap. 6 § RF innebär att delar av gällande förfogandelagstiftnings tillämpningsområde bortfaller. Behovet av att med stöd av 8 kap. RF inarbeta förfoganderegler för det bortfallna området borde ha utretts. I varje fall saknas tillfredsställande klarlägganden av denna fråga. De förfoganderegler som kan tänkas inflyta i en ny ransoneringslag täcker nämligen inte det bortfall av bestämmelser på den civila förfoganderättens område som utredningens förslag innebär.

LRF anser att myndigheternas tillämpning av lagen bör ske restriktivt vid

krigsfara och sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller krigsfara och att frågan om tillämpningen av lagen i sådana fall snabbt bör underställas riksdagens prövning.

4.3 Underställningen

Riksvärderingsnämnden konstaterar att i utredningens förslag verkan av utebliven underställning blir den att de meddelade föreskrifterna inte gäller. I allmänna förfogandelagen beskrivs verkan av att underställning inte sker eller att riksdagen inte godkänner regeringens förordnande inom viss tid efter underställningen med uttrycket att regeringens förordnande förfaller. Motsvarande formulering används i allmänna ransoneringslagen och oljekrislagen. Nämnden antar att den av utredningen nu föreslagna bestämmelsen är avsedd att ha samma innebörd eller således att regeringens föreskrifter *icke längre* skall tillämpas. I språkligt hänseende synes utformningen av den föreslagna lagtexten inte vara fullt entydig eftersom den torde kunna ges även den innebörden att giltigheten av regeringens föreskrifter skall upphävas med retroaktiv verkan. Nämnden förordar därför att det i nu gällande lagstiftning använda uttrycket "förfaller" behålls eller att utredningens formulering "gäller icke föreskrifterna" ersätts förslagsvis med orden "gäller föreskrifterna icke längre". Liknande synpunkt för *överstyrelsen för ekonomiskt försvar* fram.

Länsstyrelsen i Hallands län anser att innebörden av bestämmelsen om underställning är oklar. Osäkerhet kan uppstå om underställning har skett eller inte. En dylik osäkerhet torde i vissa fall kunna leda till tveksamhet och försämrad handlingskraft.

4.4 Ersättningsreglerna

Vad gäller förslaget i fråga om *förfarandet* vid prövningen av ersättningsärenden konstaterar *Svea hovrätt* att utredningen själv är tveksam till sitt förslag att myndighets beslut i ett ersättningsärende skall överklagas direkt till riksvärderingsnämnden och inte som enligt nu gällande regler till lokal värderingsnämnd. Hovrätten delar de farhågor som utredningen hyser. Det går enligt hovrätten inte att bortse från risken att riksvärderingsnämnden i ett kritiskt läge blir överhopad med ett stort antal besvärsmål. Hovrätten förordar därför den av utredningen antydda "säkerhetsventilen" att bemyndiga regeringen att bestämma att lokal värderingsnämnd under vissa förutsättningar skall vara mellaninstans. *Kammarrätten i Göteborg* framhåller att utredningen har föreslagit att ersättning som inte utgår efter visst pris skall fastställas av lokal värderingsnämnd. Utredningen har emellertid också föreslagit att frågan om sådan ersättning efter ansökan av part skall kunna upptas till prövning omedelbart av riksvärderingsnämnden, om särskilda skäl föreligger. Undantagsregeln är enligt förslaget avsedd att öppna möjlighet att i

fråga av principiell betydelse eller eljest av stor räckvidd komma fram till ett snabbt avgörande. Motsvarande regel i allmänna förfogandelagen har det innehållet att frågan om ersättning må endast på båda parternas skriftliga begäran upptagas omedelbart av riksvärderingsnämnden. Huruvida utredningen genom den ändrade lydelsen verkligen avser att ändra förutsättningarna för sådan prövning framgår inte av betänkandet. Enligt kammarrättens mening föreligger betydande risk för att den nya bestämmelsen leder till en ytterligare ökad arbetsbelastning hos riksvärderingsnämnden. Riksvärderingsnämnden torde med den föreslagna lydelsen ha att, beträffande varje begäran om omedelbart upptagande, pröva huruvida frågan är av principiell betydelse eller eljest av stor räckvidd. *Försvarets rationaliseringsinstitut* delar utredningens uppfattning att instansordningen bör förenklas. Institutet anser att det inte finns behov av någon säkerhetsventil utan menar att man vid behov kan förstärka riksvärderingsnämndens resurser. Den förenklade instansordningen kommer enligt institutet att kräva att ersättningstaxor fastställs och regelbundet uppdateras av riksvärderingsnämnden. Motsatt uppfattning uttalar *länsstyrelsen i Örebro län* som förordar en säkerhetsventil.

Riksvärderingsnämnden biträder utredningens ståndpunkt att nämnden i undantagsfall skall ha möjlighet att ta upp en ersättningsfråga till omedelbar handläggning med förbigående av lokal värderingsnämnd. Emellertid synes det ur principiell synpunkt vara ägnat att väcka betänkligheter att sådan handläggning skall kunna ske även om en av parterna inte lämnat medgivande därtill, ja t. o. m. om part motsätter sig förfarandet. Nämnden föreslår att såsom villkor för tillämpning av denna handläggningsform uppställs, i överensstämmelse med vad som nu gäller enligt allmänna förfogandelagen, att båda parter begär sådan handläggning. För en sådan bestämmelse talar f. ö. även den av utredningen gjorda jämförelsen med skiljenämnds förfarandet. Härutöver bör, såsom utredningen föreslagit, gälla att det ifrågavarande förfarandet får tillämpas endast om riksvärderingsnämnden finner särskilda skäl föreligga. I fråga om fullföljdssystemet uttalar nämnden den uppfattningen, att det i och för sig ter sig obehövt att ersättningsärenden skall kunna prövas i tre instanser. Frågan i dessa ärenden är som regel av enkelt slag och kan ju endast gälla huruvida den myndighet som bestämt ersättningen tillämpat taxan på riktigt sätt. Av motiveringen till förslaget framgår att utredningen varit tveksam inför den föreslagna lösningen och detta närmast av praktiska skäl. Utredningen räknar nämligen med att risk kan uppkomma att riksvärderingsnämnden i ett kritiskt läge blir överhopad av ett stort antal besvärsmål, var för sig av mindre krävande natur. Riksvärderingsnämnden delar dessa farhågor. Till belysning av sitt ställningstagande redovisar nämnden siffror från den senaste beredskapstiden. Under åren 1939–1946 avgjorde riksvärderingsnämnden totalt 4 845 ersättningsärenden, varav enligt allmänna förfogandelagen 502. Siffrorna visar att ersättningsärenden även med då gällande fullföljdsregler underställdes

riksvärderingsnämnden i inte obetydlig omfattning. Om taxa i ett framtida krisläge skulle komma att fastställas för varor i samma utsträckning som skedde under andra världskriget (se SFS 1941:931), skulle det bli fråga om ett stort antal varor av mycket varierande slag. Antalet beslut om ersättningar enligt taxa kunde då väntas bli mycket stort och överklagningarna många. Att belasta den högsta värderingsmyndigheten med att som andra instans avgöra dessa mål kan befaras i hög grad snedvrída arbetet hos riksvärderingsnämnden, som i ett sådant läge rimligen måste ägna all sin kraft åt ärenden av mera kvalificerad natur. Det må vidare framhållas att ärenden, som på förslaget sätt fullföljs direkt från myndighet till riksvärderingsnämnden, av förklarliga skäl ofta kan vara ur formell synpunkt i mindre tillfredsställande skick, vilket ytterligare skulle belasta nämnden i dess arbete. Beaktas bör vidare att vid fastställande av ersättning efter taxa svårigheter kan uppkomma när det gäller att bestämma varans kvalitet. För avgörande av denna fråga krävs i regel besiktning. Sådan kan förekomma i samband med att myndigheten bestämmer ersättningen. Besiktning kan också ganska lätt ordnas genom lokal värderingsnämnds försorg, om egendomens ägare vid missnöje med ersättningen vänder sig dit med klagomål. Riksvärderingsnämnden å andra sidan kommer i ett sådant läge i allmänhet att befinna sig på så stort avstånd från egendomen att en besiktning, om riksvärderingsnämnden bedömer sådan behövlig, blir svår att genomföra och i vart fall kan komma till stånd först vid en så sen tidpunkt att det då är svårt att fastställa varans ursprungliga skick. Om lokal värderingsnämnd bibehålls i instansordningen bevaras också fördelen med den personkänedom och insikt i lokala förhållanden, som är representerad i en sådan nämnd. Av nu anförda skäl förordar riksvärderingsnämnden bestämt att lokal värderingsnämnd behålls som andra instans beträffande beslut om ersättningar efter taxa vid anspråktaganden, som enligt nu gällande ordning sker med stöd av rekvisitionslagen. Med hänsyn till de varierande förhållandena inom övriga delar av förfogandområdet synes däremot riksvärderingsnämnden kunna behållas som andra instans vid förfogande i övrigt. Å andra sidan synes det inte behöva väcka några principiella betänkligheter att införa förbud mot fullföljd av talan mot lokal värderingsnämnds beslut i dessa ärenden. Som tidigare har antytts är här aktuella frågor knappast av sådan natur att den enskilde inte rimligen bör få låta sig nöja med lokal värderingsnämnds beslut. Riksvärderingsnämnden framhåller slutligen att, om enskild sakägare menar att den av myndigheten med tillämpning av taxan bestämda ersättningen är obillig, han alltid har möjlighet att direkt hos riksvärderingsnämnden påkalla prövning av ersättningsfrågan.

Oljekrisnämnden anser att den i 24 § allmänna förfogandelagen intagna bestämmelsen om att fastställd ersättning i princip skall utbetalas genast bör överföras till en ny lag med hänsyn till den enskildes rättssäkerhet. *Länstyrelsen i Malmöhus län* anser att det bör övervägas om inte lokal värderingsnämnd kan fungera som beslutsinstans och att talan mot lokal

värderingsnämnds beslut förs hos länsstyrelsen. *Civilbefälhavaren i Nedre Norrlands civilområde* framhåller att det måste vara ett krav att den enskilde inte fräntas sina möjligheter att bevaka och tillvarata sina rättigheter när det gäller frågor om ianspråktagande av enskilds egendom och tjänster med stöd av "tvångslagen". Den enskilde skall ha reella möjligheter att anföra besvär över de beslut som berör honom. I förslagen till förfogandelag och förfogandeförordning talas om besvär dels över förfogandebeslut, dels över beslut som behandlar ersättningsfrågan. I förslaget till förordningen föreskrivs att ett förfogandebeslut skall förses med en besvärshänvisning, om beslutet innehåller uppgifter om ersättning efter visst pris. Detta kan tydas som att enbart beslut med ersättningsuppgift kan överklagas men detta stämmer inte överens med lagförslaget. Besvärfrågan bör därför bli föremål för förtydligande. Liknande erinringar förs fram av *JO*. Han framhåller således att av förvaltningslagen torde följä att beslut om förfogande bör innehålla besvärshänvisning. För att inte något missförstånd skall uppstå kan eventuellt hänvisning ske till förvaltningslagen.

I fråga om *ersättningsgrunderna* konstaterar *Svea hovrätt* att utredningen skiljer mellan sådana fall då ersättning vid förfogande skall utgå enligt fastställd taxa och fall då visst pris inte har fastställts på förhand. För de senare fallen innehåller utredningens förslag bestämmelser om de grunder enligt vilka ersättning skall utgå. För de förstnämnda fallen framgår däremot inte av lagtexten enligt vilka grunder taxan skall fastställas. Med hänsyn till att regeringsformen föreskriver att enskild skall vara tillförsäkrad ersättning enligt grunder som bestäms i lag för det fall att hans egendom tas i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande, bör enligt hovrättens mening den föreslagna lagen kompletteras på denna punkt. Hovrätten konstaterar vidare att utredningen inte har ansett det vara nödvändigt med en uttrycklig föreskrift att vid produktionsålägganden och därmed likställda förfoganden tillämpning av taxepriş alltid skall anses innefatta obillighet, om den som har drabbats av åläggandet inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Denna uppfattning delas inte av hovrätten. Med hänsyn till att det här är fråga om regler till skydd för enskildas rättssäkerhet bör bestämmelserna utformas så tydligt och klart som möjligt. *Statens pris- och kartellnämnd* anser att en viss omredigering bör göras av de föreslagna ersättningsbestämmelserna. I de situationer då förfogandelagen kan komma att träda i tillämpning torde man böra utgå från att en ganska omfattande prisreglering redan är eller samtidigt blir genomförd, främst genom utfärdande av prisstopp resp. fastställande av högstpriser. Härigenom kommer vad som i gällande lagstiftning betecknas som "taxepriş" – av utredningen benämnt "visst pris" – att gälla inom stora områden. Med hänsyn härtill synes det naturligt att vad man kallar normalfallen behandlas först. Som huvudregel bör enligt pris- och kartellnämnden anges att genom prisreglering gällande pris skall vara normgivande för ersättningen och sålunda utgöra "taxepriş". Beteckningen "taxepriş" synes härvid vara att föredra framför den av utredningen

föreslagna beteckningen visst pris. Efter huvudregeln bör sedan följa den alternativa lösningen av ersättningsfrågan innebärande att riksvärderingsnämnden eller lokal värderingsnämnd som riksvärderingsnämnden bestämmer i samråd med pris- och kartellnämnden fastställer särskilt taxepreis. Denna utväg är avsedd att begagnas i två huvudfall. Det ena fallet blir aktuellt på områden som inte omfattas av utfärdade prisregleringsbestämmelser, exempelvis genom att regeringen eller pris- och kartellnämnden har undantagit vissa varor från ett utfärdat allmänt prisstopp. Att likställa med sådana icke prisreglerade varor är varor och tjänster för vilka prisstoppet visserligen gäller men som av olika skäl vållar svårigheter för priskontrollen. Det andra fallet gäller sådana ersättningar, där visserligen ett taxepreis föreligger i form av pris fastställt av prismyndigheten eller på annat sätt, men där riksvärderingsnämnden eller lokal värderingsnämnd finner särskilda skäl att kräva en annan prissättning. I sådant fall bör, där så är möjligt och praktiskt lämpligt, i enlighet med utredningens förslag samråd äga rum mellan värderingsnämnderna och pris- och kartellnämnden. *AMS* förutsätter att ersättning skall kunna utgå för att täcka anspråk som tredje man kan ha t. ex. på grund av att ett förfogandebeslut innebär att ett avtalat arbete måste avbrytas. *Statens vattenfallsverk* understryker att ersättningen måste grundas på återanskaffningspriset resp. marknadsvärdet vid tidpunkten för förfogandet. När det gäller utredningens följsynpunkter på huvudregeln, nämligen att ersättning inte skall utgå för indirekta skador eller förluster i samband med förfogande, är det enligt vattenfallsverkets uppfattning oklart vad som i sammanhanget skulle kunna betraktas som indirekta skador eller förluster. Vad gäller elkraftområdet skulle den situationen kunna uppstå att för kraftproduktion lagrad olja "utsätts" för förfogandebeslut och måste ersättas med annat bränsle som både är dyrare att anskaffa och som medför högre produktionskostnader för elkraften. Sådant förfogandeåtgärd kan också få som följd att kraftproduktion i en anläggning måste ersättas med produktion i andra anläggningar i elkraftsystemet, vilka har högre produktionskostnader. Om resp. anläggningar därjämte tillhör skilda ägare kompliceras ersättningsfrågan ytterligare. Här exemplifierade konsekvenser av förfogandeåtgärder kan enligt vattenfallsverkets mening inte rubriceras som indirekta skador. Verket förutsätter att kostnaderna härför betraktas som "nödvändiga kostnader" vilka skall ersättas. Verket anser att det behövs en precisering av de kostnader för vilka ersättning skall utgå i samband med förfogande.

Utredningens förslag att inte i lagen ange vilken *tidpunkt* som bör vara avgörande vid bestämmande av ersättning har mött erinringar från några remissinstanser. *Svea hovrätt* anser att frågan är alltför viktig för att lämnas oreglerad. Ätminstone bör enligt hovrättens mening de grundläggande principerna läggas fast i lag. I samma riktning uttalar sig *försvarets rationaliseringsinstitut* och *oljekrisnämnden*.

4.5 Övrigt

Utredningens utformning av begreppet *förfogande* har berörts av några remissinstanser. *Försvarets civilförvaltning* pekar på att i 4 § talas om förfogande över egendom och att i 6 § anges att därmed skall förstås också rätt att kräva vissa tjänster, vilka närmare preciseras som verksamhet, tjänster och handräckning. I 28 och 30 §§ talas om egendom, åtgärd eller tjänst som omfattas av förfogande och i 33 § talas om tjänst eller handräckning som avses i 6 §. Civilförvaltningen ser det som angeläget att en såvitt möjligt enhetlig terminologi används och föreslår att i 4 § anges att förfogande avser egendom och tjänster. Vilka tjänster som avses kan närmare specificeras i 6 §. *Riksvärderingsnämnden* anser att utredningens utformning av begreppet "förfoga över" inte ger ett nöjaktigt uttryck för vad som är avsett att gälla. I rekvisitionslagen beskrivs förfoganderätten så att förnödenheter m. m. får "utfordras". I allmänna förfogandelagen anges i 3 § att ägare eller innehavare av förnödenhet skall "avstå" den. Även övriga paragrafer i sistnämnda lag är uppbyggda så att någon förpliktas att göra eller tåla något. Den nu föreslagna lagstiftningen har i princip samma uppbyggnad. Innebörden av ett förfogandebeslut torde vara att ägare eller innehavare av egendom är skyldig att avstå eller tillhandahålla egendomen eller eljest vidta eller tåla viss åtgärd. Följer den enskilde inte förfogandeföreskriften kan han dömas till straff, varjämte egendomen kan tas i anspråk med tvång. Den skyldighet som åligger den enskilde med anledning av ett förfogandebeslut har inte uttryckligen angetts någonstans i utredningens lagförslag. Enligt riksvärderingsnämnden synes så böra ske. *Överstyrelsen för ekonomiskt försvar* konstaterar att utredningen i begreppet förfogande också lägger in en rätt att kräva att ägaren eller innehavaren av en anläggning utför de tjänster som har samband med produktion av vissa slags förnödenheter inom ramen för hans normala verksamhet. I fråga om s. k. ersättningsvaror kan tillverkningen av dessa kanske inte alltid placeras in så att de motsvarar en företagares normala verksamhet. Är produktionen av sådana varor förberedd genom företagsplanläggning, synes emellertid förutsättningarna för att ytterst kunna kräva framtagning av varan med stöd av en fullmaktslag vara ostridiga. *Överstyrelsen* är tveksam om detta klart framgår av utredningens förslag. *JO* finner det tveksamt om utredningens förslag ger möjlighet att i ett beslut om förfogande över en anläggning föreskriva tjänstgöringsskyldighet för personalen vid anläggningen utöver vad som följer av deras ställning som anställda hos anläggningens ägare. Om utredningen har avsett denna möjlighet, bör utredningens förslag förtydligas.

Vissa remissinstanser uttalar sig om *värderingsnämndernas* sammansättning. *Svea hovrätt* anser att goda skäl talar för att även ordföranden i lokal värderingsnämnd skall vara domare eller åtminstone jurist. I samma riktning uttalar sig *länsstyrelsen i Hallands län*. *Riksvärderingsnämnden* anser att det är lämpligt att bestämmelserna att ledamot skall vara myndig och inte i

konkurstillstånd hålls samman och utformas i överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i 4 kap. 1 § rättegångsbalken. JO anser att man inte bör ställa strängare krav för ledamotskap i värderingsnämnd än för valbarhet till nämndeman.

I fråga om utredningens förslag till *ansvarsbestämmelser* pekar Svea hovrätt på de svårigheter som kan uppstå vid en samordning av vite och straff genom att sanktionsformerna handläggs av olika myndigheter. Hovrätten ställer sig vidare tveksam till en så vittomfattande förverkanderegeln som utredningen har föreslagit. Enligt hovrättens mening bör hithörande frågor övervägas ytterligare under det fortsatta lagstiftningsarbetet. *Kammarrätten i Göteborg* fäster uppmärksamheten på att utredningens förslag till ansvarsbestämmelser innebär en avsevärd straffskärpning. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* anser att gällande straffsatter för grova brott inte bör sänkas på sätt som utredningen har föreslagit. Beträffande frågan att samma försumlighet kan bli föremål för såväl vites- som straffsanktion erinrar *riksvärderingsnämnden* om att denna konkurrensfråga behandlats vid tillkomsten av lagen (1970:412) om otillbörlig marknadsföring och firmalagen (1974:156). För att undvika stötande dubbelsanktioner har i dessa lagar föreskrivits att den som har överträtt ett förelagt vitesförbud inte skall dömas till ansvar för gärning som omfattas av föreläggandet. Enligt riksvärderingsnämnden bör det övervägas att föra in en motsvarande bestämmelse i den föreslagna förfogandelagen. *SAF* och *Sveriges Industriförbund* sätter i fråga om det inte är tillräckligt att förelägga vite i fråga om underlåtenhet att fullgöra uppgiftsskyldighet och att tillhandahålla affärshandlingar. Enligt dessa remissinstanser finns inga motiv för den skärpning av husbondeansvaret som utredningens förslag innebär.

Bestämmelsernas *fördelning på olika författningar* kommenteras av några remissinstanser. *Kammarrätten i Göteborg* anser att bestämmelserna om muntlig förhandling och om rätt till ersättning inte är frågor som rör nämndernas interna verksamhet och därför bör placeras i lagen och inte som utredningen har föreslagit i tillämpningsförfattningarna till lagen. Motsatt uppfattning har *försvarets civilförvaltning* som finner att det är önskvärt att hithörande bestämmelser i större utsträckning än som har förordats av utredningen förs från lagen till förfogandeförordningen och instruktionerna.

5 Föredraganden

5.1 Allmänt

Vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden kan samhällsintresset kräva att myndigheterna gör eller underlåter något som inkräktar på eller begränsar de rättigheter som under normala förhållanden tillkommer medborgarna, företag eller institutioner. Det ligger i sakens natur att sådana åtgärder ofta måste beslutas snabbt för att få avsedd verkan. Redan av detta följer att riksdagens beslut inte kan avvaktas innan en sådan åtgärd vidtas hur önskvärt detta än i och för sig hade varit. Riksdagens inflytande på hithörande frågor måste dock säkerställas i största möjliga utsträckning. Detta har hittills skett på det sättet att riksdagen i fred har antagit lagar som skall användas i här avsedda situationer men som ger regeringen bemyndigande att besluta om att sätta lagarna i tillämpning. Vår administrativa försvarsberedskap bygger på dessa s. k. fullmaktslagar.

I den nuvarande fullmaktslagstiftningen har inte gjorts någon klar gränsdragning mellan de olika slag av behov som skall tillgodoses. Vissa författningar är begränsade till militära behov. Hit hör först och främst rekvisitionslagen (1942:583, ändrad senast 1971:610) som har tillkommit med konstitutionell grundval i 74 § 1809 års regeringsform. Enligt denna lag har regeringen tillagts befogenhet att under vissa förhållanden låta av kommuner och enskilda rekquirera förnödenheter och tjänstbarheter, som kan finnas i orten och som behövs för att fylla sådana försvarsmaktens oundgängliga behov som inte kan tillgodoses på annat sätt med tillräcklig skyndsamhet. Regeringens befogenheter gäller från den dag då enligt beslut av regeringen och, om riksmöte inte pågår, riksdagen blivit inkallad, rikets försvarsmakt eller någon del därav ställs på krigsfot. De slag av förnödenheter och tjänstbarheter som får tas i anspråk räknas i detalj upp i lagen. Den som avstår egendom är berättigad till ersättning. Ersättningen utgår efter taxa eller fastställs till beloppet av en särskilt inrättad lokal värderingsnämnd. För överprövning av lokal värderingsnämnds beslut finns riksvärderingsnämnden som är gemensam för hela landet.

Rent militära behov tillgodoses också genom beredskapsförfogandelagen (1942:584, ändrad 1946:65). Den lagen täcker i stort sett samma område som rekvisitionslagen men är tillämplig i ett tidigare skede. Dess ändamål är i första hand att under beredskapstillstånd, innan försvarsmakten ännu har ställts på krigsfot, möjliggöra tvångsanskaffning av vissa förnödenheter för försvarsmaktens behov. Lagen kan emellertid tillämpas även vid avveckling av tidigare anbefalld beredskap. Lagen ansluter nära till rekvisitionslagen. Rätten att förfoga över egendom är dock inte lika vidsträckt enligt beredskapsförfogandelagen som enligt rekvisitionslagen.

Vissa fullmaktslagar omfattar både militära och civila behov. Allmänna förfogandelagen (1954:279, ändrad senast 1975:700) gäller hela totalförsvaret. Dess räckvidd är emellertid begränsad till åtgärder som är nödvändiga för att

tillgodose rent försörjningspolitiska intressen, dvs. åtgärder för att trygga civilbefolkningens försörjning och försvarets allmänna behov. Denna begränsning bör ses mot bakgrunden av att bestämmelserna om avstående av förnödenheter och om beslag i den tidigare förfogandelagen av år 1939 i några fall användes i prisreglerings- eller priskontrollsyfte, i valutapolitiskt eller sysselsättningspolitiskt syfte eller för att göra det möjligt att ta ut clearing-avgifter som inte var behövliga från försörjningssynpunkt. Här har således en åtstramning skett så att allmänna förfogandelagen har begränsats till ett fåtal för riket eller befolkningen livsviktiga intressen (se prop. 1954:20 s. 49). I 2 § anges som huvudregel att föreskrift om tillämpning av lagen får meddelas för att tillgodose behov av förnödenhet som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen. Dessutom kan föreskrift meddelas om upplåtelse av egendom eller del därav jämte inredning eller utrustning och om ändring eller förflyttning av inredningen eller utrustningen, allt för att bereda tjänstelokal åt offentlig myndighet eller för annat liknande ändamål. Vidare kan föreskrift om transporter för statens räkning meddelas för annat ändamål av betydelse för det allmänna än nyss är sagt.

Allmänna förfogandelagen är avsedd att tillämpas i krig eller vid krigsfara som riket befinner sig i men även vid knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av den art som omfattas av nyssnämnda huvudregel. I sistnämnda fall skall emellertid knappheten eller faran för knapphet ha uppkommit till följd av krig som riket befunnit sig i eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse. Även en annan begränsning finns emellertid för detta fall. Förordnande om tillämpning av lagen får därvid meddelas endast för att tillgodose behovet av sådan förnödenhet beträffande vilken knapphet eller betydande fara för knapphet har uppstått till följd av händelse som nyss angavs. Reglerna om ersättning i allmänna förfogandelagen anknyter till reglerna i rekvisitionslagen.

Civilförsvarets behov av förfoganderätt tillgodoses genom bestämmelser i 8 kap. civilförsvarslagen (1960:74, omtryckt 1975:712, ändrad senast 1977:203). I 68 § ges huvudregeln att civilförsvarschef och länsstyrelse under civilförsvarsberedskap får ta i anspråk viss närmare angiven egendom, som innehas av annan än staten, om det krävs för att statlig civilförsvarsuppgift skall kunna fullgöras och överenskommelse om egendomens avstående inte kan träffas tillräckligt skyndsamt. Kommun har en begränsad förfoganderätt beträffande egendom, som finns inom kommunen. Den rätten kan såvitt gäller utförande av byggnadsanordning utnyttjas också under tid då civilförsvarsberedskap inte är anbefalld men då endast utövas av länsstyrelsen.

Civilförsvarslagen innehåller ett flertal bestämmelser, som svarar mot reglerna i rekvisitions- och förfogandelagarna, men i lagen ingår också en del bestämmelser som är specifika för civilförsvaret. Enligt lagens ordalydelse innebär ett förfogande att egendom tas i anspråk. Det är således inte möjligt

att med stöd av civilförsvarslagen exempelvis ålägga en enskild att tillverka eller bereda vissa produkter. Genom kombination av förfoganderätt över t. ex. motorfordon och civilförsvarsplikt enligt 12 § 1 mom. civilförsvarslagen kan dock en enskild fordonsägare åläggas att utföra transporter.

När det gäller att bestämma ersättning vid förfogande enligt civilförsvarslagen används två olika system beroende på om förfogandet görs under civilförsvarsberedskap eller under annan tid. Råder civilförsvarsberedskap tillämpas revisionslagens ersättningsregler medan i annat fall ersättningen bestäms med tillämpning av expropriationslagen (1972:719, ändrad senast 1976:46).

Inom verksamhetsområdet för kommunal beredskap m. m. gäller lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m., som under något olika förutsättningar kan träda i tillämpning i krig eller vid krigsfara vari riket befinner sig eller, om bostäder har förstörts i större omfattning, under krig vari riket har varit. Enligt 2 § lagen är ägare eller innehavare av byggnad eller del därav vid tillämpning av lagen skyldig att för inkvartering upplåta bostad, som civilförsvarsmyndighet eller i lagen (1964:63) om kommunal beredskap (omtryckt 1977:417) angiven beredskapsnämnd anvisat för sådant ändamål. Om ägare eller innehavare av byggnad eller del därav vägrar att upplåta inkvarteringsbostad enligt 2 § och inkvartering inte kan komma till stånd med tillämpning av civilförsvarets förfoganderätt, äger beredskapsnämnden enligt 3 § förelägga ägaren eller innehavaren att upplåta inkvarteringsbostaden, eventuellt med utsättande av vite för underlåtenhet att rätta sig efter föreläggandet. I sista hand kan länsstyrelsen förordna om handräckning. För upplåtelse av inkvarteringsbostad är inkvarteringsvärden berättigad till skäligen ersättning av den inkvarterade i den mån inte ersättning utgår av statsmedel.

Enligt krigssjukvårdslagen (1953:688, omtryckt 1966:52, ändrad senast 1971:1112) skall den allmänt civila hälso- och sjukvården samt den civila veterinärverksamheten i krig eller vid krigsfara, vari riket befinner sig, eller när det påkallas av andra utomordentliga förhållanden omorganiseras enligt särskilda bestämmelser av regeringen så att nämnda verksamhetsgrenar motsvarar de fordringar som i ett sådant läge ställs på dem. När lagen under sådana förhållanden tillämpas skall allmänna förfogandelagen gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsendets och det civila veterinärväsendets behov av förnödenheter och detta utan hinder av vad i allmänna förfogandelagen finns föreskrivet om förutsättningarna för sistnämnda lags tillämpning.

Inom försörjningsväsendet gäller lagen (1961:655) om undanförsel och förstöring (ändrad 1964:217). Enligt denna lag får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, besluta att egendom av betydelse för försvaret eller folkförsörjningen eller eljest för det allmänna skall föras från den plats där den finns till

annan förvaringsplats (undanförsel). Sådant beslut får också avse förflyttning av viss industriell eller annan verksamhet av betydelse som nyss sagts. Syftet med åtgärden är att förhindra att sådan egendom eller verksamhet genom krigshandlingar förstörs eller på annat sätt går förlorad eller att nå en från beredskapssynpunkt mer ändamålsenlig geografisk fördelning av egendomen eller verksamheten.

Påkallas i annat fall av utomordentliga förhållanden undanförsel för nyss angivna ändamål, får regeringen besluta om detta med riksdagens samtycke.

Föreligger trängande fara för att egendom av sådan beskaffenhet, att fiendens innehav därav skulle underlätta hans krigsansträngningar väsentligt, skall falla i fiendens hand och möter hinder mot undanförsel av egendomen, får enligt 5 § regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer föreskriva, att egendomen skall förstöras eller eljest sättas ur brukbart skick (förstöring).

Har beslut om undanförsel eller förstöring meddelats, gäller enligt 7 § att myndighet som regeringen bestämmer får ta i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel samt vad som i övrigt kan finnas erforderligt för att fullgöra uppgift enligt lagen. Därvid skall bestämmelserna i allmänna förfogandelagen tillämpas.

En särställning intar lagen (1932:242) om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov. Denna lag gäller även i fredstid, men för dess tillämpning förutsätts att polisstyrka dras samman för att upprätthålla ordningen. Länsstyrelsen får i sådant fall, om det påkallas av särskilda skäl, förordna att ägare och innehavare av förnödenheter, transportmedel, rum för personal, hästar, fordon och annat, som oundgängligen behövs för polisverksamhetens uppehållande och inte med tillräcklig skyndsamhet kan anskaffas på annat sätt, skall vara skyldiga att på anfordran av polischefen i orten eller annat av länsstyrelsen bestämt polisbefäl mot full ersättning tillhandahålla vad som sålunda behövs. Vid meddelande av sådant förordnande skall anges den ort och den tid, för vilken förordnandet gäller.

I fullmaktslagstiftningen har vidare en skiljelinje dragits mellan å ena sidan bestämmelser som reglerar förfoganderätten samt därmed sammanhängande spörsmål och å andra sidan bestämmelser om ransonerings- och närliggande frågor.

Till sistnämnda komplex hör allmänna ransoneringslagen (1954:280, ändrad senast 1975:701). Förutsättningarna för att denna lag skall tillämpas är desamma som gäller i fråga om allmänna förfogandelagen. En särskild regel finns dock i ransoneringslagen för brådskande fall. För att möjliggöra en av förhållandena påkallad hushållning med förnödenhet, som behövs för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som annars är av vikt för befolkningen eller produktionen, får regeringen enligt lagen meddela vissa slags föreskrifter om reglering av handel m. m. För att utjämna priserna på

förrådsheter av samma eller likartat slag eller för att tillgodose behov av vissa förrådsheter får regeringen besluta om särskilda avgifter och bidrag (clearingavgift, clearingbidrag, prisutjämningsavgift). Lagen innehåller även bestämmelser om inlösen i vissa fall av förråd av viss förrådshet, om ransoneringsbevis och om uppgiftsskyldighet m. m.

Till den grupp av bestämmelser som här berörs hör också oljekrislagen (1975:197), som har tillkommit för att säkerställa fullföljandet av Sveriges åtagande enligt avtalet om ett internationellt energiprogram. Oljekrislagen innehåller särskilda förfoganderegler. I fråga om bestämmande av ersättning hänvisas till allmänna förfogandelagen. Oljekrislagen är inte konstruerad som en fullmaktslag vad gäller förfoganderätten.

Som framgår av vad jag nu har anfört förekommer bestämmelser om rekvisition och förfogande i ett stort antal författningar. I flera sammanhang har framhållits att hela komplexet av bestämmelser, som avser inte bara försvarsmaktens utan också i åtskilliga hänseenden civila myndigheters behov, borde bli föremål för en grundlig överarbetning. För att göra detta arbete tillsattes 1967 års rekvisitions- och förfogandeutredning (1:ö 1968:19). Utredningen har avgett betänkandet (SOU 1975:65) Förfogandelagstiftningen.

Utredningsuppdraget har haft visst samband med arbetet på den nya regeringsformen. I 74 § 1809 års regeringsform fanns bestämmelser som rörde den militära rekvisitionsrätten. Förfoganderätten i övrigt har däremot byggts på lagstiftning, som har tillkommit genom samfällt beslut av regering och riksdag.

Genom 13 kap. 6 § regeringsformen (RF) har nu skapats en konstitutionell grundval för förfogandelagstiftning. Lagrummet avser de fall då riket befinner sig i krig eller krigsfara eller då det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara vari riket har befunnit sig. Däremot omfattar lagrummet inte utomordentliga förhållanden som har annan orsak. S. k. fredskriser, dvs. lägen då allvarliga störningar inom försörjningsviktiga varuområden har uppstått utan att det är krig eller krigsfara i vår nära omvärld – t. ex. oljekrisen vintern 1973–74 – faller således utanför lagrummets räckvidd. För att finna stöd för vissa bestämmelser exempelvis i allmänna ransoneringslagen och allmänna prisregleringslagen får man därför gå till de regler om delegation som finns i RF:s allmänna normgivningskapitel (8 kap.).

Utredningens förslag till förfogandelagstiftning utgår från bestämmelserna i 13 kap. 6 § RF. Utredningen har närmast sett som sin uppgift att, utan att föreslå mera genomgripande sakliga ändringar, lägga fram förslag som syftar till en koncentration och förenkling av förevarande författningskomplex.

Utredningens förslag innebär att de grundläggande reglerna i den nuvarande centrala lagstiftningen om rekvisition och förfogande samlas i en lag, som utredningen benämner förfogandelagen. I samband därmed föreslås att rekvisitionslagen, beredskapsförfogandelagen och allmänna förfogandelagen

upphävs. Utredningen föreslår vidare att 8 kap. civilförsvarslagen, som reglerar förfoganderätten för civilförsvarets behov, anpassas till den föreslagna förfogandelagen.

Utredningens förslag har i stort vunnit allmän anslutning vid remissbehandlingen. Flertalet remissinstanser tillstyrker i huvudsak förslaget eller anför att de inte har några principiella erinringar mot det. Även jag anser att betänkandet är väl ägnat att läggas till grund för lagstiftning. Jag kommer i det följande att behandla viktigare avsnitt i utredningsförslaget. Vissa frågor kommer jag att beröra i specialmotiveringen.

5.2 En gemensam förfogandelag

En fråga som utredningen ingående diskuterar är hur långt en koncentration av den vittförgrenade och komplicerade förfogandelagstiftningen skall drivas. Utredningen har för sin del utgått från att den gränsdragning skall bestå som redan tidigare har gjorts mellan förfogandelagstiftningen, å ena sidan, och det komplex av bestämmelser som reglerar ransonering, prisreglering och närliggande frågor, å andra sidan.

I fråga om förfogandebestämmelserna i lagen om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov finner utredningen att dessa bestämmelser såväl i fråga om syftet som beträffande förutsättningarna för lagens tillämpning skiljer sig från övriga förfogandelagar. Särskilt pekar utredningen på att lagen gäller även i fredstid. Den kan alltså betraktas som relativt fristående. Utredningen anser att det inte finns tillräcklig anledning att föra samman denna lags bestämmelser med förfogandelagstiftningen i övrigt.

Lagen om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m. tillkom år 1964 i samband med att de uppgifter inom totalförsvaret som skall fullgöras av kommunerna och som inte är specialreglerade i särskild lagstiftning fastlades i lagen om kommunal beredskap. I samband med tillkomsten av lagen anfördes att frågan om tillhandahållande av inkvarteringsbostad inte borde lösas genom förfoganderätt. Den särskilda lagens speciella karaktär och dess samhörighet med lagstiftningen om kommunal beredskap talar enligt utredningens mening mot att bryta ut lagen eller någon del av den ur dess nuvarande sammanhang.

I fråga om behovet av förfoganderätt för sjukvårdsändamål konstaterar utredningen att detta tidigare tillgodosågs genom 1939 års förfogandelag. I samband med tillkomsten av allmänna förfogandelagen uttalades (prop. 1954:20 s. 179) att det inte var tillrådligt att belasta krigssjukvårdslagen med utförliga bestämmelser om förfogande. I stället valdes den lösningen att i krigssjukvårdslagen infördes en bestämmelse av innebörd att, oavsett vad allmänna förfogandelagen innehåller om förutsättningarna för dess tillämpning, skall den i erforderliga delar gälla för att tillgodose behov som avses i krigssjukvårdslagen, då sistnämnda lag är i tillämpning. Utredningen finner

inga skäl att föreslå någon ändring i detta hänseende.

Lagen om undanförelse och förstöring utfärdades år 1961. När förslaget lämnades till riksdagen anfördes (prop. 1961:202 s. 20) att särskilda förfoganderättsbestämmelser behövdes för att genomföra undanförelse och förstöring. Visserligen kunde i vissa lägen allmänna förfogandelagen förutsättas vara i tillämpning och således möjliggöra ianspråktaganden även för här avsett ändamål. Emellertid var att märka att förfogandelagstiftningen inte täckte hela undanförelseområdet – arkivalier, kulturhistoriska föremål etc. föll exempelvis utanför – och dessutom var det synnerligen önskvärt att undanförelse kunde ske redan innan beredskapslagarna i övrigt satts i tillämpning. Enligt utredningens mening är de skäl som anfördes år 1961 alltjämt bärande. Någon anledning att gå ifrån den ordning som då infördes finner utredningen alltså inte.

Vad angår bestämmelserna om förfoganderätt för civilförsvarets behov konstaterar utredningen att de i stor utsträckning både formellt och reellt nära stämmer överens med motsvarande regler i rekvisitions- och förfogandelagarna. Utredningen föreslår därför att en koppling görs till civilförsvarlagen på det sättet att i civilförsvarlager anges att förfogandelagen gäller i fråga om förfogande för fullgörande av statlig civilförsvarsuppgift, om inte annat anges i civilförsvarlagen.

Behovet av förfoganderätt vid ransonering bör enligt utredningen tillgodoses genom att en föreskrift motsvarande 7 a § krigssjukvårdslagen tas in i ransoneringslagen. Härigenom skulle en förfoganderätt enligt ransoneringslagen lösas från de strängare förutsättningarna enligt förfogandelagen utan att de omfattande reglerna om förfoganderättens innebörd m. m. i sistnämnda lag behöver upprepas i ransoneringslagen.

Utredningens överväganden om samordningen av förfogandelagstiftningen godtas eller lämnas utan erinran av flertalet remissinstanser. Svea hovrätt anser dock att det skulle ha varit värdefullt om utredningen mera ingående hade belyst möjligheterna av en ytterligare samordning.

Också jag kan ansluta mig till utredningens ståndpunkt i den behandlade frågan. Jag vill särskilt stryka under utredningens uttalande att endast försörjningspolitiska intressen bör få tillgodoses inom ramen för förfogandelagen. Det innebär att förfogande får omfatta endast egendom som är av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen. Till gränsdragningen mellan förfogandelagstiftningen och ransoneringslagstiftningen återkommer jag i följande avsnitt.

5.3 Villkor för lagens tillämpning

Enligt RF skall föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden meddelas genom lag (8 kap. 3 §). Till sådana föreskrifter hänförs bl. a. föreskrifter om rekvisition och

annat sådant förfogande. Enligt RF gäller vidare att varje medborgare skall vara tillförsäkrad ersättning enligt grunder som bestäms i lag för det fall att hans egendom tas i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande. Lag stiftas av riksdagen ensam. När det uttryckligen anges i RF kan riksdagen lämna ifrån sig sin normgivningskompetens. I 13 kap. 6 § RF föreskrivs att regeringen i vissa angivna fall med stöd av bemyndigande i lag kan genom förordning meddela sådana föreskrifter i visst ämne som enligt grundlag skall meddelas genom lag. De fall som anges i paragrafen är om riket är i krig eller krigsfara eller om det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i. Enligt paragrafen kan regeringen vidare med stöd av bemyndigande i lag genom förordning bestämma att i lag meddelad föreskrift om rekvisition eller annat sådant förfogande skall börja eller upphöra att tillämpas, om det behövs med hänsyn till försvarsberedskapen. I lag med bemyndigande av det här slaget skall noga anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas.

Utredningens förslag till förfogandelag utgår från bestämmelserna i 13 kap. 6 § RF. Det innebär att tillämpningsområdet har begränsats till de fall som avhandlas där. Tillämpningsområdet har således gjorts snävare än området för allmänna förfogandelagen. Utredningen föreslår sålunda att lagen skall kunna sättas i tillämpning, då riket befinner sig i krig eller krigsfara eller då sådana utomordentliga förhållanden råder som är föranledda av krig eller av krigsfara som riket har befunnit sig i.

Utanför det föreslagna tillämpningsområdet faller alltså sådana utomordentliga förhållanden som har annan orsak. Lagen skall dock kunna sättas i tillämpning om regeringen – utan att krigsfara råder – finner det nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen. Sistnämnda fall avser den situation då värnpliktiga inkallas till tjänstgöring med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967, omtryckt 1969:378. 27 § 2 mom. och 28 § 1 mom. ändrade senast 1975:555). Bestämmelsen i 28 § 1 mom. nämnda lag innebär att regeringen får inkalla till tjänstgöring samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till behövligt antal, när rikets försvar eller dess säkerhet annars kräver det. Enligt 27 § 2 mom. värnpliktslagen kan värnpliktig åläggas att fullgöra en eller flera beredskapsövningar, om regeringen finner det nödvändigt med hänsyn till krigsberedskapen. Enligt utredningen får man anta att det kan finnas ett visst behov av förfoganderätt vid inkallelse till beredskapsövning. Förutsättningarna för tillämpning av bemyndigandelagstiftning enligt 13 kap. 6 § omfattar också det fallet. De behov som skall tillgodoses med förfogande i här avsedda situationer är främst de behov som de inkallade förbanden har. Utredningen menar emellertid att man också får förutse att lägen som är likartade med de här avsedda kan uppstå utan att någon direkt koppling till den personella försvarsberedskapen föreligger. Utredningen syftar på lägen, då försvarsberedskapen kräver ianspråktagande exempelvis av mark för brådskande befästningsarbeten eller av byggnader för tillgodosende av lokalbehov som kan väntas uppkomma vid förestående omgrup-

peringar. Enligt utredningen föreligger knappast anledning att från den synpunkt som nu är i fråga göra skillnad mellan fall av det ena eller andra slaget.

I fråga om lagens tillämpning under utomordentliga förhållanden anser utredningen att formuleringen ger en vidsträckt ram för att utnyttja ett bemyndigande. Enligt utredningens mening måste en bestämmelse som är avsedd för ett sådant läge närmare preciseras med beaktande av 13 kap. 6 § andra stycket RF, som enligt vad som nyss angavs föreskriver att i lag med bemyndigande av det här slaget noga skall anges under vilka förutsättningar bemyndigandet får utnyttjas. Enligt utredningen bör bestämmelsen därför begränsas till knapphetslägen av det slag som beskrivs i 1 § tredje stycket allmänna förfogandelagen. Detta lagrum avser enligt sin ordalydelse knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet som behövs för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen. Utredningen föreslår i sammanhanget en förenkling. Det ekonomiska försvaret ingår i totalförsvaret. Det ekonomiska försvarets uppgift är att bidra till att trygga vår försörjning, om vårt land blir hänvisat till egna försörjningsresurser på grund av konflikter i vår omvärld. Som exempel på vad som hör till det ekonomiska försvaret nämns i detta sammanhang livsmedelsförsörjningen, industriproduktionen, energiförsörjningen och transportererna. I anslutning till den sålunda uttalade målsättningen anser utredningen att de förutsättningar under vilka bemyndigandet får utnyttjas kan närmare anges så att det genom utomordentliga förhållanden skall ha uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av vikt för totalförsvaret. En ytterligare skärpning av de uppställda kraven ligger i att utredningen föreslår att förfogande skall få ske endast om totalförsvarets ofrånkomliga behov inte utan olägenhet kan tillgodoses på annat sätt. Detta villkor hänför sig dock inte till förutsättningarna för att bemyndigandet skall få utnyttjas.

Utredningens förslag till utformning av villkoren för lagens tillämpning har mött erinringar från några remissinstanser. Kammarrätten i Göteborg anser att det inte är helt tillfredsställande att lagtexten inte anger i vilka situationer hänsynen till försvarsberedskapen gör det möjligt att förordna om tillämpning av lagen. Kommerskollegium framhåller att frågan om de förutsättningar under vilka bemyndigandet får utnyttjas är av central betydelse och anser att villkoret "nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen" ger möjlighet till en alltför vid tillämpning av lagen. Av utredningsbetänkandet kan inte direkt utläsas om "försvarsberedskapen" endast avser den beredskap som försvarsmakten svarar för eller om t. ex. den ekonomiska försvarsberedskapen inkluderas. Enligt kollegiets mening behövs ett förtydligande i detta avseende. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län konstaterar att utredningens förslag inte innehåller något angivande av förutsättningarna för utnyttjandet av bemyndigandet utöver vad som följer av 13 kap. 6 § RF. Detta är betänkligt från rättssäkerhetssynpunkt. Vidare efterlyser länssty-

relsen ett klarläggande av behovet av förfoganderätt utanför tillämpningsområdet för 13 kap. 6 § RF.

Jag delar i allt väsentligt utredningens uppfattning om när lagen skall få sättas i tillämpning. Det är från rättssäkerhetssynpunkt angeläget att ramen för en bemyndigandelagstiftning inte görs vidare än omständigheterna kräver. Den naturliga utgångspunkten för fastställande av en sådan ram utgör – som utredningen också har funnit – 13 kap. 6 § RF. Utanför det föreslagna tillämpningsområdet bör alltså falla sådana utomordentliga förhållanden som har annan orsak än krig eller krigsfara. Detta innebär en inskränkning i jämförelse med allmänna förfogandelagens tillämpningsområde. En följd härav blir att man i en bristsituation som inte har sin grund i krig eller krigsfara får finna stöd i annan lag än förfogandelagen för åtgärder som innebär att egendom fråntas enskilda. Sådana åtgärder kan behöva vidtas för att bl. a. genomföra en ransonering. Också i andra fall, t. ex. vid naturkatastrofer, kan finnas behov av att tillgripa förfogande. Mot den bakgrunden kan det sättas i fråga – vilket också har gjorts under remissbehandlingen – om inte tillämpningsområdet för den föreslagna förfogandelagen bör utvidgas till att omfatta också nys angivna situationer.

När det gäller förfoganderätt vid ransonering har ransoneringslagsutredningen (H 1974:02) i betänkandet (Ds H 1975:3) Ny ransoneringslag funnit att det föreligger behov av sådan rätt vid ransonering. Också rekvisitions- och förfogandeutredningen har förutsatt att ett effektivt genomförande av en ransonering kräver förfoganderätt.

För egen del vill jag anföra följande. Som jag redan har framhållit bör en lagstiftning som lämnar regeringen fullmakt att ingripa i enskilda medborgares rättigheter ges ett så snävt tillämpningsområde som möjligt. En lagstiftning som är avsedd för krig och beredskap bör därför inte inrymma fullmakter som kan utnyttjas i fredstid. Behovet av fullmakt för regeringen att besluta om förfogande vid fredstida ransonering bör tillgodoses inom ramen för ransoneringslagstiftningen. Om i fredstid skulle uppkomma andra behov av förfogande, torde i regel finnas tid för en riksdagsbehandling av frågan om vilka åtgärder som kan behövas. Skulle så inte vara fallet, t. ex. vid en naturkatastrof av stor omfattning, har man anledning att räkna med att myndigheterna utan stöd av en förfogandelagstiftning får tillgång till den egendom som behövs för att mildra katastrofens verkningar.

Jag vill tillägga att frågan om förfoganderätt vid ransonering och om anpassningen av oljekrislagen till den föreslagna förfogandelagen tas upp i det lagstiftningsärende om förslag till ransoneringslag m. m. som chefen för handelsdepartementet inom kort kommer att anmäla för regeringen.

I likhet med några remissinstanser anser jag att utredningen på en punkt inte har varit tillräckligt precis när det gäller villkoren för lagens tillämplighet. Utredningen har således gett regeringen möjlighet att utnyttja bemyndigandet när regeringen finner det nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen. Jag anser att det krävs en precisering av lagen på den här punkten.

Som utredningen har anfört är de behov som skall tillgodoses med bestämmelsen främst behoven hos de förband som kallas in med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § 1 mom. värnpliktslagen. Jag förordar därför att som villkor för lagens tillämpning i det fall som här åsyftas föreskrivs att det befinns nödvändigt att med hänsyn till försvarsberedskapen inkalla värnpliktiga till tjänstgöring med stöd av något av de nyss angivna lagrummen.

5.4 Ersättningsreglerna

Utredningen föreslår inte några sakliga ändringar av ersättningsreglerna utan inskränker sig här till att föreslå förenklingar.

Vad först gäller *förfarandet* föreslår utredningen att beslut om ersättning enligt taxa som meddelas av annan myndighet än lokal värderingsnämnd skall kunna överklagas hos riksvärderingsnämnden. Enligt nu gällande bestämmelser överklagas sådant beslut enligt rekvisitionslagen hos lokal värderingsnämnd medan beslut enligt allmänna förfogandelagen överklagas hos riksvärderingsnämnden.

Utredningens förslag i den här delen har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Sålunda ställer sig riksvärderingsnämnden avvisande till förslaget. Nämnden förutser att antalet överklagningar kan bli många. Att belasta den högsta värderingsmyndigheten med att som andra instans avgöra mål av det här slaget kan befaras i hög grad snedvrیدا arbetet hos riksvärderingsnämnden, som i ett sådant läge rimligen måste ägna all sin kraft åt ärenden av mera kvalificerad natur. Riksvärderingsnämnden förordar bestämt, att lokal värderingsnämnd behålls som andra instans beträffande ersättningar efter taxa vid ianspråktaganden som enligt nu gällande ordning sker med stöd av rekvisitionslagen. Med hänsyn till de varierande förhållandena inom övriga delar av förfogandeområdet anser riksvärderingsnämnden, att den skulle kunna behållas som andra instans vid förfoganden i övrigt. Riksvärderingsnämnden ställer sig inte heller främmande inför ett förbud mot fullföljd av talan mot lokal värderingsnämnds beslut i dessa ärenden.

Jag anser att riksvärderingsnämndens invändningar förtjänar beaktande. De ärenden som nu avses är i regel av enkelt slag och gäller endast frågan huruvida den myndighet som bestämt ersättningen har tillämpat taxan på ett riktigt sätt. Jag anser därför att beslut om ersättning enligt taxa av annan myndighet än lokal värderingsnämnd bör överklagas till lokal värderingsnämnd. Några egentliga skäl att i det här sammanhanget skilja mellan beslut av myndighet inom försvarsmakten och annan myndighet finns enligt min mening inte.

Riksvärderingsnämnden har också satt i fråga om besvär skall få anföras mot lokal värderingsnämnds beslut i överklagat ärende. Som jag nyss angav är ärenden av det här slaget inte särskilt invecklade. Något större behov av att bringa sådana ärenden under riksvärderingsnämndens prövning borde därför inte föreligga. Till detta kommer att enskild sakägare, som menar att den av

myndigheten med tillämpning av taxan bestämda ersättningen är obillig, har möjlighet att direkt hos riksvärderingsnämnden påkalla prövning av ersättningsfrågan. Jag anser därför att förbud bör införas mot att fullfölja talan mot lokal värderingsnämnds beslut i ärende som har överklagats till nämnden. Beslutar däremot lokal värderingsnämnd om ersättning enligt taxa som första instans bör beslutet kunna överklagas hos riksvärderingsnämnden.

I fråga om *ersättningsgrunderna* förordar utredningen inte några mera väsentliga ändringar i de regler som nu gäller. Inte heller jag finner att det behövs någon ändring av de grunder som nu tillämpas i fråga om bestämmande av ersättning vid rekvisition och förfogande. Med anledning av påpekanden under remissbehandlingen bör vissa detaljusteringar övervägas. Jag återkommer till detta i specialmotiveringen.

Utredningen har särskilt tagit upp frågan om vilken *tidpunkt* som bör vara avgörande vid bestämmande av ersättning. Utredningen anser att det är önskvärt att åstadkomma en avsevärd förenkling av de nu gällande, omständliga reglerna. Enligt utredningen innebär de nuvarande reglerna med ett förenklat synsätt att man beträffande förnödenheter tar sikte på den tidpunkt, när viss förnödenhet som skall avstås tas i anspråk här i riket eller inom visst område i riket i så berett skick som krävs för att den skall kunna användas för det avsedda ändamålet. För sådana fall när förnödenheten redan från början föreligger i färdigt skick, innebär det knappast någon avvikelser från huvudregeln om man anger den aktuella tidpunkten som den, när föreskrift om avstående av förnödenheten meddelas. I fråga om utförande av tjänst förefaller det naturligt att anknyta till den tidpunkt då tjänsten utförs. Det kunde ligga nära till hands att i lagen ge en allmän regel beträffande den avgörande tidpunkten. Enligt utredningens mening ligger emellertid här angivna principer i sakens natur. Utredningen anser därför att det knappast kan vara nödvändigt att slå fast dem i en uttrycklig lagregel.

Svea hovrätt, försvarets rationaliseringsinstitut och oljekrisnämnden anser att de av utredningen angivna principerna för bestämmande av tidpunkt rätteligen bör komma till uttryck i lagen.

Storleken av ersättning för egendom som avstås påverkas i inte ringa grad av när värderingen av egendomen sker. Särskilt under orostider kan priserna växla från en dag till en annan. Tidpunkten för bestämmande av ersättningen måste därför anses utgöra en av de grunder som påverkar prissättningen. De grundläggande principerna om tidpunkten för ersättningens bestämmande bör därför tas in i lagen.

6 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom försvarsdepartementet upprättats förslag till

1. förfogandelag,
2. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74),
3. lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.,
4. lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688),
5. lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförelse och förstöring,
6. lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvartersbostad i krig m. m.

Förslaget under 3 har upprättats i samråd med chefen för justitiedepartementet, förslaget under 4 i samråd med chefen för socialdepartementet och förslaget under 5 i samråd med chefen för handelsdepartementet.

Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 3*¹.

¹ Bilagan har uteslutits här. Förslagen är likalydande med dem som är fogade till propositionen.

7 Specialmotivering till framlagda lagförslag

Som redan har framgått av den allmänna motiveringen anser jag att utredningens lagförslag i allt väsentligt kan läggas till grund för en ny förfogandelagstiftning. Utredningens lagförslag har dock arbetats om på åtskilliga punkter.

7.1 Förslaget till förfogandelag

Inledande bestämmelser (1–3 §§)

I detta inledande avsnitt anges förutsättningarna för lagens tillämpning.

1 §

I denna paragraf föreskrivs att 4–6 §§ automatiskt skall träda i tillämpning i krig. Övriga bestämmelser är däremot tillämpliga redan i fred. Konstruktionen skiljer sig i viss mån från den som används i allmänna förfogandelagen. Enligt 1 § fjärde stycket nämnda lag föreskrivs att under tid när de grundläggande bestämmelserna i lagen (2–9 §§) äger tillämpning skall däremot svarande föreskrifter i övrigt (10–49 §§) tillämpas. Någon motsvarighet till denna föreskrift har alltså inte tagits in i det remitterade förslaget till förfogandelag. En sådan föreskrift skulle också vara missvisande, eftersom vissa bestämmelser i den föreslagna lagen måste kunna tillämpas i fred. Det ligger dock i sakens natur att många paragrafer inte kan tillämpas förrän själva förfogandebestämmelsen har satts i tillämpning.

I förarbetena till regeringsformen ägnades stor uppmärksamhet åt frågan hur krig skall definieras. Föredragande departementschefen uttalade för sin del (prop. 1973:90 s. 447) att han delade grundlagberedningens uppfattning, att det inte vare sig i lag eller motivtext är möjligt att ange vilka slags handlingar eller händelser som skall anses innebära att krigstillstånd inträder. Krig skall dock alltid anses föreligga vid ockupation. I sammanhanget kan anmärkas att regeringen enligt 15 § beredskapskungörelsen (1960:515) skall kungöra att krigstillstånd har inträtt.

2 §

Som framgår av den allmänna motiveringen bör som förutsättning för att sätta lagen i tillämpning när det är nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen anges, att inkallelse av värnpliktiga sker med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § 1 mom. värnpliktslagen. Sådan föreskrift har tagits in i paragrafens första stycke.

Begreppet "egendom" och innebörden av uttrycket "totalförsvaret eller folkförsörjningen" behandlas under 4 §.

I paragrafens andra stycke ges bestämmelser om underställning. Bestäm-

melserna har utformats i överensstämmelse med motsvarande föreskrifter i oljekrislagen. Tiden för underställning räknas från dagen för det regerings-sammanträde då regeringen beslutar föreskriften. Riksdagens godkännande av den underställda föreskriften är inte bundet till viss form (jfr prop. 1973:90 s. 309).

3 §

Enligt 1 § första stycket rekvisitionslagen upphör rätten till rekvisition vid försvarsmaktens återgång till fredsfoot från och med den dag som regeringen bestämmer. Beredskapsförfogandelagen är enligt 1 § första stycket tillämplig när försvarsmakten eller del därav utan att vara ställd på krigsfoot tas i anspråk för beredskapsändamål enligt 28 § 1 mom. värnpliktslagen, men också när det behövs för avveckling av tidigare anbefalld beredskap. Det får ankomma på regeringen att bestämma slutpunkten för tillämpningen. Enligt 1 § allmänna förfogandelagen skall regeringen, när krig eller krigsfara har upphört, förordna att de grundläggande bestämmelserna i lagen inte vidare skall tillämpas. För fall, när det genom utomlands inträffad utomordentlig händelse har uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet på vissa slags förnödenheter, gäller emellertid, att tillämpningsförordnandet endast får avse viss tid, högst ett år varje gång. Något särskilt förordnande angående slutpunkten för tillämpningen behövs givetvis inte i sistnämnda fall.

Det ligger i sakens natur att en förfogandelag inte skall tillämpas när de i lagen angivna förutsättningarna inte längre föreligger. Det är dock knappast praktiskt möjligt att låta tillämpningen upphöra automatiskt. I denna paragraf anges därför att regeringen skall föreskriva att tillämpningen av 4–6 §§ skall upphöra, om det inte längre föreligger förhållande som avses i 1 § eller 2 § första stycket. Av paragrafen följer att regleringar som har grundats på 4–6 §§ skall avvecklas, när dessa paragrafer inte längre skall tillämpas.

Av paragrafens formulering följer att, om riket har varit i krig, krigets upphörande inte obetingat medför skyldighet för regeringen att sätta de grundläggande föreskrifterna ur tillämpning. Även efter det att kriget har upphört, kan det råda knapphet på varor och denna knapphet kan bero på förhållanden som har orsakats av kriget. Tillämpningen av lagen kan då fortgå tills bristen på varor har upphört.

Skulle delade meningar uppkomma mellan regeringen och riksdagen om den tidpunkt, när förfogandelagen inte vidare skall tillämpas, ger 8 kap. 14 § RF riksdagen möjlighet att ingripa. Enligt detta lagrum utgör nämligen behörighet för regeringen att besluta föreskrifter i visst ämne inte hinder för riksdagen att genom lag meddela föreskrifter i samma ämne. I prop. 1973:90 (s. 210) har också strukits under att riksdagen skall ha full frihet att på eget initiativ besluta föreskrifter inom hela normgivningsområdet.

Förfogande (4–16 §§)

Detta avsnitt innehåller bestämmelser om innebörden av förfogande och dispositionsförbud samt om vem som beslutar härom. I avsnittet har vidare

tagits in bestämmelser som närmare preciserar den enskildes rättställning vid förfogande. Hit hör regler om hänsyn till den vars rätt berörs av förfogandet, om ianspråktagande med äganderätt eller nyttjanderätt, om skyldighet att bearbeta egendom som avstås, om skyldighet att tåla eller vidta ändring eller förflyttning av egendom, om skyldighet att vårda och avlämna egendom, om tidpunkten för förfogandebesluts giltighet och för egendoms övergång i ny ägo samt om besvär.

4 §

Denna paragraf, som i huvudsak motsvarar 1 § rekvisitionslagen och 2 § första stycket allmänna förfogandelagen, överensstämmer i sak med 4 § i utredningens förslag.

Av första stycket framgår för vilka ändamål förfogande får ske. Liksom hittills är det befolkningens och försvarets behov som är sådana ändamål. Detta uttrycks så att förfogande får ske för att tillgodose totalförsvarets eller folkförsörjningens ofrånkomliga behov av egendom eller tjänster, som inte utan olägenhet kan tillgodoses på annat sätt. Utredningen har ansett att totalförsvaret inbegriper bl. a. landets försörjning med förnödenheter och tjänster varför det inte är nödvändigt att särskilt ange folkförsörjningen. För tydlighetens skull anser jag dock att folkförsörjningen uttryckligen bör nämnas.

I paragrafen har föremålen för förfogande angetts som "egendom" i stället för det i allmänna förfogandelagen använda uttrycket "fornödenhet".

Begreppet fornödenhet har inte fått någon legal definition i nu gällande beredskapsförfattningar. Enligt ett uttalande i förarbetena till allmänna förfogandelagen (prop. 1954:20 s. 147 f.) är enligt den lagen fast egendom inte att hänföra till fornödenhet. Behovet av fastigheter kan därför inte tillgodoses genom allmänna förfogandelagen på annat sätt än att ägaren av en fastighet kan tvingas upplåta fastigheten om det behövs för att tillgodose de behov av fornödenheter som anges i 2 § allmänna förfogandelagen eller för att bereda tjänstelokal åt myndighet och för liknande ändamål.

Försvarsmaktens behov av fastigheter för t. ex. befästningsändamål eller inkvartering av personal kan emellertid tillgodoses genom rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen. I en förfogandelag som skall ersätta sistnämnda lagar är det därför nödvändigt att utsträcka förfoganderätten till att omfatta också fastigheter. För att nå detta syfte används uttrycket "egendom" i stället för "fornödenhet" som beteckning på de objekt som kan tas i anspråk genom förfogande.

Begreppet egendom används i det remitterade förslaget till förfogandelag i den vanliga juridiska betydelsen. Det innebär att begreppet inbegriper inte bara fastigheter och lösa saker utan också alla rättigheter av ekonomisk natur. Även om uttrycket egendom i denna mening i och för sig ger en vid ram för de objekt som kan komma i fråga, ligger det i sakens natur att förfogande över

exempelvis värdepapper eller betalningsmedel knappast alls eller i vart fall endast i undantagsfall blir aktuellt.

I 1 § första stycket rekvisitionslagen anges att rekvisition får ske för att tillgodose sådana försvarsmaktens oundgängliga behov som inte med tillräcklig skyndsamhet kan tillgodoses på annat sätt, exempelvis genom köp eller hyresavtal. Det tvångsmässiga ianspråktagandets subsidiära karaktär framgår också av beredskapsförfogandelagen, även om delvis andra formuleringar används där. I allmänna förfogandelagen träder den subsidiära karaktären inte på samma sätt i dagen men även där är grundsatsen att tvångsingripanden skall göras först när andra utvägar inte står till buds. För att markera förfogandets subsidiära karaktär anges i den föreslagna paragrafens första stycke att förfogande får ske endast om behoven inte "utan olägenhet" kan tillgodoses på annat sätt.

I likhet med vad som gäller vid expropriation bör inte heller genom förfogande statens egendom kunna tas i anspråk. I andra stycket föreskrivs därför att förfogande inte får riktas mot staten.

Riksvärderingsnämnden har efterlyst ett klarläggande av vad som skall förstås med staten och anser att det finns utrymme för att till statens egendom hänföra också vad som tillhör aktiebolag och andra juridiska personer i vilka staten har ett bestämmande inflytande. Med egendom som tillhör staten avses här liksom i expropriationslagen statsverkets egendom. Till statens fasta egendom hör exempelvis statens skogar, kraftverk och kronoegendomar i övrigt. Dit hör även egendom som disponeras för statens verksamhet eller statligt ändamål, såsom försvarsmaktens egendom, postverkets fastigheter, statliga biblioteks- och arkivbyggnader eller polis- och domstolsväsendets egendom. Skillnad måste givetvis göras mellan den egendom som disponeras av de statliga verken och egendom som ägs av statliga företag såsom självständiga juridiska personer. Den senare egendomen är inte undantagen från förfogande.

Några andra undantag än det nyss angivna har inte gjorts. Utredningen har diskuterat behovet av undantag för egendom, som tillhör konungen eller medlem av det kungliga huset, främmande makts sändebud i Sverige eller vid sådan makts beskickning eller konsulat här anställd person som inte är svensk medborgare.

Enligt RF åtnjuter konungen inte immunitet i civilrättsliga angelägenheter. I sistnämnda hänseende innefattar RF en inskränkning i förhållande till vad som har antagits gälla före dess ikraftträdande (se prop. 1973:90 s. 175). Med hänsyn till den i RF intagna ståndpunkten finns det inte anledning att införa något undantag för egendom som tillhör konungen och inte heller för egendom som tillhör medlem av det kungliga huset.

Vad angår undantag för egendom som tillhör främmande makt eller diplomater m. fl. följer av lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall (ändrad 1977:343), att främmande stats beskickning och beskickningsmedlemmar samt konsulat och konsulatsmedlemmar jämte medlem-

mars familjer och betjäning samt diplomatiska och konsulära kurirer, utan hinder av bestämmelse i annan författning, åtnjuter immunitet och privilegier enligt de i Wien avslutade konventionerna den 18 april 1961 om diplomatiska förbindelser och den 24 april 1963 om konsulära förbindelser. I samma lag föreskrivs vidare att vissa uppräknade internationella organisationer jämte till dem anknutna, närmare angivna representanter m. fl. åtnjuter immunitet och privilegier enligt vad som bestämts i stadga eller avtal som är i kraft i förhållande till Sverige. Eftersom kravet på skydd mot förfogande över egendom, som tillhör främmande stater och utländska diplomater m. fl., är tillgodosett genom lagen om immunitet och privilegier i vissa fall, behövs inte någon särskild bestämmelse härom i den föreslagna förfogandelagen.

5 §

I denna paragraf anges den allmänna innebörden av förfogande. Bestämmelserna i paragrafen motsvarar i huvudsak 2 § rekvisitionslagen, 1 § beredskapsförfogandelagen samt 2 § andra stycket, 3–8 §§ och 10 § första stycket allmänna förfogandelagen.

I första stycket punkten 1 föreskrivs att genom förfogande fastighet kan tas i anspråk med nyttjanderätt och annan egendom kan tas i anspråk med äganderätt eller nyttjanderätt. Att fastighet kan tas i anspråk endast med nyttjanderätt överensstämmer med gällande bestämmelser (jfr 5 § rekvisitionslagen, 2 § beredskapsförfogandelagen och 4 § allmänna förfogandelagen). Av 10 § framgår när ianspråktagandet av lös egendom skall ske med äganderätt resp. nyttjanderätt.

Ett förfogande enligt första stycket punkten 1 riktar sig alltid mot egendomens ägare. Egendomen kan dock vara belastad med nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt. Inte sällan kan den användning av egendomen som åsyftas med förfogandet hindras, om denna rätt består. I första stycket punkten 2 har därför tagits in en bestämmelse som ger möjlighet att genom förfogande upphäva eller begränsa nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt till egendom och att tillskapa nyttjanderätt i andra hand. Bestämmelsen saknar motsvarighet såväl i gällande rätt som i utredningens förslag.

Förfogande som avses i första stycket punkten 2 är att jämställa med rättighetsexpropriation. Det går dock ännu längre så till vida att förfogandeåtgärden också kan innebära att en nyttjanderätt tillskapas utan att förfogandet riktar sig mot ägaren. Vid expropriation förfar man i stället så att rättigheten tillskapas genom en mot ägaren av fastigheten riktad expropriation. Denna nya rättighet uttränger sedan den tidigare rättigheten i den mån rättigheterna inte kan utövas gemensamt. Ett tillskapande enligt förfogandelagen av nyttjanderätt i andra hand kräver inte samtycke av ägaren till egendomen och är en form av sublokation som faller utanför jordabalkens tillämpningsområde.

Ett förfogande som innebär att en nyttjanderätt i andra hand tillskapas bör i allmänhet komma i fråga bara i fall då behovet av egendomen avser en begränsad tid eller en mindre del av egendomen. Som exempel kan nämnas en tillfällig inkvartering i en utarrenderad jordbruksfastighet eller utnyttjande av en lada för förvaring på fastigheten. Om däremot behov föreligger av hela den utarrenderade fastigheten för längre tid bör förfogandet göras så att dels den tidigare nyttjanderätten upphävs med stöd av första stycket punkten 2, dels en ny nyttjanderätt till fastigheten tillskapas med stöd av första stycket punkten 1.

Med begreppet liknande rätt avses detsamma som särskild rätt enligt expropriationslagen. Utanför begreppet faller panträtt och därmed jämställda sakrättsligt skyddade betalningsrätter. Inte heller hör dit den rätt som tillkommer säljare vid avbetalningsköp. Till egendom som sålts genom avbetalningsköp är vid tillämpning av den föreslagna förfogandelagen både säljaren och köparen att anse som ägare.

I 5 § första stycket punkterna 3–5 återfinns bestämmelser som möjliggör förfogande över produktions- och transportmedel samt annan egendom som behövs för framställning eller förvaring av egendom eller för transporter.

I punkten 3 föreskrivs att ägare eller innehavare av fastighet, gruva, byggnad, industrianläggning eller annan anläggning eller av transportmedel, arbetsmaskin eller liknande kan åläggas att utöva verksamhet för eller på annat sätt medverka till framställning av egendom för statens eller annans räkning. Punkten 3 motsvarar 4–6 §§ allmänna förfogandelagen.

Det utmärkande för förfogande som avses med föreskriften i denna punkt är att det inte är fastigheten etc. i sig själv som är av intresse utan det ändamål som den används till. Föreskriften gör det möjligt att ålägga en fabriksägare att upprätthålla en tillverkning som är betydelsefull för totalförsvaret eller folkförsörjningen. Vidare ges möjlighet att tvinga en ägare av en fabrik att tillverka andra produkter än han normalt gör, om det behövs för att tillgodose totalförsvarets eller folkförsörjningens behov. Exempelvis kan den som tillverkar ammunition till jaktgevär åläggas att framställa ammunition för de vapen som försvarsmakten använder. På motsvarande sätt kan ägaren av en jordbruksfastighet åläggas att frambringa andra alster än han gör vid tidpunkten för åläggandet.

Föreskriften i punkten 3 får inte tillämpas så att ägaren tvingas att frambringa eller tillverka produkter som faller utanför fastighetens eller fabriken naturliga och tekniska förutsättningar. Som angavs i prop. 1954:20 (s. 151) får detta anses följa av den regel som motsvaras av den föreslagna 8 § och som säger att vid tillämpning av den föreslagna förfogandelagen och med stöd av lagen meddelade föreskrifter skall tillses att den vars rätt berörs inte lider större förfång än som är nödvändigt.

I punkten 4 återfinns den nuvarande skyldigheten i 7 § allmänna förfogandelagen för ägare eller innehavare av lageranläggning att förvara egendom.

Punkten 5 motsvarar väsentligen 8 § allmänna förfogandelagen.

Under punkten 6 har tagits in en bestämmelse om ianspråktagande av personal för tillfällig uppgift för försvarsmakten som vägvisare, budbärare, arbetsmanskap eller sjukvårdspersonal. Bestämmelsen, som har sin motsvarighet i 2 § 7 rekvisitionslagen, har i utredningens förslag tagits in i 6 § 2. Utredningen har som ytterligare krav för ianspråktagandet angett att det skall vara fråga om ett skyndsamt behov av personal för ifrågavarande uppgifter. Detta får dock anses följa av 4 § och behöver därför inte särskilt anges under förevarande punkt.

Med anledning av ett påpekande från JO om att utredningens förslag inte tillräckligt tydligt anger om förfogande innefattar tjänstgöringsskyldighet utöver vad som följer av den nyss angivna föreskriften vill jag framhålla att ianspråktagande av personal för andra uppgifter än som anges i 5 § första stycket 6 inte kan ske genom förfogande. Behovet av arbetskraft vid fabriker eller av förare för att ombesörja transporter får tillgodoses genom tillämpning av allmänna tjänstepliktslagen på de arbetstagare som normalt är sysselsatta i den verksamhet som det är fråga om. Sistnämnda lag ger ju möjlighet för staten såväl att hindra en arbetstagare från att lämna sin anställning som att tvinga var och en att anta och utföra sådant arbete som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger.

I 5 § andra stycket har tagits in ett förbud för ägare eller innehavare av egendom som omfattas av förfogande att överlåta, förbruka, skada, gömma undan eller föra bort egendomen. Förbudet gäller i fråga om varje slag av egendom som omfattas av förfogande. Det innebär att det också vid förfogande som avses i första stycket 3–5 i princip är förbjudet att överlåta de maskiner, transportmedel etc. som omfattas av förfogandet. Det bör dock framhållas att förbudet inte får tolkas så att t. ex. varje utbyte av maskiner skulle vara otillåtet. Inte heller föreligger hinder att överlåta egendomen, om den myndighet som har meddelat förfogandebeslutet medger det. Det är naturligt att medgivande lämnas om ändamålet med förfogandet inte äventyras (jfr 8 §).

6 §

Denna paragraf, som motsvarar 7 § i utredningens förslag, innehåller bestämmelser om förbud för ägare eller innehavare av egendom att disponera över egendomen i avvaktan på beslut om förfogande. Bestämmelsen överensstämmer i huvudsak med nu gällande regler i 9 § allmänna förfogandelagen. Som beteckning på förbud av det här slaget har valts dispositionsförbud i stället för den nuvarande termen förfogandeförbud.

Svea hovrätt har anmärkt på att man inte av utredningens förslag kan avgöra vid vilken tidpunkt ett dispositionsförbud skall upphöra att gälla.

För att undanröja den oklarheten har i paragrafens andra stycke tagits in en föreskrift om att dispositionsförbud skall upphöra att gälla, om ej beslut om

förfogande har meddelats och blivit gällande mot ägare eller innehavare inom en månad från det dispositionsförbudet beslutades. Föreligger särskilda skäl, kan dock tiden för förbudet förlängas med högst en månad. Beslut om förfogande blir enligt 14 § gällande mot ägare eller innehavare, när han har fått del av beslutet.

7 §

Denna paragraf innehåller bestämmelser om vem som får besluta om förfogande och dispositionsförbud.

I första stycket föreskrivs att regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer beslutar om förfogande. Vidare anges att förfogande över egendom skall riktas mot bestämd ägare eller innehavare av egendomen. Genom bestämmelsen i tredje meningen ges regeringen möjlighet att meddela generella beslut i de fall som avses i 1 § eller 2 § första stycket 1 eller 2. Några generella beslut om förfogande kan däremot inte meddelas när lagen har satts i tillämpning med stöd av 2 § första stycket 3, dvs. med hänsyn till försvarsberedskapens behov.

Generella beslut om förfogande är enligt RF att anse som normgivning. 13 kap. 6 § RF medger inte att annan myndighet än regeringen beslutar om normgivning som avses där. Lagrummet tillåter inte heller att regeringen meddelar några nya normbestämmelser när lagen har satts i tillämpning med hänsyn till försvarsberedskapens behov. Om läget förvärras efter det att lagen har satts i tillämpning med stöd av 2 § första stycket 3 och landet kommer i krigsfara, måste regeringen, om den vill tillgripa generella förfogandebeslut, föreskriva om lagens tillämpning med åberopande av 2 § första stycket 1 och underställa föreskriften riksdagens prövning enligt 2 § andra stycket.

Ett generellt beslut kan ha verkan också mot den som först efter det att beslutet har kungjorts blir ägare eller innehavare av den egendom som omfattas av beslutet (jfr 14 §). Egendom som omfattas av beslutet innefattar här liksom i övrigt vid tillämpningen av den föreslagna förfogandelagen även fastigheter, gruvor etc. som anges i 5 § första stycket 3. Ett generellt beslut kan därför rikta sig också mot alla ägare eller innehavare av industrier med visst slags tillverkning.

I 7 § andra stycket föreskrivs att dispositionsförbud och förlängning av tiden för sådant förbud beslutas av den myndighet som har rätt att besluta om förfogandet. Det innebär att dispositionsförbud som riktar sig mot en obestämd krets av ägare eller innehavare av egendom måste beslutas av regeringen, eftersom det endast är regeringen som har befogenhet att meddela generella förfogandebeslut.

Som framgår av 4 § och i likhet med vad som nu gäller kan förfogande ske såväl för statens som för annans räkning. Har förfogande skett för annans räkning än statens, bör vad som i lagen föreskrivs om staten i tillämpliga delar gälla den för vars räkning förfogandet sker. En bestämmelse härom har tagits in i tredje stycket.

8 §

Denna paragraf, som innehåller allmänna regler om skydd för den vars rätt berörs av ett förfogandebeslut och åtgärder som har samband med förfogandet, motsvarar i huvudsak 9 § i utredningens förslag. Motsvarighet till dessa regler finns också i 4 § rekvisitionslagen, 6 § 1 rekvisitionsförordningen (1942:586, omtryckt 1951:255) och 12 § allmänna förfogandelagen.

9 §

Denna paragraf innehåller vissa mera speciella regler om skydd för ägare eller innehavare av byggnad eller del av byggnad, som omfattas av förfogande, samt för medlem av hans familj. Reglerna har hämtats från och överensstämmer nära med bestämmelserna i 6 § 3 rekvisitionsförordningen och 4 § andra stycket allmänna förfogandelagen. I utredningens förslag återfinns motsvarande bestämmelser i 10 §.

10 §

I första stycket, som motsvarar 11 § i utredningens förslag, anges de fall då ianspråktagande av lös egendom skall ske med äganderätt resp. med nyttjanderätt. Bestämmelserna ansluter sig till nu gällande regler i rekvisitionslagen (5 §), beredskapsförfogandelagen (2 §) och allmänna förfogandelagen (4 § första stycket). Att fastighet kan tas i anspråk endast med nyttjanderätt framgår av 5 § första stycket 1.

Andra stycket, som saknar motsvarighet såväl i gällande rätt som i utredningens förslag, innehåller en bestämmelse om nyttjanderättens längd i de fall då egendom tas i anspråk med sådan rätt. Bestämmelsen är tillämplig på både fastighet och lös egendom. Huvudregeln är att nyttjanderätten skall gälla tills vidare. Om särskilda skäl föreligger, kan den bestämmas att gälla för viss tid. Ett sådant särskilt skäl kan vara att ägaren begär att nyttjanderätten skall tidsbegränsas. Hans begäran bör då villfaras, om det inte är olämpligt för den för vars räkning förfogandet sker.

11 §

I denna paragraf har tagits in en föreskrift om skyldighet för ägare eller innehavare av egendom som tas i anspråk att se till att den sätts i sådant skick att den blir användbar för avsett ändamål, om åtgärden enligt vad som är brukligt skulle ha vidtagits av ägaren eller innehavaren vid frivillig överlåtelse eller upplåtelse av egendomen.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 3 § andra stycket allmänna förfogandelagen. I utredningens lagförslag finns bestämmelser av denna innebörd i 6 § 1. Ett exempel på innebörden av paragrafen kan vara att en biltillverkare är skyldig att utrusta bilarna, innan han avstår dem. Ett annat exempel kan vara att ägare eller innehavare av ett kafferosteri vid ianspråktagande av det kaffe

som finns i rosteriet är skyldig att rosta kaffet och förpacka det, om han gör det i sin normala verksamhet.

12 §

Denna paragraf motsvarar 12 § i utredningens förslag. Den föreslagna bestämmelsen överensstämmer i sak med bestämmelser i 7 § rekvisitionslagen och 4 § första stycket allmänna förfogandelagen.

13 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldighet för ägare eller innehavare av egendom som omfattas av beslut om förfogande eller dispositionsförbud att vårda egendomen. Vårdnadsplikten innefattar också skyldighet att upplägga och förvara egendomen på lämpligt sätt. Vidare föreskrivs i paragrafen skyldighet för ägare eller innehavare att avlämna egendom, som tas i anspråk genom förfogande, på tid och plats som bestäms av den myndighet som har meddelat beslutet eller av myndighet som regeringen bestämmer. Att annan myndighet än den som har beslutat om förfogandet bestämmer när och var avlämnande skall ske kommer i första hand i fråga, när förfogandebeslutet har meddelats av regeringen. Motsvarande regler har tagits in i 14 § i utredningens förslag och finns nu i 14 resp. 15 § allmänna förfogandelagen.

14 §

I denna paragraf har tagits in bestämmelser om när beslut om förfogande och dispositionsförbud blir gällande mot ägare, innehavare eller annan (jfr 5 § första stycket 6) som avses med beslutet. I utredningens förslag återfinns bestämmelser i detta hänseende i 13 §. Motsvarighet till reglerna finns också i allmänna förfogandelagen (13 §).

Enligt huvudregeln blir beslutet gällande när vederbörande har fått del av beslutet. Vad som skall förstås med att någon har "fått del av beslutet" får bestämmas i enlighet med vad som i allmänhet gäller inom tillämpningsområdet för förvaltningslagen (1971:290, ändrad senast 1975:672). Med ordet "beslut" avses i förevarande sammanhang således inte en fullständig expedition med besvärshänvisning utan ordet används för att beteckna det sakliga innehållet i beslutet. För att vederbörande skall anses ha fått del av beslutet gäller normalt, när delgivning enligt delgivningslagen (1970:428, ändrad 1972:725) inte har skett, att beslutet skall ha skriftligen kommit honom tillhanda genom försorg av den som har meddelat det. Beslut som är generella måste enligt lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar kungöras för att bli gällande. I sådant fall skall beslutet anses ha kommit vederbörande till del när kungörandet av beslutet har skett.

Det kan ibland inträffa att ett förfogandebeslut beträffande visst objekt berör flera sakägare. Som exempel kan nämnas att ett fartyg, till vilket

nyttjanderätt har upplåtits, tas i anspråk med äganderätt. Förfogandet måste då rikta sig inte bara mot ägaren utan också mot nyttjanderättshavaren. För den sistnämnde innebär förfogandet att nyttjanderätten upphävs enligt 5 § första stycket 2. Förfogandebeslutet måste i ett sådant fall bringas till såväl ägarens som nyttjanderättshavarens kännedom och blir inte verkställbart förrän båda har fått del av det. Beslutet blir dock gällande mot var och en från den tidpunkt, då han har fått del av beslutet. Det innebär bl. a. att 5 § andra stycket gäller mot honom.

När ett förfogandebeslut eller dispositionsförbud med stor räckvidd har meddelats, kan i vissa fall egendom som omfattas av beslutet komma någon tillhanda först efter det beslutet har kommit honom till del. Beslutet blir då gällande fr. o. m. den tidpunkt då han skulle ha kunnat råda över egendomen om beslutet inte hade kommit emellan. En regel härom har tagits in i paragrafens första stycke. Regeln förutsätter inte att egendomen har kommit i vederbörandes besittning.

I paragrafens andra stycke har tagits in en erinran om att enligt 56 § andra stycket beslut om förfogande i visst fall kan verkställas innan det har blivit gällande mot ägaren eller innehavaren.

15 §

Bestämmelsen i denna paragraf motsvarar 15 § i utredningens förslag och 16 § allmänna förfogandelagen.

Enligt den föreslagna 16 § länder beslut om förfogande till efterrättelse utan hinder av anförda besvär, om inte annat föreskrivs i beslutet. Att besvär har anförts inverkar således i regel inte på äganderättens övergång.

16 §

Denna paragraf innehåller besvärshämmelser. Utredningen har föreslagit att beslut om förfogande som har meddelats för försvarsmaktens behov inte får överklagas. Som skäl härför har utredningen anført att det i sådana fall gäller tillfälliga och lokala behov som inte tål uppskov. Beslut om förfogande för försvarsmaktens behov måste därför i allmänhet gå i verkställighet omedelbart.

Utredningens ställningstagande har kritiserats av riksvärderingsnämnden, som anser att det förhållandet att verkställigheten av beslut måste ske omedelbart inte i och för sig utgör bärande skäl för att inte rättsenligheten av beslutet skall kunna bli föremål för överprövning.

Jag anser att vad riksvärderingsnämnden har anført bör beaktas. I enlighet härmed föreskrivs att talan mot beslut om förfogande som har meddelats av annan än regeringen får föras hos regeringen genom besvär. Också beslut om dispositionsförbud kan överklagas. I fråga om besvärstid m. m. gäller 12 § förvaltningslagen.

Kravet på skyndsamhet i verkställigheten av beslut om förfogande och dispositionsförbud tillgodoses genom en bestämmelse att beslutet länder till

efterrättelse utan hinder av anförda besvär, om inte annat föreskrivs i beslutet.

Skyldighet enligt 12 § att tåla eller vidta ändring m. m. av egendom som omfattas av förfogande föreskrivs genom förfogandebeslut och kan alltså omprövas genom att besvär anföras enligt denna paragraf.

Ersättning (17 §)

I detta avsnitt fastslås rätten till ersättning.

17 §

Första stycket motsvarar i huvudsak 5 § i utredningens förslag och slår fast att ersättning skall utgå vid förfogande enligt grunder som närmare anges i lagen.

Av paragrafens andra stycke framgår att ersättningen skall utges av den för vars räkning beslutet om förfogande har meddelats. Vidare innehåller paragrafen en bestämmelse för det fall att förfogande sker för annans räkning än statens och denne inte utger ersättningen. Då får staten på begäran träda in och betala ersättningen. Sådan begäran kan göras av den som har rätt till ersättningen eller del därav (jfr. 42 §). Vad staten sålunda har utgett, får staten kräva åter av den ersättningsskyldige. Motsvarighet till denna regel saknas i utredningens förslag men finns i 24 § andra stycket allmänna förfogandelagen.

Värderingsnämnder (18–28 §§)

I detta avsnitt har tagits in bestämmelser om värderingsnämnder som i huvudsak överensstämmer med motsvarande regler i 18–27 §§ i utredningens lagförslag.

18 §

I första stycket anges att det för handläggning av ersättningsärenden skall finnas en central värderingsnämnd (riksvärderingsnämnden) samt lokala värderingsnämnder till det antal och med de verksamhetsområden som föreskrivs av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Något angivande av vilka slags lokala nämnder som skall finnas har inte skett. Det innebär på andra sidan inte att nuvarande system med särskilda nämnder för viss sorts egendom frångås. Om det anses praktiskt, kan även enligt den nu föreslagna ordningen inrättas t. ex. särskilda bilvärderingsnämnder.

Genom föreskriften i andra stycket öppnas möjlighet att för handläggning av ersättningsärenden rörande visst slag av egendom inrätta särskild värderingsnämnd för hela riket. Detta kan vara en praktisk lösning när det gäller värdering av egendom som förutsätter speciell kunskap hos värderingsnämnden, t. ex. oljeprodukter. I fråga om sådan särskild nämnd gäller vad

som föreskrivs om riksvärderingsnämnden. Det innebär även att beslut av den särskilda nämnden inte kan överklagas (jfr 40 §).

19 §

I denna paragrafs första stycke har tagits in regler om riksvärderingsnämndens sammansättning.

Av andra stycket framgår att varje ledamot skall ha en eller flera ersättare. Bestämmelserna i 20–23 §§ om ledamot skall gälla också för ersättare.

20 §

Enligt första stycket utses ledamöterna i riksvärderingsnämnden av regeringen.

I andra stycket har tagits in regler om behörighetsvillkor för ledamot. Av dessa framgår bl. a. att ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara jurist och ha erfarenhet som domare.

21 §

I överensstämmelse med vad som gäller för ledamöter av vissa andra nämnder och liknande organ med judiciella uppgifter och med hänsyn till riksvärderingsnämndens ställning som högsta instans föreskrivs i denna paragraf att ledamot i nämnden skall ha avlagt domared innan han börjar tjänstgöra i nämnden. I klarhetens intresse bör framhållas att riksvärderingsnämnden inte är en domstol.

22 §

I paragrafen föreskrivs att bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare skall tillämpas på ledamot i riksvärderingsnämnden. F. n. finns regler om jäv mot ledamot i värderingsnämnd i 15 § rekvisitionsförordningen. Dessa regler gäller för ledamot i såväl riksvärderingsnämnden som lokal värderingsnämnd.

23 §

I första stycket föreskrivs att riksvärderingsnämnden är beslutför, när ordföranden och minst tre andra ledamöter är närvarande. Av föreskriften i 19 § andra stycket att bestämmelserna i 20–23 §§ om ledamot skall gälla även ersättare följer att det för beslutförhet räcker med att ersättare för ordföranden deltar i dennes ställe.

I fråga om omröstning i riksvärderingsnämnden har i andra stycket tagits in en hänvisning till 16 kap. rättegångsbalken. I 3 § i detta kapitel föreskrivs bl. a. att den mening blir gällande som omfattas av mer än hälften av ledamöterna eller, vid lika röstetal, den mening som ordföranden biträder.

Den av utredningen föreslagna föreskriften av den innebörden behöver därför inte skrivas in i förfogandelagen.

24 §

Paragrafen ger möjlighet för regeringen att föreskriva att riksvärderingsnämnden skall arbeta på avdelningar. Varje sådan avdelning är behörig att ta upp alla ärenden, som riksvärderingsnämnden handlägger.

25 §

Paragrafen innehåller regler om lokal värderingsnämnds sammansättning.

26 §

Här återfinns bl. a. bestämmelser som utredningen har tagit in i 20 och 21 §§ i sitt förslag till förfogandeförordning. Den av utredningen föreslagna regeln om att ledamot i lokal värderingsnämnd inte skall ha fyllt sjuttio år torde vara obehövlig och har därför inte tagits med i denna paragraf.

Svea hovrätt har satt i fråga om inte ordförande i lokal värderingsnämnd bör vara domare eller åtminstone jurist. Enligt min mening finns det inte anledning att kräva juridisk utbildning hos ledamot i lokal värderingsnämnd.

Liksom det inte är tillåtet att samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt bör inte heller någon samtidigt kunna vara ledamot i riksvärderingsnämnden och lokal värderingsnämnd. Föreskrift härom har tagits in i paragrafen.

Beträffande den som tjänstgör som ledamot i lokal värderingsnämnd innehåller det remitterade förslaget till förfogandelag inte någon jävsbestämmelse. Detta innebär att jävsreglerna i 4 och 5 §§ förvaltningslagen blir tillämpliga på ledamot i sådan nämnd.

27 §

Enligt första stycket krävs för beslutförhet att lokal värderingsnämnd är fulltalig.

Enligt andra stycket gäller samma omröstningsregler i lokal värderingsnämnd som i riksvärderingsnämnden.

28 §

I paragrafen, som har motsvarighet i 19 § rekvisitionsförordningen och 27 § i utredningens förslag, föreskrivs att statens rätt bevakas inför värderingsnämnd av ombud som utses av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. Det är inget som hindrar att samma ombud för statens talan inför

lokal värderingsnämnd och riksvärderingsnämnden. Praktiska skäl talar dock många gånger för att olika ombud utses.

Denna paragraf är endast tillämplig vid förfogande för statens räkning. Om förfogande görs för annans räkning än statens, får denne själv bevaka sin rätt inför värderingsnämnden.

Ersättningsgrunder (29–37 §§)

Avsnittet innehåller bestämmelser om de grunder enligt vilka ersättning skall bestämmas. Som framgår av vad som har anförts i den allmänna motiveringen föreslås inte några väsentliga ändringar i gällande regler.

29 §

Denna paragraf innehåller bestämmelser om ersättning för egendom som tas i anspråk med äganderätt. Bestämmelserna har sin motsvarighet i 31 § utredningens förslag, 11 § rekvisitionslagen och 18 § första stycket allmänna förfogandelagen.

Paragrafen innebär att ersättning för egendom som avstås utgår med belopp, som provas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid framställning eller återanskaffning av sådan egendom. En måttstock vid bedömningen av ersättningsfrågan bör i princip vara vilka kostnader som skulle uppstå i ett företag som har nått en rimlig grad av rationalisering. I kostnaderna vid framställning av egendom ingår utgifter för råvaror, ersättning åt anställda för deras arbetsinsats, avskrivning på byggnader och inventarier, allmänna förvaltningskostnader och andra omkostnader. I "nödvändiga kostnader" ingår också ersättning för företagarens egen arbetsinsats samt förräntning av det av företagaren investerade kapitalet. Vad som i dagligt tal benämns företagarevinst eller handelsvinst ersätts däremot inte särskilt utan förs under förräntningsposten, som inbegriper ersättning bl. a. för den risk företagaren står. Härjämte bör betonas att, eftersom utgående ersättningar omfattar endast nödvändiga kostnader, gottgörelse inte utgår för indirekta skador eller förluster. Skulle t. ex. en förfogandeåtgärd medföra att en fabriksägare måste inskränka driften, kan han inte i denna ordning erhålla vederlag för den förlust som därigenom kan tillfogas honom. Till indirekta kostnader är också att hänföra utgifter som beror på att ingångna avtal inte kan uppfyllas.

De nödvändiga kostnaderna bör beräknas med ledning av återanskaffningsvärdeprincipen. En varas återanskaffningsvärde motsvarar – under hänsynstagande till slitage och dylikt – nyanskaffningsvärdet eller med andra ord vad det skulle kosta den, mot vilken förfogandeåtgärden är riktad, att anskaffa samma slags vara inom rimlig tid. Principen måste dock, i de fall då varan inte kan återanskaffas, tillämpas med en viss försiktighet. Skulle det sålunda med hänsyn till den allmänna prisutvecklingen framstå som obilligt att använda återanskaffningsvärdet vid den tidpunkt, när varan senast har

återanskaffats, bör ersättningen bestämmas till vad som prövas skäligt.

Förfogandelagen är avsedd att tillämpas under speciella förhållanden. Det kan då förutsättas att statsmakterna ingriper i samhällslivet i en helt annan utsträckning än under normala förhållanden. Bl. a. får man räkna med prisregleringar för att förhindra obillig prisbildning till följd av knapphet på varor. Inte minst kommer regleringarna att gälla egendom som omfattas av tvångsmässiga förfoganden. Den samordning som sålunda sker mellan prissättningen enligt förfogandelagen och prissättningen enligt prisregleringslagstiftningen innebär att den ersättning som utgår enligt förfogandelagen sammanfaller med det pris som kunde ha erhållits vid en frivillig försäljning. Med den utgångspunkten kan man säga att ersättningsreglerna innebär att full ersättning utgår vid förfoganden enligt lagen.

I rekvisitionslagen föreskrivs att i de fall då egendom, som övertas med äganderätt, tidigare har tagits i anspråk med nyttjanderätt vid ersättningens bestämmande skälig hänsyn skall tas till den ersättning som har utgått för egendomens nyttjande. Någon motsvarighet till den bestämmelsen föreslås inte. Det får anses ligga i sakens natur att en sådan avräkning skall göras.

30 §

I denna paragraf, som motsvarar 12 § rekvisitionslagen och 18 § andra stycket allmänna förfogandelagen, ges regler om ersättning beträffande sådant förfogande som innebär att egendom tas i anspråk med nyttjanderätt. Reglerna är också tillämpliga vid förfogande som avses i 5 § första stycket 2. De innebär inga ändringar i nuvarande beräkningsgrunder. Den mot vilken förfogandet riktar sig får således ersättning för förlorad avkastning eller nytta samt för skada eller avsevärd försämring som den ianspråktagna egendomen har lidit. Vidare ersätts kostnader för åtgärder som avses i 12 §.

Ersättningen i här avsedda fall inbegriper inte gottgörelse för annat än den enskildes nödvändiga kostnader, dvs. förlorad avkastning eller nytta och i förekommande fall skada på eller avsevärd försämring av själva egendomen. I begreppet försämring inryms också normal förslitning, om egendomen därigenom har försämrats avsevärt. Indirekta skador eller förluster ersätts inte. Ersättning utgår således inte för förlust som uppkommer t. ex. därigenom att företagaren till följd av förfogandet inte kan använda ineliggande lager av råvaror eller halvfabrikat. Ersättning för skada omfattar inte bara skälig ersättning för reparationskostnaderna utan också för förlorad avkastning eller nytta under reparationstiden. Detsamma gäller för tid under vilken ägaren inte kan begagna egendomen på grund av åtgärder som avses i 12 §.

Skada eller försämring skall ersättas även om den inte kan anses ha uppkommit genom själva begagnandet. Inträffar skada t. ex. av våda skall sålunda ersättning likväl utgå och det kan t. o. m. tänkas fall, där ägaren får gottgörelse även om någon ringare grad av vållande ligger honom själv till last.

31 §

Paragrafen motsvarar 33 § i utredningens förslag men har getts en lydelse som närmare ansluter till motsvarande bestämmelser i 13 § 2 mom. rekvisitionslagen och 18 § fjärde stycket allmänna förfogandelagen.

Den verksamhet som utövas enligt 5 § första stycket 3–5 inbegriper vad som brukar kallas produktions-, lagrings- och transportålägganden. Utredningen har inte avsett någon ändring i fråga om ersättningen för den typen av tjänster. Avfattningen av regeln i utredningens förslag ger dock inte i alla avseenden uttryck för detta. Den föreslagna lagtexten har därför utformats så att den i det närmaste är likalydande med nu gällande bestämmelser i rekvisitionslagen och allmänna förfogandelagen.

I fråga om vad som avses med nödvändiga kostnader gäller i tillämpliga delar vad som har sagts under 29 §. Som angavs där är måttstocken vid bestämmande av de nödvändiga kostnaderna i princip kostnaderna hos ett rationellt arbetande företag. I de fall som avses i denna paragraf bör dock nödvändiga kostnader ersättas också i den mån de överstiger kostnaderna hos ett rationellt arbetande företag. Företagaren är ju genom förfogandet tvingad att fortsätta driften.

32 §

Enligt denna paragraf utgår skälig ersättning för uppgift som avses i 5 § första stycket 6 och för åtgärd enligt 13 § första stycket första meningen. I den mån det finns jämförbart frivilligt arbete bör för uppgift som avses i 5 § första stycket 6 ersättningen bestämmas enligt de grunder som gäller i fråga om ersättning för det frivilliga arbetet.

33 §

I denna paragraf har tagits in bestämmelser om upprättande av taxor, enligt vilka ersättning skall utgå. Bestämmelserna överensstämmer i huvudsak med de nu gällande. Utredningen har föreslagit användningen av uttrycket "visst pris" i stället för "taxa". Flera remissinstanser har satt i fråga om det föreslagna utbytet innebär någon förbättring och föreslagit att ordet "taxa" behålls. Jag anser att remissinstansernas önskemål bör tillgodoses.

Inom ramen för sin allmänna befogenhet enligt 8 kap. 13 § RF att meddela föreskrifter om verkställighet av lag har regeringen att fastställa sådana taxor som den föreslagna bestämmelsen förutsätter. Den befogenheten kan regeringen utan särskilt bemyndigande lämna över till underordnad myndighet. Liksom hittills bör taxor i första hand fastställas av riksvärderingsnämnden. Som utredningen har föreslagit bör också lokal värderingsnämnd kunna fastställa taxor. Lagen bör innehålla en uttrycklig föreskrift om att dessa nämnder skall fastställa taxor om regeringen väljer att delegera beslutanderätten till underordnad myndighet. Paragrafen har utformats i enlighet härmed.

Taxa skall fastställas med beaktande av bestämmelserna i 29–31 §§ och kan fastställas att gälla för hela landet eller del av landet.

Taxa har karaktären av författning och skall därför kungöras enligt lagen om kungörande av lagar och andra författningar.

34 §

I första stycket föreskrivs att enligt allmänna prisregleringslagen fastställt pris alltid skall betraktas som taxepris vid tillämpning av förfogandelagen. Bestämmelsen motsvarar 14 § femte stycket rekvisitionslagen och 19 § andra stycket allmänna förfogandelagen.

Det ligger i sakens natur att ersättning skall utgå efter taxepris, när sådant gäller enligt första stycket eller har fastställts enligt 33 §. Skulle en tillämpning av taxan vara obillig för den ersättningsberättigade, kan dock riksvärderingsnämnden efter prövning i det enskilda fallet bestämma ersättningen till högre belopp. Bestämmelse om detta har tagits in i andra stycket. Av 18 § andra stycket följer att bestämmelsen har motsvarande tillämpning på särskild värderingsnämnd för hela riket.

Bestämmelsen har motsvarighet såväl i utredningens förslag som i rekvisitionslagen och allmänna förfogandelagen. I nu gällande bestämmelser föreskrivs att vid produktionsålägganden och därmed likställda förfoganden tillämpning av taxepris alltid skall anses innefatta obillighet, om den som drabbas av åläggandet inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Föreskriften skall ses mot bakgrund av att vid priskontroll en i och för sig skälighetsprishöjning ofta inte medges, därför att utförd lönsamhetsberäkning visar att verksamheten inom företaget eller branschen i dess helhet ändå lämnar skälighetsavkastning. Utgångspunkten för en sådan beräkning är emellertid rationellt arbetande företag. Till följd härav kan fall inträffa där taxepriset inte täcker nödvändiga kostnader. Under i övrigt fria förhållanden kan företagaren förebygga onödig förlust, t. ex. genom att lägga ned tillverkningen, men denna möjlighet står honom inte till buds vid ålägganden enligt förfogandelagen.

Enligt utredningen ligger det i sakens natur att det alltid måste anses innefatta obillighet, om den som har drabbats av ett produktionsåläggande inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Någon uttrycklig föreskrift härom har därför av utredningen ansetts onödig. Utredningens ställningstagande har kritiserats av Svea hovrätt, som med hänsyn till att det här är fråga om regler till skydd för enskilds rättssäkerhet, anser att bestämmelserna bör utformas så tydligt och klart som möjligt. Hovrätten förordar därför att en motsvarighet till det nuvarande tillägget till jämningsregeln tas in i lagen. Jag anser i likhet med utredningen att det inte behövs någon uttrycklig föreskrift om att det alltid måste anses innefatta obillighet, om den som drabbas av ett produktionsåläggande inte får ersättning för sina nödvändiga kostnader (jfr 31 §).

35 §

Som har anförts i den allmänna motiveringen bör i lagen tas in en föreskrift om de tidpunkter som i olika fall skall vara avgörande vid bestämmande av ersättning enligt lagen. Denna föreskrift har fått sin plats i första stycket i denna paragraf.

Huvudregeln är att ersättningen skall bestämmas med hänsyn till omständigheterna och gällande taxepreis vid den tid när egendomen avlämnas eller på annat sätt kommer i statens besittning eller då verksamheten eller tjänsten utförs. Är egendomen i färdigt skick vid den tidpunkt när beslutet om förfogande meddelas, bestäms ersättningen med hänsyn till omständigheterna och gällande taxepreis vid den tidpunkten.

I andra stycket föreskrivs att fastställd ersättning får jämkas efter vad som är skäligt, om ändrade förhållanden påkallar det. Ett exempel på när bestämmelsen kan bli tillämplig är det fallet då egendom har tagits i anspråk med nyttjanderätt för en längre tid och ersättningen bestämts för hela tiden eller med visst belopp för tidsenhet. Skulle därefter inträda en kraftig prisförändring, skulle det vara oskäligt att inte anpassa hyresersättningen till den nya prissituationen. Ett annat exempel kan vara det fallet att egendom är avsedd att tillhandahållas endast vid särskilda tillfällen och ersättningen bestämts en gång för alla. Om prisnivån är en helt annan vid tillhandahållandet av egendomen än den som gällde då ersättningen bestämdes, kan ersättningen jämkas med stöd av bestämmelsen i detta stycke. Det bör framhållas att inte varje förändring skall medföra jämkning utan förändringen skall vara så väsentlig att det skulle te sig oskäligt att inte beakta den.

36 §

I paragrafen har tagits in en bestämmelse om vem som står faran för egendom beträffande vilken beslut om förfogande har meddelats. Bestämmelsen, som i utredningens förslag finns i 34 §, motsvarar 21 § allmänna förfogandelagen.

37 §

Denna paragraf motsvarar i huvudsak 35 § i utredningens förslag och 22 § i allmänna förfogandelagen. En nyhet är att ersättning också lämnas för kostnad för vård av egendom, som omfattas av dispositionsförbud, i den mån det är skäligt att ersättning utgår.

Handläggning av ersättningsärenden (38–40 §§)

Avsnittet innehåller bestämmelser om vem som beslutar om ersättning och om besvär mot beslut i ersättningsärenden.

38 §

Enligt första stycket bestäms ersättning enligt taxa av den myndighet som har meddelat beslutet om förfogande eller av myndighet som regeringen bestämmer. Det sistnämnda alternativet avser närmast fall när beslut om förfogande meddelas av regeringen. Själva ersättningsfrågan bör då bedömas av annan myndighet än regeringen, t. ex. lokal värderingsnämnd. Första stycket anknyter till reglerna i 17 § första stycket rekvisitionslagen och 23 § första stycket allmänna förfogandelagen.

I andra styckets första mening föreskrivs att ersättning som inte utgår enligt taxa skall fastställas av lokal värderingsnämnd. Enligt andra meningen i samma stycke kan riksvärderingsnämnden, efter ansökan av parterna, som första instans ta upp frågan om sådan ersättning. Bestämmelsen motsvarar i huvudsak 23 § femte stycket allmänna förfogandelagen. För att markera bestämmelsens undantagskaraktär har gjorts det tillägget att förfarandet får tillämpas endast om riksvärderingsnämnden finner att det föreligger särskilda skäl. Härmed åsyftas ersättningsfrågor som avser betydande värden eller speciella förhållanden eller som är särskilt invecklade. Som exempel kan nämnas förfogande över ett företag med komplicerad teknisk verksamhet. Ett annat exempel är när specialmateriel tillverkas på olika orter. Den situationen kan då uppstå att flera lokala nämnder skall bestämma priset på samma slag av materiel. Då nämnderna inte alltid har kännedom om ifrågavarande specialmateriel, kan samma vara komma att åsättas helt olika priser. Genom undantagsregeln finns möjlighet att få prisfrågan prövad av riksvärderingsnämnden utan omvägen över lokal värderingsnämnd. I tredje meningen i andra stycket har tagits in en föreskrift om att ersättning som inte utgår enligt taxa i vissa fall skall bestämmas av särskild värderingsnämnd för hela riket i stället för av lokal värderingsnämnd.

Bestämmelsen i tredje stycket har hämtats från 12 § fjärde stycket rekvisitionslagen. Stadgandet där tillkom år 1942, sedan chefen för armén och länsstyrelsen i Norrbottens län i remissyttranden över då föreliggande utredningsförslag tagit upp frågan om s. k. efterhandsrekvisition. I detta avseende hade särskilt uppmärksammats det fall då avtal har träffats om hyra för kvarter, som sedermera skadas. Avtalet löser då i regel inte frågan hur ersättning för skadorna skall beräknas. Om en lösning av ersättningsfrågan inte heller kan nås genom förlikning, bör i detta och liknande fall möjlighet finnas att hänskjuta frågan till lokal värderingsnämnd. Denna möjlighet bör dock endast tillkomma den enskilde. Om denne hellre vill anlita domstol, bör den möjligheten stå öppen.

39 §

Första och andra styckena innehåller bestämmelser om besvärsmätt. Som har angetts i den allmänna motiveringen överklagas beslut av annan myndighet än lokal värderingsnämnd i ärende om ersättning enligt taxa hos

lokal värderingsnämnd. Besvär kan anföras bara av den som begär ersättning. Någon besvärsmått finns alltså inte i dessa fall för staten eller annan för vars räkning förfogandet görs. Mot lokal värderingsnämnds beslut i överklagat ärende eller i ärende om fastställande av taxa får talan inte föras. I annat fall överklagas beslut av lokal värderingsnämnd hos riksvärderingsnämnden. Vem som är behörig att för statens räkning anföra besvär får bestämmas i administrativ ordning (jfr 28 §).

I fråga om besvärstid m. m. gäller 12 § förvaltningslagen.

En ansökan med stöd av 34 § andra stycket om ersättning utöver taxepreis skall enligt tredje stycket göras inom besvärstiden, dvs. den tid som gäller för att anföra besvär till lokal värderingsnämnd resp. till riksvärderingsnämnden. I administrativ ordning får utfärdas föreskrifter om att beslut i ersättningsärende skall innehålla upplysning till den enskilde om den i 34 § andra stycket inskrivna möjligheten.

40 §

Bestämmelsen i denna paragraf motsvarar 23 § sjunde stycket allmänna förfogandelagen och återfinns i utredningens lagförslag i 38 §. Som har nämnts vid 18 § gäller vad i 40 § sägs även beslut av särskild värderingsnämnd för hela riket.

Utbetalning av ersättning (41–44 §§)

Avsnittet innehåller bestämmelser om utbetalning av ersättning och regler om tredje mans rätt att erhålla betalning ur utgående ersättning.

41 §

Paragrafen innehåller en bestämmelse om utbetalning av ersättning. Motsvarigheten till denna paragraf finns i utredningens förslag i 38 §, som föreskriver att regeringen meddelar föreskrifter om utbetalning av ersättning. Oljekrisnämnden har ansett att den nya lagen i likhet med allmänna förfogandelagen bör innehålla en uttrycklig föreskrift om att fastställd ersättning genast skall utbetalas till den ersättningsberättigade. Jag delar den uppfattningen. I enlighet härmed föreskrivs att fastställt ersättningsbelopp genast skall utbetalas till den ersättningsberättigade sedan ersättningsbeslutet har vunnit laga kraft, om inte annat följer av 42–44 §§. Om beslutet överklagas skall den del av ersättningen som inte omfattas av överklagandet genast utbetalas.

42 §

Första stycket, som motsvarar 22 § första stycket rekvisitionslagen, 25 § första stycket allmänna förfogandelagen och 40 § i utredningens förslag, innehåller bestämmelser om rätt för den som till säkerhet för fordran har

panträtt eller retentionsrätt i egendom, som tas i anspråk med äganderätt, att utfå sin fordran ur ersättningen för egendomen, även om fordringen inte är förfallen till betalning. I ersättningen skall också inräknas belopp som utges vid upphävande eller begränsning av nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt.

Om egendom tas i anspråk med nyttjanderätt, föreligger däremot ingen rätt för panthavare eller retinent att göra sin fordran gällande i den ersättning som utges. Skälet härtill är att säkerheten inte rubbas genom förfogandet. Visserligen undertrycks panträtten och retentionsrätten så länge egendomen är ianspråktagen genom förfogande men rätten kan göras gällande igen, när förfogandet upphör. Egendomen återställs då till den varifrån egendomen togs, vilket innebär att situationen blir densamma som före ianspråktagandet av egendomen.

Genom andra stycket utsträcks panträtten och retentionsrätten till att omfatta ersättning som utgår för skada på och avsevärd försämring av egendomen. Under skada faller även totalförlust av egendomen.

I fråga om fördelning mellan olika rättsägare av ersättning som avses i första och andra styckena finns regler i 43 §.

Tredje stycket som saknar motsvarighet i såväl utredningens förslag som nu gällande bestämmelser har kommit till på förslag av riksvärderingsnämnden. Bestämmelsen anger hur en fordran, som avses i paragrafens första stycke, skall beräknas, om den inte är förfallen till betalning. Bestämmelsen är utformad efter förebild av 28 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom och 150 § utsökningslagen (1877:31 s. 1, 150 § ändrad senast 1971:495).

43 §

Denna paragraf innehåller regler om fördelning mellan olika rättsägare av ersättning som har fastställts att utgå vid förfogande.

När det gäller ersättning som har fastställts att utgå för skada på eller avsevärd försämring av fastighet föreskrivs i första stycket, att expropriationslagen skall gälla i tillämpliga delar i fråga om nedsättning, fördelning och utbetalning av ersättningen samt i fråga om verkan av dessa åtgärder.

I fråga om fördelning av ersättning i annat fall än som avses i första stycket innehåller paragrafen ingen reglering. I flertalet fall får man räkna med att enighet om fördelningen kan nås mellan rättsägarna. Sker ej detta, skall enligt andra stycket ersättningen nedsättas hos överexekutor. I fråga om nedsatt belopp skall i tillämpliga delar iaktas lagen (1927:56) om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar.

44 §

Paragrafen innehåller bestämmelser för det fall att ersättning skall utgå för egendom som är utmätt eller belagd med kvarstad eller ställd under skingringsförbud. Enligt 160 § utsökningslagen (160 § ändrad senast

1971:495) skall medel som har influtit i utsökningsmål utan dröjsmål sättas in i bank mot ränta, om det inte kan antagas att medlen betalas ut inom fjorton dagar. Att motsvarande skall gälla i fråga om betalningsmedel som avses i denna paragraf torde följa utan att uttrycklig föreskrift om detta tas in i paragrafen.

Uppgiftsskyldighet m. m. (45–51 §§)

I detta avsnitt har tagits in föreskrifter om uppgiftsskyldighet, om handräckning, om vite och om tystnadsplikt.

45 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak 26 § i utredningens förslag till förfogandeförordning. Eftersom det är fråga om ett åläggande för enskild, måste bestämmelsen ha sin plats i lag.

46 §

Första stycket motsvarar 26 § allmänna förfogandelagen och 42 § i utredningens lagförslag.

Andra stycket har sin motsvarighet bland bestämmelser som i allmänna förfogandelagen finns i 30 § och i utredningens lagförslag i 45 §. Enligt bestämmelserna i allmänna förfogandelagen kan vite användas – förutom vid underlåtenhet att fullgöra uppgiftsskyldighet – när någon vägrar att fullgöra de skyldigheter som i den föreslagna förfogandelagen tas upp i 47 §, dvs. tillhandahålla myndighet handelsböcker och andra affärshandlingar eller lämna myndighet tillträde till kontor och annan lokal. Den föreslagna 47 § ger länsstyrelse eller, enligt regeringens bestämmande, annan myndighet rätt att besluta om undersökning av lokal som nyss angavs och om omhändertagande av handelsböcker och andra affärshandlingar. Med hänsyn härtill finns inget behov av att förelägga vite i dessa fall.

46 § är inte tillämplig förrän 4–6 §§ har satts i tillämpning.

47 §

Första stycket ger länsstyrelse eller, enligt regeringens bestämmande, annan myndighet möjlighet att infordra handelsböcker och andra affärshandlingar för kontroll av att uppgift som har lämnats enligt 46 § är riktig och fullständig. Motsvarighet till denna föreskrift finns i 27 § allmänna förfogandelagen.

Enligt andra stycket, som motsvarar 28 § allmänna förfogandelagen, kan myndigheten besluta om undersökning av den uppgiftsskyldiges lokaler och om omhändertagande av hans handelsböcker och andra affärshandlingar, om han inte efterkommer begäran enligt första stycket eller om det föreligger särskild anledning till kontroll.

I tredje stycket föreskrivs att bestämmelserna i 28 kap. rättegångsbalken om husrannsakan skall gälla i tillämpliga delar vid undersökning och omhändertagande enligt andra stycket. Vidare åläggs polismyndighet att lämna den handräckning som behövs.

Myndigheten får inte själv utöva våld för att genomföra undersökning eller omhändertagande som avses i denna paragraf. I den mån den enskilde inte frivilligt upplåter lokalerna, får myndigheten begära biträde av polismyndigheten. Undersökningen skall genomföras så att skada och olägenhet inte uppstår i onödan. Handelsböcker och affärshandlingar bör om möjligt granskas på platsen och ett omhändertagande av handlingarna bör inte bestå för längre tid än som är absolut nödvändigt. Det bör framhållas att 28 kap. 8 § jämförd med 27 kap. 12 § rättegångsbalken inte medger att polisman närmare undersöker handelsböcker och andra handlingar.

I likhet med 46 § är 47 § inte tillämplig förrän 4–6 §§ har satts i tillämpning.

48 §

I första stycket ges föreskrifter om skyldighet att lämna de uppgifter som behövs för att kunna verkställa uttagning och i övrigt förbereda förfogande och att tillhandahålla egendom för besiktning. Föreskrifterna är tillämpliga redan i fred.

Andra stycket innehåller bestämmelser om vite och tredje stycket öppnar möjlighet att genomföra besiktning med biträde av polismyndighet.

49 §

I denna paragraf slås fast att skyldighet enligt 45–48 §§ skall fullgöras utan ersättning. Regeringen kan dock bestämma att ersättning skall utgå.

50 §

Enligt första stycket får ett vitesföreläggande inte överklagas särskilt utan omprövas först i ärende om vitets utdömande. Vitet utdömes av allmän domstol.

I andra stycket föreskrivs att talan mot beslut om åtgärd enligt 47 § andra stycket och mot länsstyrelses beslut om handräckning enligt 48 § tredje stycket förs hos kammarrätt genom besvär. Effektivitetsintresset och det därav följande kravet på skyndsara handläggning bör medföra att besluten går i verkställighet utan hinder av anförda besvär. Den beslutande myndigheten bör dock kunna föreskriva annat. Föreskrift i enlighet med vad nu har sagts finns också i andra stycket.

Frågan om förhållandet mellan vite och straff behandlas under 52 §.

51 §

Enligt 2 kap. 13 § RF får yttrandefriheten begränsas endast om särskilt viktiga skäl föranleder det. Skyddet för enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden utgör ett sådant viktigt skäl. Yttrandefriheten får också begränsas med hänsyn till rikets säkerhet och folkförsörjningen. Vidare får friheten att yttra sig i näringsverksamhet begränsas. Begränsningen av yttrandefriheten måste enligt RF i princip ske genom lag. Förbud för någon att röja vad han erfarit i allmän tjänst eller under utövande av tjänsteplikt får dock efter bemyndigande i lag meddelas genom förordning.

Uppgifter som avses kunna inhämtas med stöd av den föreslagna förfogandelagen angår inte sällan enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden och kan medföra förfång för den enskilde om de kommer till allmän kännedom. Detsamma gäller upplysningar som lämnas vid förberedelser för förfogande. Kännedom kan också vinnas om yrkeshemlighet och om sådant som är av betydelse för rikets säkerhet och folkförsörjningen.

På grund av det anförda föreskrivs i denna paragraf förbud att obehörigen yppa eller utnyttja vad som på grund av bestämmelse i lagen inhämtats om yrkeshemlighet, arbetsförfarande, affärsförhållande, enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden eller förhållande av betydelse för folkförsörjningen eller för rikets säkerhet.

En motsvarighet till den föreslagna bestämmelsen finns i 29 § allmänna förfogandelagen. Där föreskrivs, att vad som har inhämtats med stöd av föreskrifter motsvarande de i 47–49 §§ upptagna inte får yppas i vidare mån än som erfordras för att vinna det med bestämmelserna avsedda ändamålet. Det nu använda ordet "obehörigen" innebär att tystnadspliktsbestämmelsen har anpassats till den utformning som är den nu vedertagna.

Med hänsyn till den lydelse som 20 kap. 3 § brottsbalken har getts genom lagen (1975:667) om ändring i brottsbalken behöver inte någon bestämmelse om straff för brott mot tystnadsplikt införas i den föreslagna förfogandelagen. Vidare är frågan om allmänt åtal uttömmande reglerad i 20 kap. 5 § brottsbalken i dess lydelse enligt SFS 1975:667 (se närmare om detta i prop. 1975:78, s. 184 och 186).

Ansvarsbestämmelser m. m. (52–55 §§)

De mest utförliga av de nuvarande ansvarsbestämmelserna inom rekvisitions- och förfogandelagstiftningens område ingår i allmänna förfogandelagen. De regler som föreslås i detta avsnitt överensstämmer i sak nära med dessa bestämmelser. Vid utformningen av straffbestämmelserna har eftersträvat en avsevärd modernisering och förenkling.

52 §

De i denna paragraf intagna ansvarsbestämmelserna motsvarar 47 § i utredningens förslag. Utredningen har inte föreslagit några särskilda regler

för ringa resp. grova brott. Utredningen har inte heller gjort skillnad mellan brott som begås uppsåtligen eller av oaktsamhet. Vidare har utredningen föreslagit en sänkning av straffmaximum från två till ett år.

Jag anser det i och för sig tillfredsställande att ansvarsbestämmelserna förenklas. Ett sammanförande av samtliga svårhetsgrader av brotten under en straffbestämmelse i enlighet med utredningens förslag innebär emellertid i jämförelse med vad som nu gäller att straffen skärps vid brott som är ringa eller att hänföra till normalfallen och sänks vid grova brott. Jag anser inte att det finns anledning att göra några större ändringar i de strafflatituder som nu gäller. Det framstår inte heller som helt invändningsfritt att hänföra obetydliga förseelser och jämförelsevis grova brott under en och samma straffskala utan att i lagtexten ge rättstillämpningen någon ledning för straffmätningen. Behandlingen av det grova brottet och oaktsamhetsfallet har därför brutits ut till särskilda stycken och strafflatituderna har utformats i stort sett som i nu gällande bestämmelser.

I första stycket har förts samman fyra grupper av brottsliga förfaranden. Straffbestämmelserna är subsidiära till brottsbalken. Subjektivt krävs att gärningen sker uppsåtligen. Straffsatsen upptar böter eller fängelse i högst sex månader.

I punkt 1 upptas handlingar som innebär att någon bryter mot föreskrift, åläggande, förbud eller villkor som gäller enligt eller har meddelats med stöd av 5, 6, 11, 12 eller 13 §. Det straffbara förfarandet kan bestå i att någon gömmer undan eller förstör egendom som omfattas av beslut om förfogande. En vägran att fullgöra uppgift enligt 5 § första stycket 6 faller också inom det straffbara området.

Underlåtenhet att lämna uppgifter enligt 45, 46 eller 48 § har straffbelagts i punkt 2.

Punkt 3 straffbelägger lämnande av oriktig uppgift, om uppgiften innebär fara i bevishänseende.

I punkt 4 föreskrives straff för den som underlåter att efterkomma begäran enligt 47 § att tillhandahålla handelsböcker och andra affärshandlingar eller begäran enligt 48 § att tillhandahålla egendom för besiktning.

I andra stycket behandlas grovt brott. Straffet är fängelse i högst två år. Som vägledande exempel på omständigheter som kan föranleda att brottet skall bedömas som grovt anges i lagtexten att brottet har skett i vinningssyfte eller har avsett en betydande mängd av egendom eller eljest har varit av särskilt farlig art.

I tredje stycket straffbeläggs oaktsamhetsgärningar. I ringa fall av oaktsamhet skall dock inte dömas till ansvar. Till sin objektiva beskaffenhet skall gärningen vara sådan som avses i första stycket. Normalstraffet är böter. För grova fall är straffet fängelse i högst sex månader.

Paragrafens fjärde stycke innehåller en bestämmelse som reglerar förhållandet mellan straff och vite. Bestämmelsen har tillkommit på förslag av riksvärderingsnämnden och innebär att den som har underlåtit att fullgöra skyldighet som omfattas av vitesföreläggande inte skall dömas till straff för underlåtenheten. Detta innebär således att i och för sig antingen straff eller

vite kan komma i fråga men att, om vite har förelagts, påföljden inte kan bli att straff åläggs utan endast att vitet döms ut.

53 §

Denna paragraf innehåller en bestämmelse om företagaransvar. I utredningens förslag har motsvarande bestämmelse tagits in i 48 §. I allmänna förfogandelagen finns föreskrift om husbondeansvar i 39 §.

I förarbetena till allmänna förfogandelagen uttalades (prop. 1954:20 s. 143) att erfarenheterna från tiden för andra världskriget visade att en bestämmelse om husbondeansvar inte kunde undvaras i förevarande lagstiftning. Utredningen har anfört att det inte föreligger tillräckliga skäl att i en ny förfogandelag mönstra ut husbondeansvaret. I överensstämmelse med utredningens förslag har personkretsen gjorts något snävare och bestämmelsen getts en modernare formulering, varjämte ansvaret har utvidgats till att omfatta också culpa. Paragrafen har utformats så att näringsidkare ansvarar för gärning som avses i 52 §, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller bort ha vetskap om gärningen.

Någon bestämmelse om medverkansansvar har inte tagits in i det remitterade förslaget till förfogandelag. Enligt praxis tillämpas brottsbalkens medverkansbestämmelser analogiskt på brott utanför brottsbalken, om fängelse ingår i straffskalan för brottet. Ansvar för medverkan kan alltså utkrävas i fråga om alla brott enligt 52 § utom normalfallet av oaktsamhetsbrottet.

54 §

I paragrafen anges vilken egendom som skall kunna förverkas och vilka typer av förverkande som kommer i fråga. Föreskrifterna anknyter till 23 § 3 mom. rekvisitionslagen och 40 § allmänna förfogandelagen. I fråga om hos vem förverkande får ske m. m. kan hänvisas till 36 kap. 4–12 §§ brottsbalken som gäller också utanför balken.

I första stycket första meningen ges huvudregeln, vilken innebär att egendom som den brottslige har mottagit i samband med brott som avses i 52 § eller har undanhållit genom brottet skall förklaras förverkad, om det inte är uppenbart obilligt. I detta sammanhang kan hänvisas till 36 kap. 4 § brottsbalken, som dels anger hos vilka personer förverkande får ske, dels föreskriver att egendom som vid brott inte tillhörde någon av vissa angivna personer inte får förklaras förverkad. I andra meningen föreskrivs att i stället för egendomen dess värde kan förklaras förverkat.

För det fall att den brottslige äger ytterligare mängd av den egendom som brottet har avsett utsträcks enligt första meningen i andra stycket regeln om förverkande till att gälla även denna mängd. Även för det fallet gäller givetvis att förverkande inte får ske om det är uppenbart obilligt. Enligt andra meningen i andra stycket vidgas regelns räckvidd ännu ett steg. Äger nämligen den brottslige annan egendom som omfattas av beslut om

förfogande eller dispositionsförbud, kan också den förklaras förverkad, men i detta fall krävs därjämte att särskilda skäl föreligger. Ett sådant skäl kan vara att gärningsmannen har grovt förbrutit sig mot gällande föreskrifter. Vid tillkomsten av allmänna förfogandelagen nämndes (prop. 1954:20 s. 165) att det också syntes naturligt att tillämpa stadgandet t.ex. mot en icke näringsidkare, som i samband med en överträdelse av meddelad föreskrift ertappas med att inneha förråd av andra förnödenheter vilka är föremål för reglering, ehuru det inte kan till fullo styrkas att han olovligen har förvärvat dessa förnödenheter, samt det framstår som uppenbart att han förvärvat dem för att handha dem i strid mot meddelade bestämmelser.

Med anledning av att Svea hovrätt har anfört principiella betänkligheter mot förverkande i sist angivna fall vill jag framhålla att sådant förverkande är tillåtet i gällande rätt och att det med hänsyn till kravet på särskilda skäl inte torde komma att tillgripas annat än i undantagsfall.

41 § allmänna förfogandelagen innehåller bestämmelser om försäljning av förverkat gods och förfarandet med influten köpeskilling. Motsvarande bestämmelser behöver inte ingå i en ny förfogandelag, eftersom dessa frågor numera regleras i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m. m.

55 §

I 41 § allmänna förfogandelagen finns bestämmelser om hur man i vissa fall skall förfara med beslagtagna egendom som ännu inte är men kan antas bli förverkad enligt 41 § allmänna förfogandelagen. Eftersom något beslut om förverkande ännu inte föreligger, kan lagen om förfarande med förverkad egendom och hittegods m. m. inte tillämpas. Vid sådant förhållande och för att så långt möjligt tillgodose ägarens intressen upptas i denna paragraf en regel som motsvarar nyssnämnda bestämmelse i allmänna förfogandelagen. Den nu gällande värdegränsen 100 kr. har dock med hänsyn till det förändrade penningvärdet höjts till 1 000 kr.

Tillstånd till försäljning av den beslagtagna egendomen skall sökas hos den rätt som är behörig att pröva beslagsfrågan (jfr 19 kap. 12 § rättegångsbalken). Rättens beslut i sådant ärende går genast i verkställighet (jfr 30 kap. 12 § rättegångsbalken).

Särskilda bestämmelser (56–63 §§)

Avsnittet innehåller bestämmelser om handräckning för verkställighet av beslut om förfogande, om verkan av förfogandebeslut när lagens tillämpning upphör, om förberedelser av förfogande och vissa andra särskilda föreskrifter.

56 §

I första stycket föreskrivs att polismyndighet skall lämna den handräckning som behövs för verkställighet av beslut om förfogande, när någon underlåter att behörigen eller i rätt tid tillhandahålla egendom som omfattas av beslutet. Föreskriften överensstämmer med 51 § i utredningens förslag och har motsvarigheter i 23 § 1 mom. rekvisitionslagen, 5 § första stycket beredskapsförfogandelagen samt 44 § allmänna förfogandelagen. I anslutning till vad som nu gäller enligt nyssnämnda lagrum i rekvisitionslagen har tagits in en bestämmelse, enligt vilken myndighet som har utövat förfoganderätten får befogenhet att själv verkställa beslutet under förutsättning att dröjsmål kan medföra fara och polismyndighet inte är tillgänglig.

Andra stycket innehåller en specialregel vid förfogande för försvarsmaktens behov. Enligt 14 § blir beslut om förfogande gällande mot ägare eller innehavare först sedan han har fått del av beslutet. Motsvarande regel i utredningens förslag har kompletterats med en föreskrift som säger att beslut om förfogande för försvarsmaktens behov blir gällande utan att ägaren eller innehavaren har fått underrättelse om beslutet, om det kan befaras att genomförandet av beslutet annars skulle avsevärt försvåras. Som riksvärderingsnämnden har anfört, åsyftas med sistnämnda föreskrift den situationen att man inte kan avvakta att ägaren eller innehavaren efter vanlig underrättelse ställer sig förfogandebeslutet till efterrättelse och att därför verkställighet får ske genom att myndigheten – polismyndighet eller den beslutande myndigheten – direkt tar egendomen om hand. Nämnden har föreslagit att föreskriften, som berör tid och sätt för verkställighet, flyttas till den paragraf i utredningens lagförslag som motsvarar den nu föreslagna 56 §.

I enlighet med vad riksvärderingsnämnden har förordat har i andra stycket tagits in en bestämmelse som öppnar möjlighet för polismyndighet eller myndighet som har utövat förfoganderätten att verkställa förfogandebeslutet även om ägaren eller innehavaren inte har fått del av det. Befogenheten gäller dock endast i fråga om förfogande för försvarsmaktens behov och behovet skall vara så trängande att det skulle medföra allvarlig olägenhet att avvakta att ägaren eller innehavaren av ifrågavarande egendom hinner få del av beslutet.

57–61 §§

I dessa paragrafer ges bestämmelser om vad som skall iakttas när tillämpningen av 4–6 §§ upphör. Viss motsvarighet till bestämmelserna finns i 45 § allmänna förfogandelagen.

Om egendom, som till följd av beslut enligt 5 § första stycket 1 skall tas i anspråk med äganderätt, inte övergått i statens ägo när tillämpningen av 4–6 §§ upphör, gäller enligt 58 § att beslutet förfaller.

I fråga om beslut enligt 5 § första stycket 1 eller 2 om ianspråktagande med nyttjanderätt av egendom gäller enligt 59 § första stycket att beslutet förfaller, om det inte har gått i verkställighet när tillämpningen av 4–6 §§ upphör.

Om beslutet däremot har börjat verkställas, skall nyttjanderätten avvecklas så snart som möjligt, om inte nyttjanderätten avser bestämd tid. Då skall den bestå tills tiden har gått till ända. Ägaren har dock möjlighet att påfordra att nyttjanderätten också i dessa fall avvecklas så snart det går. Föreskrifter i enlighet härmed finns i 59 § andra stycket.

Tredje stycket i 59 § tar upp regler för det fall då beslut om upphävande eller begränsning av nyttjanderätt, servitut eller liknande rätt har meddelats. Sådant beslut förfaller, om det inte har vunnit laga kraft, när tillämpningen av 4–6 §§ upphör, dock tidigast när annan genom förfogande i stället tillskapad rätt upphör.

60 § behandlar beslut om förfogande enligt 5 § första stycket 3–6. Sådana beslut förfaller, om de inte har börjat tillämpas när tillämpningen av 4–6 §§ upphör. I annat fall skall beslutet inte gälla under längre tid än som behövs för avveckling av rättsförhållandet. Avvecklingstiden måste bestämmas så att den som har utsatts för förfogandet inte drabbas av ekonomisk förlust. Om t. ex. en fabriksägare ålagts att framställa varor för statens räkning, är staten skyldig att ta emot de varor som har börjat tillverkas, när tillämpningen av ifrågavarande paragrafer upphör.

Att dispositionsförbud inte längre gäller efter det att möjligheten att tillgripa förfogande har upphört följer av 61 §.

62 §

Bestämmelsen i denna paragraf återfinns i utredningens förslag i 8 §. Den motsvarar i huvudsak bestämmelsen i 49 § allmänna förfogandelagen. Som exempel på vad som avses i lagrummet kan nämnas de bestämmelser om förfogande som enligt vad som föreslås fortfarande kommer att finnas i civilförsvarslagen. Ett annat exempel är oljekrislagen. Paragrafen syftar inte bara på förfogande utan även på tvångsåtgärder av annat slag, bl. a. undanförsel och förstörelse. Expropriation är ännu ett exempel.

63 §

Denna paragraf, som motsvarar 17 § i utredningens förslag, innehåller en erinran om att förfogande måste förberedas redan under fredstid. Detta skall ske enligt de grunder och av de myndigheter som regeringen bestämmer.

7.2 Förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)

51 och 62 §§

De i nuvarande lydelse av lagrummen förekommande hänvisningarna till gällande bestämmelser om rekvisition har i förslaget bytts ut mot hänvisningar till den föreslagna förfogandelagen.

68 §

Som framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 5.2) skall behovet av förfoganderätt för civilförsvarsändamål tillgodoses genom bestämmelser i civilförsvarslagen. I fråga om förfarandet vid fastställande av ersättning m. m. bör dock den föreslagna förfogandelagen gälla. I enlighet härmed föreslås att 68 § behålls i stort sett oförändrad.

De ändringar som framgår av sista meningen i första stycket har tillkommit på hemställan av civilförsvarsstyrelsen.

69 §

I första stycket föreskrivs att i fråga om förfogande enligt 68 § vissa närmare angivna paragrafer i det remitterade förslaget till förfogandelag skall gälla i tillämpliga delar.

Av andra stycket följer att gärning, som är straffbelagd i civilförsvarslagen och som genom hänvisningen i första stycket till den föreslagna förfogandelagen också omfattas av straffbestämmelserna i sistnämnda lag, skall bestraffas enbart enligt civilförsvarslagen. I fråga om sådan gärning skall inte heller förverkandebestämmelserna eller bestämmelserna om företagaransvar i den föreslagna förfogandelagen tillämpas.

Nuvarande bestämmelser i 69 § har sin motsvarighet i 8 § i det remitterade förslaget till förfogandelag.

70–72 §§

Dessa paragrafer förslås bli upphävda. I det remitterade förslaget till förfogandelag motsvaras 70 § av 9 §, 71 § av 5 § första stycket 1 och 10 § samt 72 § av 12 §.

73 §

Första stycket, som föreslås upphävt, innehåller i första och andra meningarna en hänvisning till bestämmelserna om rekvisition. Eftersom den föreslagna 69 § innehåller motsvarande hänvisning, behövs inte någon sådan i denna paragraf. I fråga om bestämmelsen i tredje meningen hänvisas till 35 § andra stycket i det remitterade förslaget till förfogandelag.

I andra stycket har endast gjorts redaktionella ändringar.

74 §

Paragrafen som föreslås bli upphävd motsvaras i det remitterade förslaget till förfogandelag av 42 och 44 §§.

75 §

Ändringen är av redaktionell art.

76 §

Innehållet i denna paragraf som föreslås upphävd motsvaras i det remitterade förslaget till förfogandelag av 56 § första stycket.

82 §

Denna paragraf innehåller bestämmelser om tystnadsplikt. Ändringen innebär att dessa bestämmelser ges samma utformning som i det remitterade förslaget till förfogandelag.

83 §

I första och tredje styckena har tagits in en erinran om att den i civilförsvarslagen föreskrivna besvärordningen inte gäller, om annat följer av 69 §. I 69 § hänvisas bl. a. till besvärbestämmelserna i 39 och 50 §§ i det remitterade förslaget till förfogandelag. Härav följer att beslut av civilförsvarschef om ersättning enligt 38 § första stycket i den föreslagna förfogandelagen överklagas till lokal värderingsnämnd och inte till länsstyrelsen som skulle bli fallet om besvärregeln i 83 § första stycket civilförsvarslagen tillämpades. Länsstyrelses beslut om handräckning enligt 48 § tredje stycket i den föreslagna förfogandelagen överklagas enligt 50 § samma lagförslag hos kammarrätt och inte enligt huvudregeln i 83 § tredje stycket civilförsvarslagen hos regeringen. Däremot är besvärbestämmelsen i 16 § i den föreslagna förfogandelagen inte tillämplig vid förfogande för civilförsvarets räkning. Talan mot civilförsvarschefs beslut om förfogande förs därför enligt grundregeln i 83 § första stycket hos länsstyrelsen.

Ändringen i andra stycket är föranledd av att 76 § upphävs.

Ikraftträdandebestämmelserna

Genom lagen (1975:553) om ändring i civilförsvarslagen (1960:74) ändrades bl. a. 62 § (båda styckena), 68 § (tredje stycket) och 83 § (första, andra och tredje styckena). I övergångsbestämmelserna föreskrevs i punkten 1 att lagen skulle träda i kraft en vecka efter den dag, då lagen enligt uppgift på den utkommit från trycket i Svensk författningssamling. Lagen utkom från trycket den 25 juni 1975. I punkten 2 angavs att bestämmelserna i bl. a. 62, 68 och 83 §§ skulle tillämpas i den äldre lydelsen för tid till och med utgången av juni 1979. Genom lagen (1977:111) om ändring i civilförsvarslagen (1960:74) ändrades bl. a. 68 § (första stycket) och 83 § (första stycket). Lagändringen, som träder i kraft den 1 juli 1977, föranleds bl. a. av att undsättningskårer inte

längre skall finnas i civilförsvaret. Enligt lagens ikraftträdandebestämmelser får dock regeringen eller myndighet som regeringen utser bestämma att bl. a. 68 § i sin lydelse enligt lagen (1975:553) får tillämpas på regionala undsättningskårer intill utgången av juni 1981.

Ikraftträdandebestämmelserna till det remitterade förslaget till lag om ändring i civilförsvaretslagen innebär att den förfoganderätt som är inskriven i 68 § första stycket första meningen får utövas av chef för undsättningskår intill utgången av juni 1981, om regeringen eller myndighet som regeringen utser så bestämmer. Vidare följer av bestämmelserna att 62 § första stycket, 68 § tredje stycket och 83 § skall tillämpas t. o. m. utgången av juni 1979 i den lydelse lagrummen hade innan de ändrades genom lagen (1975:553).

7.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.

Föreslagna ändringar i denna lag är av rent formell natur.

7.4 Förslaget till lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688)

Även föreslagna ändringar i denna lag är av formell natur.

7.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförelse och förstöring

Också i denna lag föreslås vissa formella ändringar.

7.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

4 och 6 §§

Föreslagna ändringar är av formell art.

9 §

Också ändringarna i denna paragraf är av formell natur. Det bör dock anmärkas att paragrafens utformning medger att talan mot lokal värderingsnämnds beslut alltid kan föras och således också i ärende om besvär mot beredskapsnämnds beslut om ersättning enligt taxa.

8 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. förfogandelag,
2. lag om ändring i civilförsvaretslagen (1960:74),

3. lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.,
4. lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688),
5. lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförelse och förstörelse,
6. lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

9 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Förslag till Förfogandelag

Härigenom föreskrives följande.

Inledande bestämmelser

1 § Kommer riket i krig, träder 4–7 §§ i tillämpning.

2 § Befinner sig riket i krigsfara eller finner regeringen eljest det nödvändigt med hänsyn till försvarsberedskapen får regeringen föreskriva att 4–7 §§ helt eller delvis skall tillämpas från tidpunkt som regeringen bestämmer. Detsamma gäller om det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller av krigsfara vari riket har befunnit sig och det genom dessa förhållanden uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenheter av vikt för totalförsvaret.

Föreskrifter enligt första stycket underställes riksdagens prövning inom en månad från utfärdandet. Sker ej underställning, gäller icke föreskrifterna.

3 § Är riket ej längre i krig eller upphör de förhållanden som påkallat föreskrift enligt 2 §, beslutar regeringen att föreskriften icke vidare skall tillämpas från tidpunkt som regeringen bestämmer.

4 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får för statens eller annans räkning förfoga över egendom som äges eller innehas av annan än staten, om totalförsvarets ofrånkomliga behov icke utan olägenhet kan tillgodoses på annat sätt.

Om förfogande för civilförsvarets behov föreskrives dock i civilförsvarslagen (1960:74).

5 § Om ej annat särskilt föreskrives i lag, utgår vid förfogande ersättning av statsmedel enligt de grunder som anges i 28–35 §§.

6 § Med förfogande enligt 4 § förstås också rätt att kräva att

1. ägare eller innehavare av fastighet, anläggning, förnödenhet, transportmedel eller annan egendom i erforderlig omfattning utövar den verk-

samhet och utför de tjänster som har samband med produktion av vissa slags förnödenheter eller med iståndsättande eller användning av egendomen inom ramen för hans normala verksamhet eller med transport,

2. var och en även i annat fall än som avses under 1 i mån av förmåga lämnar handräckning för att skyndsamt tillgodose försvarsmaktens tillfälliga behov av vägvisare, budbärare, arbetsmanskaf eller sjukvårdspersonal.

7 § Kan förfogande över viss egendom antagas bli behöfligt, får myndighet som äger rätt att besluta om förfogande i avvaktan på beslutet förbjuda ägare eller innehavare av sådan egendom att överlåta, förbruka, skada, gömma undan eller förflytta egendomen (dispositionsförbud). Meddelas ej beslut om förfogande inom 30 dagar från det dispositionsförbudet meddelades, skall förbudet upphöra att gälla på begäran av ägaren eller innehavaren. Om särskilda skäl föreligger, kan regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer förlänga tiden med högst 30 dagar.

8 § Genom denna lag inskränkes ej den rätt att tvångsvis taga i anspråk egendom eller tjänster som följer av annan lagstiftning.

Särskilda bestämmelser om förfogande

9 § Vid beslut om förfogande skall tillses att den vars rätt beröres av beslutet icke lider större förfång än som är nödvändigt med hänsyn till omständigheterna. Egendom som oundgängligen behövs för någons näring får icke utan tvingande skäl tagas i anspråk.

10 § Har ägare eller innehavare av byggnad eller del av byggnad som blir föremål för förfogande enligt denna lag stadigvarande bostad i byggnaden eller skall han eller någon i hans familj i händelse av utrymning inkvarteras i orten, har han och familjen rätt till erforderligt bostadsutrymme i byggnaden. Om detta skulle medföra allvarliga hinder för byggnadens avsedda användning, skall bostadsutrymme om möjligt anvisas i annan byggnad inom samma eller närbelägen ort.

11 § Markområde, byggnad, utrymme och industriell anläggning samt sådana transportmedel som ej stadigvarande behövs för det med förfogandet avsedda ändamålet tages i anspråk med nyttjanderätt. Egendom som kan antagas bli förbrukad eller förstörd eller väsentligt minska i värde tages i anspråk med äganderätt. Annan egendom tages i anspråk med nyttjanderätt, om ej myndighet som meddelar beslutet om förfogande finner lämpligt och ägaren medger att egendomen tages i anspråk med äganderätt.

12 § Ägare eller innehavare av egendom som tages i anspråk med nyttjanderätt är skyldig att tåla eller vidtaga ändring eller förflyttning av inredning eller utrustning som hör till egendomen samt att i övrigt tåla de åtgärder beträffande egendomen vilka myndighet som meddelar beslutet om förfogande finner erforderliga.

13 § Beslut om förfogande kan avse alla eller vissa ägare eller innehavare

av egendom av angivet slag.

Beslutet skall gälla mot ägare eller innehavare när han fått underrättelse om beslutet eller, om egendomen producerats, införts till riket eller inom riket överförs till visst område efter det han mottagit sådan underrättelse, från den senare tidpunkten. Beslut om förfogande för försvarsmaktens behov blir dock gällande utan att underrättelse skett, om det kan befaras att genomförandet av beslutet annars skulle avsevärt försvåras.

14 § Ägare eller innehavare av egendom som avses med beslut om förfogande eller dispositionsförbud är skyldig att upplägga, förvara och vårda egendomen. Tid och plats för att avlämna egendomen bestämmes av regeringen eller myndighet som regeringen utser.

Hinder att fullgöra skyldighet enligt första stycket skall utan dröjsmål anmälas till länsstyrelsen eller till myndighet som meddelat föreskriften.

15 § Egendom, som enligt denna lag skall tagas i anspråk med äganderätt eller som producerats för statens eller annans räkning, övergår i ny ägo när den avlämnats eller eljest tagits i besittning för den nye ägarens räkning.

16 § Mot beslut om förfogande för försvarsmaktens behov får talan ej föras.

Har beslut om förfogande i annat fall än som avses i första stycket meddelats av annan myndighet än regeringen, får talan mot beslutet föras hos regeringen genom besvär. Om ej annat föreskrives i beslutet, länder det dock omedelbart till efterrättelse.

17 § Under fredstid skall förfogande enligt denna lag förberedas enligt de grunder och av de myndigheter som regeringen bestämmer.

Värderingsnämnder

18 § För handläggning av ärenden om ersättning enligt denna lag finns riksvärderingsnämnden samt lokala värderingsnämnder till det antal och med de verksamhetsområden som föreskrives av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

19 § Riksvärderingsnämnden består av ordförande samt fyra andra ledamöter.

Ledamot skall vara myndig svensk medborgare. Ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara lagkunniga och erfarna i domarvärv.

För varje ledamot finns en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot gäller även ersättare.

20 § Regeringen förordnar ledamöter och ersättare i riksvärderingsnämnden för viss tid.

21 § Innan ledamot eller ersättare börjar tjänstgöra i riksvärderingsnämnden, skall han ha avlagt domared.

22 § Bestämmelserna i 4 kap. rättegångsbalken om jäv mot domare äger motsvarande tillämpning på den som tjänstgör som ledamot i riksvärderingsnämnden.

23 § Riksvärderingsnämnden är beslutförför när ordföranden och minst tre andra ledamöter är närvarande.

Som nämndens beslut gäller den mening varom de flesta ledamöterna förenar sig eller, vid lika röstetal, den mening som ordföranden biträder.

Yppas vid omröstning flera än två meningar, skall bestämmelserna i 16 kap. rättegångsbalken om omröstning i överrätt gälla i tillämpliga delar.

24 § Regeringen kan föreskriva att i riksvärderingsnämnden skall finnas flera avdelningar. På sådan avdelning äger 19–23 §§ motsvarande tillämpning.

25 § Lokal värderingsnämnd består av ordförande och två andra ledamöter. Ledamöterna utses för viss tid av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Ledamot skall vara myndig svensk medborgare.

För varje ledamot finns en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot gäller även ersättare.

26 § För att lokal värderingsnämnd skall vara beslutförför fordras att samtliga ledamöter är närvarande.

Som nämndens beslut gäller den mening varom de flesta ledamöterna förenar sig.

27 § Statens rätt bevakas inför riksvärderingsnämnden av ombud som regeringen utser och inför lokal värderingsnämnd av ombud som utses av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Ersättningsgrunder

28 § Riksvärderingsnämnden eller lokal värderingsnämnd som riksvärderingsnämnden bestämmer kan efter samråd med statens pris- och kartellnämnd på förhand föreskriva att visst pris skall gälla för egendom, åtgärd eller tjänst, som omfattas av förfogande enligt denna lag. Prissättningen kan gälla för hela landet eller del av landet.

Visst pris som föreskrivits av lokal värderingsnämnd skall underställas riksvärderingsnämndens prövning.

Som visst pris anses även pris som gäller enligt allmänna prisregleringslagen (1956:236), dock icke för annat område eller i vidare mån än det gäller enligt nämnda lag.

29 § Har visst pris fastställts enligt 28 §, skall ersättning utgå efter detta pris, om ej riksvärderingsnämnden efter prövning i varje enskilt fall på grund av särskilda omständigheter finner priset vara obilligt och bestämmer ersättningen till annat belopp.

30 § Har visst pris ej fastställts för egendom, åtgärd eller tjänst som omfattas av förfogande enligt denna lag, skall ersättning utgå enligt de grunder som anges i 31–33 §§.

31 § Beträffande egendom som tages i anspråk med äganderätt utgår skälig ersättning för nödvändiga kostnader vid produktion eller återanskaffning eller, om egendomen tages i anspråk hos återförsäljare, vid återanskaffning och återförsäljning av sådan egendom.

32 § Beträffande egendom som tages i anspråk med nyttjanderätt utgår skälig ersättning för nyttjandet och för kostnader i samband med åtgärd som avses i 12 § samt för skada på eller avsevärd försämring av egendomen.

33 § För tjänst eller handräckning som avses i 6 § utgår skälig ersättning enligt de normer som gäller i fråga om ersättning för frivilligt arbete av motsvarande slag. Skälig ersättning utgår också för transport av ianspråktagen egendom till och från mottagaren och för omhändertagande av egendom enligt 14 §.

34 § Har beslut om förfogande meddelats beträffande viss egendom och möter ej genom ägarens eller innehavarens förvållande hinder att ta egendomen i besittning för mottagarens räkning, står mottagaren faran för att egendomen av våda förstöres, försämras eller minskas.

35 § Upphör dispositionsförbud enligt 7 § att gälla utan att beslut om förfogande har meddelats, utgår skälig ersättning för skada eller olägenhet som förbudet medfört.

Handläggning av ersättningsärenden

36 § Ersättning som utgår efter visst pris bestämmes av den myndighet som beslutat om förfogande eller av myndighet som regeringen bestämmer.

Ersättning som ej utgår efter visst pris fastställs av lokal värderingsnämnd. Om särskilda skäl föreligger, kan riksvärderingsnämnden efter ansökan av part omedelbart upptaga fråga om sådan ersättning.

Har nyttjanderätt till egendom upplåtits genom frivillig överenskommelse i stället för förfogande och lider egendomen skada eller avsevärd försämring, vartill hänsyn ej tagits vid överenskommelsen, får upplåtaren begära att ersättningsfrågan prövas enligt andra stycket.

37 § Talan mot beslut av myndighet eller lokal värderingsnämnd enligt 36 § föres hos riksvärderingsnämnden genom besvär. Vill någon med stöd av 29 § göra anspråk på ersättning utöver visst pris som fastställts enligt 28 §, skall han inom besvärstiden göra ansökan därom hos riksvärderingsnämnden.

38 § Mot riksvärderingsnämndens beslut enligt denna lag om ersättning får talan ej föras.

39 § Om utbetalning av ersättning enligt denna lag föreskriver regeringen.

40 § Har någon till säkerhet för fördran panträtt i egendom som tages i anspråk med äganderätt enligt denna lag, är han före ägaren berättigad att utfå sin fördran ur ersättningen för egendomen, även om fordringen ej är förfallen till betalning. Detta gäller också den som har rätt att hålla kvar egendomen till säkerhet för förfallen fordran samt säljaren vid avbetalningsköp.

41 § Ersättning för egendom som är utmätt skall utges till utmätningsmannen, om borgenären begär det. Avser ersättningen egendom som är satt i kvarstad eller ligger under skingsringsförbud skall, om part begär det, ersättningen utges till överexekutor för insättande i bankinrättning enligt bestämmelserna i utsökningslagen.

Uppgiftsskyldighet m. m.

42 § I den mån det behövs för att genomföra förfogande över egendom som avses i 4 § första stycket skall var och en på anfordran av myndighet som får besluta om förfogande lämna uppgift om den mängd av egendomen som han innehar eller som han har producerat eller iståndsatt.

Ägare eller innehavare av egendom, beträffande vilken förberedelser för förfogande enligt 17 § kommer i fråga är skyldig att lämna för sådant ändamål erforderliga uppgifter om egendomen samt att tillhandahålla den för besiktning.

Uppgiftsskyldighet skall fullgöras utan ersättning, om ej regeringen bestämmer annat.

43 § För kontroll av att uppgift som lämnats enligt 42 § första stycket är riktig och fullständig skall uppgiftsskyldig på begäran av länsstyrelse eller polismyndighet eller av annan myndighet som regeringen bestämmer tillhandahålla myndigheten handelsböcker och andra affärshandlingar.

44 § För det i 43 § angivna syftet får undersökning göras av kontor, fabrik, butik, serverings- och lagerlokal, ladugård eller annat utrymme eller förvaringsställe som den uppgiftsskyldige förfogar över samt av hans handelsböcker och andra affärshandlingar. Vid sådan undersökning skall bestämmelserna i 28 kap. rättegångsbalken om husrannsakan gälla i tillämpliga delar. Myndighet som avses i 43 § utövar därvid den befogenhet som vid husrannsakan tillkommer undersökningsledaren, åklagaren eller rätten.

45 § Har någon underlåtit att fullgöra skyldighet enligt 42 eller 43 §, får länsstyrelsen eller annan myndighet som regeringen bestämmer förelägga den försumlige att fullgöra skyldigheten vid vite eller, i fråga om besiktning, vid äventyr att åtgärden eljest utföres på hans bekostnad.

Vite utdömes av länsstyrelsen, som också får förordna om handräckning av polismyndighet för att genomföra besiktning och taga ut kostnaden härför av den försumlige.

Mot beslut om föreläggande av vite får talan ej föras annat än i samband med talan mot beslut om utdömmande av vitet.

Talan mot beslut om utdömmande av vite eller om handräckning föres hos kammarrätt genom besvär. Beslut om handräckning länder omedelbart till efterrättelse, om ej annat föreskrives i beslutet.

46 § Vad som inhämtats med stöd av 42–44 §§ eller vid förberedelser som eljest avses i 17 § får ej obehörigen yppas.

Ansvarsbestämmelser m. m.

47 § Till böter eller fängelse i högst ett år dömes, om ej gärningen är belagd med straff i brottsbalken, den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

1. ej iakttager föreskrift som meddelats enligt 4, 6, 7 eller 12 §,
2. underlåter att fullgöra skyldighet som åligger honom enligt 14 eller 42 §,
3. underlåter att efterkomma begäran enligt 43 §,
4. vid fullgörande av skyldighet enligt 42 § lämnar oriktig uppgift, om uppgiften innebär fara i bevishänseende.

Har flera medverkat till gärning som avses i första stycket äger 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken motsvarande tillämpning.

48 § Företagare ansvarar för gärning som avses i 47 §, om gärningen begås i hans rörelse och han har haft eller bort ha vetskap om gärningen.

49 § Egendom som mottagits i samband med brott som avses i 47 § eller undanhållits genom sådant brott skall förklaras förverkad, om det ej är uppenbart obilligt. Äger gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet ytterligare mängd av den egendom som brottet avsett kan även denna mängd förklaras förverkad. Annan egendom som omfattas av föreskrift om förfogande eller dispositionsförbud och som äges av gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet kan också förklaras förverkad, om särskilda skäl föreligger.

I stället för egendom som avses i första stycket kan dess värde förklaras förverkat.

50 § Har beslag lagts på egendom, som kan antagas bli förverkad, och är den underkastad förskämning eller snar förstörelse eller annan nedgång i värde, får den genast försäljas. Sådan försäljning skall alltid ske om ägaren begär det. Uppskattas egendomens värde till femhundra kronor eller högre belopp och har ej försäljning påkallats av ägaren, skall dock tillstånd till försäljningen sökas hos rätten, om omständigheterna medger detta. Rätten får utan att höra ägaren meddela beslut om egendomens försäljning.

Särskilda bestämmelser

51 § Vägrar eller försummar någon att behörigen eller i rätt tid tillhandahålla egendom, som omfattas av beslut om förfogande enligt 4 och 9–13 §§, skall polismyndighet lämna det biträde som behövs. Om dröjsmål kan medföra

fara och polismyndighet icke är tillgänglig, tillkommer samma rätt den myndighet som utövat förfoganderätten.

52 § Beslut enligt 4, 6 eller 7 § denna lag är utan verkan efter den tidpunkt, då tillämpningen av dessa paragrafer upphör i det hänseende som föreskriften avser, om ej annat följer av 53 §. I fråga om ersättning, som någon enligt denna lag är berättigad till vid nämnda tid eller för upplåtelse som gäller därefter, skall lagens bestämmelser fortfarande äga tillämpning.

53 § Har fastighet tagits i anspråk genom förfogande, skall upplåtelse, om särskilda skäl föreligger, gälla under bestämd tid, dock högst fem år. Vad nu sagts om fastighet skall också tillämpas på gruva eller på byggnad, utrymme eller anläggning som ej är tillbehör till fast egendom.

Denna lag träder i kraft den

Genom lagen upphäves rekvisionslagen (1942:583), beredskapsförfogandelagen (1942:584) och allmänna förfogandelagen (1954:279).

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

Förslag till

Lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)

Härigenom föreskrives i fråga om civilförsvarslagen (1960:74)¹

dels att 51, 62 och 68–74 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att 75 och 76 §§ skall upphöra att gälla.²

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

51 §

Har jämlikt 8 § verkskydd tagits i anspråk för uppgifter som ej röra den anläggning eller byggnad, för vilken det är avsett, skall skäligen ersättning utgå av statsmedel dels för vad som utgivits till verkskyddspersonalen enligt 47 § tredje stycket, dels för skada å materiel eller annan egendom, därest skadan ej är ringa.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad <i>beträffande rekvisition för försvarsmaktens behov.</i>	Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad i <i>förfogandelagen</i> ().
---	---

62 §

Den som med stöd av 57 § första stycket c) eller e) eller 61 § ålagts att

¹ Lagen omtryckt 1975:712.

² Bestämmelser i avscenden som f. n. regleras i 69–72, 74 och 76 §§ återfinns i 9–12, 40, 41 och 51 §§ förslaget till förfogandelag.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

vidtaga eller tåla åtgärd, som avses i nämnda lagrum, är berättigad till skäligen ersättning av statsmedel för kostnad eller skada, som åsamkats honom. Vid ersättningens bestämmande skall hänsyn tagas till den nytta, åtgärden kan medföra för honom. Är kostnaden eller skadan ringa, utgår icke ersättning.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *beträffande rekvisition för försvarsmaktens behov.*

Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgad *i förfogandelagen ()*.

68 § (första stycket)

Civilförsvarschef och chef för undsättningskår inom civilförsvaret ävensom länsstyrelse äga under civilförsvarsberedskap taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, livsmedel, transportmedel, utrustningspersedlar, materiel och annan egendom, som innehaves av annan än staten, därest det finnes erforderligt för att statlig civilförsvarsuppgift skall kunna fullgöras och överenskommelse om egendomens avstående ej kan träffas tillräckligt skyndsamt. Civilförsvarschef och länsstyrelse äga härvid endast taga i anspråk sådan egendom, som finnes inom deras verksamhetsområde; dock må efter länsstyrelsens medgivande civilförsvarschef taga motorfordon, släpfordon och motorredskap i anspråk, även om de finnas inom annat till länet hörande civilförsvarsområde.

68 § (andra stycket)

Ianspråktagande enligt första stycket av byggnad eller del därav för inkvartering av vårdbehövande i särskild förläggning ävensom ianspråktagande av utrustning, som erfordras för sådan förläggning, må bestå intill två veckor från det att driften av förläggningen upphört att vara en civilförsvarsuppgift.

68 § (tredje stycket)

I den mån det prövas nödigt för fullgörande av kommuns skyldigheter enligt 40 § 1 mom. b) och c) att

68 §

I fråga om förfoganderätt för fullgörande av statlig civilförsvarsuppgift gäller förfogandelagen (), om ej annat följer av andra och tredje styckena samt 65, 66, 69–74 och 81–83 §§.

Sådan rätt föreligger endast under civilförsvarsberedskap och tillkommer då civilförsvarschef, chef för undsättningskår samt länsstyrelse.

Civilförsvarschef och länsstyrelse få endast taga i anspråk egendom som finnes inom deras verksamhetsområde. Motorfordon, släpfordon och motorredskap utom området, vilka uttagits för civilförsvarets behov enligt förordningen () om förberedelser för krigsanskaffning, få dock, när särskilda skäl föreligga, tagas i anspråk av länsstyrelse och efter länsstyrelsens medgivande av civilförsvarschef.

69 §

Förfogande enligt 68 § över byggnad eller del därav för inkvartering av vårdbehövande i särskild förläggning ävensom ianspråktagande av utrustning, som erfordras för sådan förläggning, må bestå intill två veckor från det att driften av förläggningen upphört att vara en civilförsvarsuppgift.

70 §

I den mån det prövas nödigt för fullgörande av kommuns skyldigheter enligt 40 § 1 mom. b) och c) att

Nuvarande lydelse

egendom tages i anspråk för kommuns räkning, skall *vad i första stycket sägs* äga motsvarande tillämpning såvitt gäller egendom, som finnes inom kommunen. Vad sålunda stadgats skall i fråga om utförande av byggnadsanordning gälla jämväl under tid, då civilförsvarsberedskap icke råder; *förfoganderätten* må härvid dock endast utövas av länsstyrelsen.

Föreslagen lydelse

egendom tages i anspråk för kommuns räkning, skall 68 § äga motsvarande tillämpning såvitt gäller egendom som finnes inom kommunen. Vad sålunda stadgats skall i fråga om utförande av byggnadsanordning gälla jämväl under den tid, då civilförsvarsberedskap icke råder. *Förfoganderätten* må härvid dock endast utövas av länsstyrelsen.

69 §

Då egendom tages i anspråk, skall såvitt möjligt hänsyn tagas till ägarens eller innehavarens tillgång på egendom, varom fråga är, och behov därav för sin näring. Vad som oundgängligen erfordras för någons näring må ej utan tvingande skäl tagas i anspråk.

70 §

1 mom. Har ägare eller innehavare av byggnad som tages i anspråk stadigvarande bostad i byggnaden, skall på anfordran nödigt bostadsutrymme äär anvisas honom och hans familj.

2 mom. Den som äger eller har nyttjanderätt till byggnad eller del av byggnad, vilken tages i anspråk för inkvartering av utrymmande befolkningsgrupp, skall, om han tillhör denna grupp och önskar taga bostad i byggnaden, få nödigt bostadsutrymme anvisat åt sig i denna. Detsamma skall gälla om äganderätten eller nyttjanderätten tillkommer någon i den utrymmandes familj.

Därest tillämpning av vad nu sagts skulle medföra allvarligt hinder för byggnadens planemliga användning, skall bostadsutrymme i stället anvisas inom annan byggnad i samma civilförsvarsområde.

71 §

Markområde, byggnader och utrymmen, så ock transportmedel, vilka

Nuvarande lydelse

icke stadigvarande erfordras för civilförsvarets behov, tagas i anspråk med nyttjanderätt. Egendom, som kan antagas bliva förbrukad eller förstörd eller komma att väsentligt minska i värde, tagas i anspråk med äganderätt. Annan egendom tagas i anspråk med nyttjanderätt, såvida icke den som utövar förfoganderätten finner lämpligt eller ägaren påfordrar, att egendomen övertages med äganderätt.

72 §

Ägare eller innehavare av egendom, som tagits i anspråk med nyttjanderätt är skyldig att, i den mån det påfordras, tåla eller vidtaga ändring eller förflyttning av inredning eller utrustning, som hör till egendomen, samt att i övrigt tåla de åtgärder beträffande egendomen, vilka den som utövar förfoganderätten finner erforderliga.

75 §

I den mån det prövas oundgängligt för att annan civilförsvarsuppgift än som avses i 68 § skall kunna fullgöras, äger civilförsvarsmyndighet, i enlighet med vad regeringen närmare förordnar därom, under civilförsvarsberedskap taga i anspråk egendom, som innehaves av annan än staten. Härvid skola bestämmelserna i 68–74 §§ lända till efterrättelse i tillämpliga delar.

73 § (första stycket)

Har under civilförsvarsberedskap egendom tagits i anspråk jämlikt 68 § eller åtgärd vidtagits jämlikt 72 §, är egendomens ägare eller innehavare berättigad till ersättning enligt de grunder, som äro stadgade i fråga om rekvision för försvarsmaktens behov. Anspråk på ersättning skall prövas i den ordning, som gäller för ersätt-

Föreslagen lydelse

71 §

I den mån det prövas oundgängligt för att annan civilförsvarsuppgift än som avses i 68–70 §§ skall kunna fullgöras, äger civilförsvarsmyndighet, i enlighet med vad regeringen närmare förordnar därom, under civilförsvarsberedskap taga i anspråk egendom, som innehaves av annan än staten. Härvid skola bestämmelserna i 68–70 §§ och i förfogandelagen () lända till efterrättelse i tillämpliga delar.

72 §

Även om egendom, som med förfoganderätt tagas i anspråk för civilförsvarets räkning, är avsedd att tillhandahållas endast vid särskilda tillfällen, må ersättningen bestämmas en gång för alla. Inskränkning sker dock härigenom icke i rätten till ersättning för skada, som ej förutsetts.

Nuvarande lydelse

ningsanspråk i anledning av sådan rekvisition med iakttagande av att efter taxa utgående ersättning fastställes till beloppet av den, som utövar förfoganderätten. Även om egendom, som tages i anspråk, är avsedd att tillhandahållas endast vid särskilda tillfällen, må ersättningen bestämmas en gång för alla, dock att inskränkning icke härigenom sker i rätten till ersättning för skada, som ej förutsetts.

73 § (andra stycket)

Har under tid, då civilförsvarsberedskap icke råder, egendom tagits i anspråk jämlikt 68 § tredje stycket andra punkten eller åtgärd vidtagits jämlikt 72 §, bestämmes ersättning med tillämpning av expropriationslagen (1972:719).

73 § (tredje stycket)

Ersättning gäldas, om egendomen tagits i anspråk för kommuns räkning, av kommunen och eljest av staten. Vid fortsatt ianspråktagande enligt 68 § andra stycket gäldas ersättningen av staten.

74 §

Har någon till säkerhet för foräran panträtt i egendom, som tagits i anspråk med äganderätt, äger han framför ägaren rätt att utfå sin fordran ur ersättningsbeloppet, även om fordringen ej är förfallen till betalning. Det samma skall ock gälla den, som har rätt att kvarhålla egendomen till säkerhet för förfallen fordran.

Ersättningsbelopp för egendom, som är utmätt, skall utgivas till utmätningsmannen, om borgenären yrkar det. Avser beloppet egendom, som satts i kvarstad eller under skingrings-

Föreslagen lydelse

73 §

Ersättning för egendom, som tagits i anspråk enligt 70 § andra punkten, bestämmes med tillämpning av expropriationslagen (1972:719). Detta gäller även i det fall att i anslutning till ianspråktagandet åtgärd vidtagits enligt 12 § förfogandelagen ().

74 §

I fråga om betalning av ersättning gälla bestämmelserna i förfogandelagen (). Om egendomen tagits i anspråk för kommuns räkning, betalas dock ersättningen av kommunen utom vid fortsatt ianspråktagande enligt 69 § då ersättningen betalas av staten.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

förbud, skall det, om part så begär, utgivas till överexekutor, som har att förfara därmed på sätt är stadgat i 186 § utsökningslagen.

76 §

Vägrar eller försummar någon att behörigen eller i rätt tid tillhandahålla egendom, som tagits i anspråk med förfoganderätt enligt denna lag, äger polismyndighet uttaga egendomen. Kan dröjsmål medföra våda och är polismyndighet icke att tillgå, tillkommer samma rätt den som utövat förfoganderätten.

Denna lag träder i kraft den

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

Förslag till**Lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.**

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.¹

dels att i 1-3, 8, 10, 10 a och 11 §§ ordet "Konungen" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "regeringen" i motsvarande form,

dels att i 1 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens",

dels att 4 § skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 §

Länsstyrelsen äger ålägga den som driver industriell eller annan verksamhet av väsentlig betydelse för försvaret eller folkförsörjningen att vidtaga särskilda skyddsåtgärder inom anläggning för driften, såsom anordnande av bevakning, inhägnad, maskinskydd eller reservförråd, om sådan åtgärd med hänsyn till fara för spioneri eller sabotage eller för skada genom fientlig verksamhet finnes påkallad för att förhindra obehörig insyn eller för att

¹Lagen omtryckt 1960:75. Senaste lydelse av 10 a § 1971:571.

Nuvarande lydelse

säkerställa driften. I den mån driften avses skola fortgå även då platsen omedelbart hotas av fientligt anfall, må länsstyrelsen tillika förordna att härav betingade särskilda anordningar för personalens skydd skola vidtagas.

Om särskilda skäl äro därtill, må länsstyrelsen ålägga jämväl anläggningens ägare att vidtaga åtgärd, som avses i första stycket.

Den som ålagts vidtaga åtgärd, som avses i denna paragraf, är berättigad till skäligen ersättning av statsmedel för kostnad eller skada, som åsamkas honom härigenom. Vid ersättningens bestämmande skall hänsyn tagas till den nytta, som åtgärden kan medföra för honom. Är kostnaden eller skadan ringa, utgår icke ersättning.

Anspråk på ersättning prövas i den ordning, som är stadgad *beträffande rekvisition för krigsmaktens behov.*

Föreslagen lydelse

Anspråk på ersättning prövas i den ordning, som är stadgad i *förfogandelagen* ().

Denna lag träder i kraft den

Förslag till**Lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688)**

Härigenom föreskrives i fråga om krigssjukvårdslagen (1953:688)¹

dels att i 3–7, 8, 9, 9a, 10 och 12 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att i 1, 2 och 4 §§ ordet "krigsmakten" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "försvarsmakten" i motsvarande form,

dels att 7 a § skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

7 a §

Då 3 § tillämpas skall, utan hinder av vad i *allmänna förfogandelagen* finnes stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning, nämnda lag i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsandets och det civila veterinärväsandets behov.

Då 3 § tillämpas skall, utan hinder av vad i *förfogandelagen* () finnes stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning, nämnda lag i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsandets och det civila veterinärväsandets behov.

Denna lag träder i kraft den

¹ Lagen omtryckt 1966:52.

Förslag till Lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförsel och förstörelse

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1961:655) om undanförsel och förstörelse

dels att i 1, 5, 9, 10 och 11 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att i 10 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens",

dels att 4 och 7 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

För transport av egendom, som dess ägare eller innehavare verkställt till fullgörande av beslut om undanförsel, så ock för medverkan vid förberedande åtgärder eller biträde vid undanförselns genomförande utgår ersättning av statsmedel i den mån särskilda omständigheter ej annat föranleda. Har kostnad eljest åsamkats ägaren eller innehavaren till följd av undanförsel och står kostnaden i uppenbart missförhållande till den nytta åtgärden kan hava medfört för honom, är han för sådan kostnad berättigad till skälig ersättning av statsmedel.

Har egendom undanförs genom myndighets försorg, är ägaren eller innehavaren pliktig att återgälda myndigheten kostnaden härför i den mån han enligt vad i första stycket sägs skolat svara för kostnaden, därest han själv verkställt transporten. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad, som myndighet haft för vård av undanförd egendom.

Anspråk på ersättning enligt första stycket prövas i den ordning som är stadgad *beträffande rekvisition för krigsmaktens behov.*

Anspråk på ersättning enligt första stycket prövas i den ordning som är stadgad i *förfogandelagen* ().

7 §

Har beslut om undanförsel eller förstörelse meddelats, äger myndighet, som *Konungen* bestämmer, taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel ävensom vad eljest må finnas erforderligt för fullgörande av uppgift enligt denna lag, och skall därvid vad i *allmänna förfogandelagen* stadgas äga tillämpning.

Har beslut om undanförsel eller förstörelse meddelats, äger myndighet, som *regeringen* bestämmer, taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel och materiel ävensom vad eljest må finnas erforderligt för fullgörande av uppgift enligt denna lag, och skall därvid vad i *förfogandelagen* () stadgas äga tillämpning.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 2

Utredningens förslag till
verkställighetsföreskrifter

**Förslag till
Förfogandeförordning**

Härigenom föreskrives följande.

Myndigheter som får besluta om förfogande

1 § Beslut om förfogande för försvarsmaktens behov får meddelas av de myndigheter som anges i bilaga till denna förordning, om ej annat följer av 3 eller 4 §.

Kan beslut om förfogande ej inhämtas från myndighet som avses i första stycket eller kan beslut i sådan ordning ej avvaktas, får chef för bataljon eller enhet av motsvarande storlek meddela sådant beslut i den mån det oundgängligen erfordras för tjänstens behöriga fullgörande.

2 § Beslut om förfogande för det övriga totalförsvarets behov meddelas i fråga om transportmedel av sjöfartsverket, luftfartsverket, transportnämnden, annan central statlig myndighet för vars behov uttagning av transportmedel skett eller vederbörande länsstyrelse samt i fråga om annan egen- dom av de myndigheter som regeringen bestämmer i särskild ordning. I fråga om de myndigheter som får besluta om förfogande för civilförsvarets behov finns dock bestämmelser i civilförsvarlagen (1960:74) och civilförsvarskungörelsen (1960:377).

3 § Beslut om förfogande uteslutande för försvarsmaktens behov över järnvägsanläggning, elkraftanläggning, teleanläggning, luftfartsanläggning eller sjöfartsanläggning med tillhörande personal, utrustning och förråd får meddelas endast av överbefälhavaren, chefen för försvarsstaben och, enligt överbefälhavarens bestämmande, chef för sektion inom försvarsstaben. Sådant beslut får också meddelas i fråga om järnvägs-, elkraft- eller sjöfartsanläggning av militärbefälhavare, i fråga om teleanläggning av chefen för marinen och chefen för flygvapnet samt i fråga om luftfartsanläggning av chefen för flygvapnet, sektorchef och försvarets materielverk.

Innan beslut enligt första stycket meddelas, skall samråd äga rum med den centrala myndighet som beröres av beslutet.

Med anläggning som avses i första stycket förstås anläggning av sådan art som närmare anges i kungörelserna (1970:644–647 och 649) om undanförsel och förstöring av vissa slags anläggningar.

4 § Beslut om förfogande för försvarsmaktens behov över markområde och byggnad som erfordras för sådant befästningsarbete eller liknande arbete som ej är av tillfällig natur får meddelas endast av fortifikationsförvaltningen, chef för fördelning, brigad och etappgrupp, militärbefälhavare, försvarsområdesbefälhavare, chef för kustartilleriförsvar, marint bevakningsområde och marin operationsbas samt sektorchef.

Företrädesrätt till egendom

5 § Beslut om förfogande över egendom, som genom uttagning eller på annat sätt förberetts för förfogande, får ej avse annat än det avsedda ändamålet, om ej regeringen bestämmer annat eller medgivande lämnas av den, för vars behov egendomen är avsedd, eller den myndighet som beslutat om uttagningen eller vidtagit annan förberedande åtgärd.

6 § Gör flera myndigheter anspråk på egendom, som ej är förberedd för förfogande, avgöres frågan om företrädesrätt i samråd mellan myndigheterna. Kan enighet ej nås hänskjutes ärendet till regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Kan beslut i sådan ordning ej inhämtas eller avvaktas, äger militär myndighet företrädesrätt till egendomen i den mån den oundgängligen erfordras för tjänstens behöriga fullgörande.

Förfogande över viss egendom

7 § Beslut om förfogande över utrustning, kläder och materiel som någon behöver för att skydda sig, sin familj, sin egendom eller sina anställda mot fientlig verksamhet får meddelas endast efter tillstånd av länsstyrelsen.

Förfogandebesluts innehåll m. m.

8 § Av beslut om förfogande skall framgå

1. dagen för beslutet och vem som fattat beslutet,
2. den för vars behov förfogandet sker,
3. egendom, åtgärd eller tjänst som beslutet avser,
4. ägaren eller innehavaren av egendomen eller annan som beröres av beslutet,
5. huruvida egendomen tages i anspråk med äganderätt eller nyttjanderätt,
6. i fall då förfogandet avser annat än ianspråktagande med äganderätt den tid som förfogandet beräknas omfatta,
7. övriga omständigheter som kan vara av betydelse för att beslutet skall kunna genomföras,
8. tid för eventuell besiktning,
9. den ersättning på grund av beslutet som utgår efter visst pris och förfarandet vid framställande av anspråk på annan ersättning,
10. besvärshänvisning om beslutet innehåller uppgift om ersättning efter visst pris.

9 § Om ärendet är så brådskande att det ej finns tid att utforma skriftligt beslut, får ärendet avgöras muntligen. Beslutet skall dock om möjligt bekräftas skriftligen. Avskrift av skriftligt beslut skall sändas till länsstyrelsen i det län där egendomen finns eller där den som beröres av beslutet är bosatt.

10 § Den som mottagit den egendom, åtgärd eller tjänst som beslut om förfogande avser skall utfärda kvitto om mottagandet. Är mottagaren ej

samma myndighet som meddelat beslutet, skall avskrift eller kopia av kvittot sändas till denna myndighet. Här beslutet meddelats av chef för bataljon eller annan enhet som avses i 1 § andra stycket, skall avskrift eller kopia av kvittot också sändas till närmast överordnade militära myndighet som enligt 1 § första stycket får meddela sådant beslut.

11 § Avser beslut om förfogande all egendom av visst slag inom ett område eller viss del av sådan egendom, skall den myndighet som meddelat beslutet med beaktande av 13 § andra stycket andra punkten förfogandelagen () se till att beslutet på lämpligt sätt kommer till allmänhetens kännedom.

12 § Myndighet som avses i 1 och 2 §§ skall föra förteckning över ärenden angående beslut om förfogande. Ärendena skall upptagas i nummerföljd. För varje ärende skall antecknas beslut och annan åtgärd. Avskrift eller kopia av beslut eller annan handling i ärendet skall förses med ärendets nummer och föras samman i en akt. När akten eller handling ur denna lämnas till annan myndighet, skall detta antecknas.

Visst pris

13 § Har riksvärderingsnämnden eller lokal värderingsnämnd bestämt att visst pris skall gälla för egendom, åtgärd eller tjänst, skall underrättelse därom sändas till vederbörande länsstyrelser och centrala förvaltningsmyndigheter. Länsstyrelsen skall underrätta lokal värderingsnämnd om pris som bestämts av riksvärderingsnämnden.

14 § Regeringen bestämmer om och när visst pris skall kungöras offentligen. Pris som skall gälla för hela landet eller för visst område inom två eller flera län kungöres genom införande i Svensk författningssamling. Annat pris kungöres genom införande i länskungörelserna.

Visst pris gäller från den tidpunkt som anges vid kungörandet eller, om kungörande ej sker, från den tidpunkt som riksvärderingsnämnden bestämmer.

Besiktning

15 § När ersättning på grund av beslut om förfogande ej utgår efter visst pris, skall besiktning äga rum, om ej lokal värderingsnämnd i särskilda fall bestämmer annat. Besiktning skall också äga rum om dispositionsförbud enligt 7 § förfogandelagen () upphör att gälla utan att beslut om förfogande har meddelats. Över besiktning skall föras protokoll. I protokollet skall anges egendomens beskaffenhet och värde vid avlämnandet och i förekommande fall återlämnandet, kostnad för tjänst eller handräckning som avses i 6 § förfogandelagen, kostnad för åtgärd som avses i 12 § förfogandelagen, kostnad för skada eller olägenhet som dispositionsförbud medfört samt förändring i egendomens värde på grund av ifrågavarande tjänst, åtgärd eller förbud.

16 § Besiktning skall om möjligt förrättas av två gode män och eljest genom försorg av den myndighet som meddelat beslutet om förfogande. Sistnämnda myndighet utser en god man och egendomens ägare eller innehavare den andre gode mannen. Om ägaren och innehavaren ej kan enas om vem som skall utse god man, utses denne av den lokala värderingsnämnden. Gode männen får i mån av behov anlita experter och sakkunniga.

17 § Protokoll över besiktning tillställs egendomens ägare eller innehavare, den som mottagit egendomen och länsstyrelsen.

Vissa bestämmelser om lokala värderingsnämnder

18 § Antalet lokala värderingsnämnder i varje län och nämndernas verksamhetsområden fastställs av länsstyrelsen efter samråd med vederbörande militärbefälhavare.

Regeringen kan förordna att för visst slag av egendom skall finnas lokal värderingsnämnd med större verksamhetsområde än ett län.

19 § Ledamöter i lokal värderingsnämnd och statens ombud i sådan nämnd utses av länsstyrelsen efter samråd med vederbörande militärbefälhavare. Ledamöter i lokal värderingsnämnd med större verksamhetsområde än ett län och statens ombud i sådan nämnd utses dock av regeringen.

20 § Ledamot i lokal värderingsnämnd skall ha allmän erfarenhet i ersättnings- och värderingsfrågor.

Ledamot i lokal värderingsnämnd för visst slag av egendom skall ha särskild sakkunskap i fråga om sådan egendom och ha ingående erfarenhet av värdering av egendomen.

21 § Ledamot i lokal värderingsnämnd skall ha fyllt nitton men ej sjuttio år och får ej vara i konkurstillstånd.

Uppdrag att vara ledamot i lokal värderingsnämnd får ej annan undandraga sig än den som fyllt sextio år eller haft sådant uppdrag under tre år eller har förhinder på grund av sin tjänst.

22 § Skall ersättning bestämmas av lokal värderingsnämnd, sänder länsstyrelsen beslutet om förfogande, besiktningsprotokoll och övriga handlingar till vederbörande nämnd samt bestämmer tid och plats för sammanträde då ärendet skall avgöras. Länsstyrelsen underrättar enskilda sakägare och statens ombud om tiden och platsen för sammanträdet samt om sakägares och ombuds rätt att begära muntlig förhandling i ärendet.

Betalning av ersättning

23 § Sedan myndighets eller lokal värderingsnämnds beslut om ersättning vunnit laga kraft mot staten, skall i förra fallet myndigheten och i senare fallet länsstyrelsen utanordna det fastställda ersättningsbeloppet, om ej annat följer av 28 §.

24 § Ersättningsbelopp som fastställts av riksvärderingsnämnden utanordnas av länsstyrelsen i den mån ersättning ej redan betalats enligt 23 § eller om ej annat följer av 28 §.

25 § Tages egendom i anspråk med nyttjanderätt och utgår ersättning ej på vissa tider, skall den myndighet som bestämmer ersättningen på ansökan av enskild sakägare pröva om och i vilken omfattning förskott på ersättningen skall lämnas.

Särskilda bestämmelser

26 § Den som avlämnar egendom som avses med beslut om förfogande skall avge förklaring huruvida annan innehar rättighet till egendomen samt, om så är fallet, rättighetens art och innehavare. Sådan förklaring lämnas skriftligen till länsstyrelsen eller avges inför lokal värderingsnämnd.

27 § Får värderingsnämnd i annat fall än som avses i 26 § kännedom om att annan än den som avlämnat egendomen innehar rättighet till denna, skall nämnden underrätta länsstyrelsen om förhållandet. I förekommande fall skall länsstyrelsen, om det kan ske utan oskäligt dröjsmål, anskaffa gravationsbevis angående egendomen.

28 § I fråga om betalning av ersättning för egendom som avses i 40 eller 41 § förfogandelagen () gäller bestämmelserna i dessa lagrum. Är rättigheten av annat slag än som avses i 40 § förfogandelagen, skall ersättningen innehållas, om ej den som avlämnar egendomen och den som innehar rättigheten enas om att ersättningen får betalas till någon av dem. Har sådan överenskommelse ej träffats inom 30 dagar från dagen för beslutet om ersättning, skall ersättningen nedsättas hos överexekutor.

29 § Den som inställer sig vid annan myndighet än värderingsnämnd med anledning av förfogande har rätt till ersättning för inställelsen enligt de grunder som gäller för ersättning av allmänna medel till vittnen vid allmän domstol.

30 § Ersättning som länsstyrelse betalat med anledning av beslut om förfogande för försvarsmaktens behov har länsstyrelsen rätt att genom försvarets civilförvaltning få tillbaka av vederbörande centrala förvaltningsmyndighet.

31 § Inskränktes järnvägs, kanals eller annan trafikanläggnings möjligheter att betjäna allmänheten på grund av beslut om förfogande, skall den som innehar anläggningen underrätta länsstyrelsen om förhållandet.

Tillämpningsföreskrifter

32 § Försvarets civilförvaltning meddelar efter samråd med försvarets materielverk, civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomiskt försvar när-

mare föreskrifter om betalning och redovisning av medel som skall utges av staten enligt förfogandelagen eller bestämmelse som utfärdats med stöd av lagen.

De övriga föreskrifter som behövs för tillämpningen av denna förordning meddelas

1. i fråga om förfogande för försvarsmaktens behov av försvarets materielverk eller – beträffande fastigheter – fortifikationsförvaltningen, i båda fallen i samråd med civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomiskt försvar samt

2. i fråga om förfogande för det övriga totalförsvarets behov av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och transportnämnden i samråd med försvarets materielverk och civilförsvarsstyrelsen.

Denna förordning träder i kraft den

Genom förordningen upphäves

1. rekvisitionsförordningen (1942:586),
2. kungörelsen (1945:325) angående provisoriska begränsningar i rätten att göra rekvisition,
3. allmänna förfogandekungörelsen (1957:294),
4. kungörelsen (1951:551) med vissa bestämmelser om utnyttjande av landets transportmedel under krig eller krigsfara m. m.,
5. kungörelsen (1951:552) med vissa bestämmelser om förfogande över fastigheter under krig eller krigsfara.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i denna förordning, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

Bilaga

Myndigheter inom försvarsmakten som får besluta om förfogande

1. Överbefälhavaren, chefen för försvarsstaben och, enligt överbefälhavarens bestämmande, chef för sektion inom staben samt chef för högkvarteretsdel och chef för enhet som lyder under högkvarteret,

2. militärbefälhavare, chefen för Gotlands militärkommando och försvarsområdesbefälhavare,

3. chefen för armén, rikshemsvärnschefen samt chef för fördelning, säkerhetsområde, stridsgrupp, brigad och regemente,

4. chefen för marinen samt chef för kustartilleriförsvar, marint bevakningsområde, marin operationsbas, kustartillerigrupp och fartygsförband,

5. chefen för flygvapnet, chefen för första flygeskadern, flygstridsledare, sektorchef, basbataljonschef och divisionschef,

6. transportledare, stationsofficer och hamnchef,

7. efter bemyndigande av myndighet som avses under 2–5 sådan stabchef, sektionschef, tjänstegrenschef, förvaltningschef och kommandant i stab som är underställd någon av dessa myndigheter,

8. mobiliseringsmyndighet i fråga om uttagen egendom som är avsedd för mobiliserande förband eller enhet samt myndighet under vilken förbandet eller enheten lyder,

9. försvarets civilförvaltning, försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen och försvarets materielverk.

Förslag till Förordning med instruktion för riksvärderingsnämnden

Härigenom föreskrives följande.

Uppgifter

1 § Bestämmelser om riksvärderingsnämndens uppgifter finns i förfogandelagen () och förfogandeförordningen ().

Nämnden skall inom sitt verksamhetsområde med uppmärksamhet följa förhållandena inom landet. Nämnden skall hos regeringen föreslå de författningsändringar eller andra åtgärder som är påkallade eller i övrigt lämpliga.

2 § Nämnden skall varje år före den 1 september avge berättelse till chefen för försvarsdepartementet om verksamheten under det senaste budgetåret.

3 § Nämnden får meddela lokala värderingsnämnder direktiv och anvisningar för handläggning av ersättningsärenden.

4 § Nämnden skall på begäran tillhandagå andra myndigheter med de upplysningar och det biträde som den kan lämna. Av andra myndigheter äger nämnden erhålla de upplysningar och det biträde som fordras för dess verksamhet och kan lämnas av myndigheterna.

Organisation

5 § Bestämmelser om nämndens sammansättning finns i förfogandelagen ().

6 § Hos nämnden finns en sekreterare.

I mån av behov och tillgång på medel får nämnden anlita experter och sakkunniga samt arbetsbiträde.

Ärendenas handläggning

7 § Ärende avgöres av nämnden i plenum. Bestämmelser om beslutförhet och omröstning till beslut finns i förfogandelagen ().

I arbetsordning eller genom särskilt beslut får nämnden överlämna åt ordföranden eller sekreteraren att avgöra annat ärende än sådant som avses

i 18 § förfogandelagen, om ärendet icke är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på nämnden i plenum.

8 § Nämnden sammanträder så ofta ordföranden finner det behöfligt eller när någon av nämndens övriga ledamöter begär det. Enskilda sakägare och statens ombud skall underrättas om tid och plats för sammanträde med nämnden.

9 § Sammanträde med nämnden hålles i Stockholm, om särskilda skäl ej föranleder att det hålles på annan ort.

10 § Ärende avgöres i den mån det erfordras efter föredragning som ankommer på sekreteraren eller på särskilt förordnad föredragande. I arbetsordning eller genom särskilt beslut får medges att ärende som handlägges enligt 7 § andra stycket avgöres utan föredragning.

Ordföranden får själv övertaga beredning och föredragning av ärende.

11 § I ärende skall hållas muntlig förhandling med enskild sakägare och statens ombud, om någon av dem begär det samt förhandlingen ej är obehöflig och ej heller särskilda skäl talar mot det. Vid muntlig förhandling får höras annan som kan antagas lämna upplysningar av betydelse.

Till muntlig förhandling skall kallas enskild sakägare, statens ombud och annan som skall höras vid förhandlingen.

Enskild sakägare och annan som skall höras vid förhandlingen har rätt till ersättning för inställelsen enligt de grunder som gäller för ersättning av allmänna medel till vittnen vid allmän domstol.

12 § Vid nämndens sammanträden föres protokoll. Protokoll vid muntlig förhandling skall innehålla kort redogörelse för förhandlingens gång och för den utredning som förebringas vid förhandlingen. I protokollet skall också antecknas vad som förekommer vid förhandlingen i fråga om yrkanden, medgivanden, bestridanden, invändningar och vitsordanden.

Protokollet justeras av ordföranden.

13 § Om någon som närvarit vid den slutliga handläggningen av ärende eller föredraganden har skiljaktig mening, skall denna antecknas.

14 § Ordföranden eller sekreteraren får infordra förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

15 § Om innehållet i nämndens beslut i ersättningsärende skall enskild sakägare och statens ombud samt länsstyrelsen underrättas.

Tjänstetillsättning

16 § Nämndens ledamöter och ersättare för dem förordnas för högst tre år.

17 § Sekreterare och annan personal hos nämnden antages av nämnden.

Övriga bestämmelser

18 § Hos nämnden föres diarium över ärenden och inkommande handlingar.

19 § Ordföranden skall övervaka att nämndens arbete bedrivs i föreskriven ordning och med största möjliga skyndsamhet.

20 § I skrivelse till regeringen eller chef för departement skall anges vem som fattat det beslut som skrivelsen avser eller i övrigt närvarit vid den slutliga handläggningen av ärendet och vem som varit föredragande. Har skiljaktig mening förekommit i ärendet, skall den anges i skrivelsen eller framgå av protokollsutdrag som bifogas.

Denna förordning träder i kraft den

Förslag till Förordning med instruktion för lokal värderingsnämnd

Härigenom föreskrives följande.

Uppgifter

1 § Bestämmelser om lokal värderingsnämnds uppgifter finns i förfogandelagen () och förfogandeförordningen ().

Nämnden skall inom sitt verksamhetsområde med uppmärksamhet följa förhållandena inom landet.

2 § Nämnden skall följa de direktiv och anvisningar för handläggning av ersättningsärenden som riksvärderingsnämnden meddelar.

3 § Nämnden skall på begäran tillhandagå andra myndigheter med de upplysningar och det biträde som den kan lämna. Av andra myndigheter äger nämnden erhålla de upplysningar och det biträde som fordras för dess verksamhet och kan lämnas av myndigheterna.

Organisation

4 § Bestämmelser om nämndens sammansättning finns i förfogandelagen () och förfogandeförordningen ().

5 § Hos nämnden finns en sekreterare.

I mån av behov och tillgång på medel får nämnden anlita experter och sakkunniga samt arbetsbiträde.

Det åligger central förvaltningsmyndighet att föreslå nämnden sakkunniga inom myndighetens verksamhetsområde. Förteckning över lämpliga sak-

kunniga skall finnas tillgänglig hos länsstyrelsen och genom länsstyrelsens försorg revideras vartannat år.

Ärendenas handläggning

6 § Ärende avgöres av nämnden i plenum. Bestämmelser om beslutförhet och omröstning till beslut finns i förfogandelagen ().

I arbetsordning eller genom särskilt beslut får nämnden överlämna åt ordföranden eller sekreteraren att avgöra annat ärende än som avses i 18 § förfogandelagen, om ärendet icke är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på nämnden i plenum.

7 § Vid nämnden föres statens talan av ombud som förordnas av länsstyrelsen. I nämnd med större verksamhetsområde än ett län utses dock ombudet av regeringen på förslag av försvarets materielverk och överstyrelsen för ekonomiskt försvar.

8 § Nämnden sammanträder så ofta länsstyrelsen eller ordföranden finner det behövt.

9 § Ärende avgöres i den mån det erfordras efter föredragning som ankommer på sekreteraren eller på särskilt förordnad föredragande. I arbetsordning eller genom särskilt beslut får medges att ärende som handlägges enligt 6 § andra stycket avgöres utan föredragning.

Ordföranden får själv övertaga beredning och föredragning av ärende.

10 § I ärende skall hållas muntlig förhandling med enskild sakägare och statens ombud, om någon av dem begär det samt förhandlingen ej är obehövt och ej heller särskilda skäl talar mot det. Vid muntlig förhandling får höras annan som kan antagas lämna upplysningar av betydelse.

Till muntlig förhandling skall kallas enskild sakägare, statens ombud och annan som skall höras vid förhandlingen.

Enskild sakägare och annan som skall höras vid förhandlingen har rätt till ersättning för inställelsen enligt de grunder som gäller för ersättning av allmänna medel till vittnen vid allmän domstol.

11 § Vid nämndens sammanträden föres protokoll. Protokoll vid muntlig förhandling skall innehålla redogörelse för förhandlingens gång och för den utredning som förebringas vid förhandlingen, allt i den mån detta kan antagas vara av betydelse i målet. I protokollet skall också antecknas vad som förekommer vid förhandlingen i fråga om yrkanden, medgivanden, bestridanden, invändningar och vitsordanden.

Protokollet justeras av ordföranden.

12 § Om någon som närvarit vid den slutliga handläggningen av ärende eller föredraganden har skiljaktig mening, skall denna antecknas.

13 § Ordföranden eller sekreteraren får infordra förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

14 § Om innehållet i nämndens beslut i ersättningsärende skall enskild sakägare och statens ombud samt länsstyrelsen underrättas.

Tjänstetillsättning

15 § Nämndens ledamöter och ersättare för dem förordnas för högst tre år.

16 § Sekreterare och annan personal hos nämnden antages av länsstyrelsen.

Övriga bestämmelser

17 § Hos nämnden föres diarier över ärenden och inkommande handlingar.

18 § Ordföranden skall övervaka att nämndens arbete bedrivs i föreskriven ordning och med största möjliga skyndsamhet.

19 § I skrivelse till regeringen eller chef för departement skall anges vem som fattat det beslut som skrivelsen avser eller i övrigt närvarit vid den slutliga handläggningen av ärendet och vem som varit föredragande. Har skiljaktig mening förekommit i ärendet, skall den anges i skrivelsen eller framgå av protokollsutdrag som bifogas.

Denna förordning träder i kraft den

Förslag till Förordning om ändring i beredskapskungörelsen (1960:515)

Härigenom föreskrives i fråga om beredskapskungörelsen (1960:515)¹

dels att i 1, 3, 7, 10, 14 och 15 §§ orden "Kungl. Maj:t" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att i 3 och 14 §§ ordet "krigsmakten" skall bytas ut mot "försvarsmakten",

dels att 9 § 1 och 2 mom. samt 13 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att 9 § 3 mom. skall upphöra att gälla.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §

*1 mom.*² Beredskapslarm innebär – i den mån *Kungl. Maj:t* icke bestämmer annat beträffande viss eller vissa författningar – förordnande om tillämpning av följande författningar:

1 mom. Beredskapslarm innebär – i den mån *regeringen* icke bestämmer annat beträffande viss eller vissa författningar – förordnande om *omedelbar* tillämpning av följande författningar *i deras helhet*:

¹ Senaste lydelse av 10 § 1961:460, 14 § 1970:364.

² Senaste lydelse 1973:866.

Nuvarande lydelse

lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.,

lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg.

lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m.,

lagen den 30 maj 1952 (nr 269) om skyldighet för civilförsvarspiktig att tjänstgöra vid krigsmakten,

krigssjukvårdslagen den 27 november 1953 (nr 688).

allmänna förfogandelagen den 26 maj 1954 (nr 279),

allmänna ransoneringslagen den 26 maj 1954 (nr 280),

allmänna prisregleringslagen den 1 juni 1956 (nr 236),

lagen den 26 april 1957 (nr 132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.,

lagen den 20 december 1957 (nr 684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden,

förordningen den 20 december 1957 (nr 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m.,

lagen den 10 april 1959 (nr 73) med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig m. m.

lagen den 10 april 1959 (nr 74) med vissa bestämmelser om utländsk försäkringsrörelse här i riket vid krig m. m.,

allmänna tjänstepliktslagen den 17 april 1959 (nr 83),

lagen den 26 februari 1960 (nr 22) om statlig krigsförsäkring,

lagen den 14 december 1962 (nr 627) om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m.,

krigshandelslagen den 28 februari 1964 (nr 19),

Föreslagen lydelse

lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.,

lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg.

lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m.,

lagen den 30 maj 1952 (nr 269) om skyldighet för civilförsvarspiktig att tjänstgöra vid krigsmakten,

krigssjukvårdslagen den 27 november 1953 (nr 688),

allmänna ransoneringslagen den 26 maj 1954 (nr 280).

allmänna prisregleringslagen den 1 juni 1956 (nr 236),

lagen den 26 april 1957 (nr 132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.,

lagen den 20 december 1957 (nr 684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden,

förordningen den 20 december 1957 (nr 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m.,

lagen den 10 april 1959 (nr 73) med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig m. m.

lagen den 10 april 1959 (nr 74) med vissa bestämmelser om utländsk försäkringsrörelse här i riket vid krig m. m.,

allmänna tjänstepliktslagen den 17 april 1959 (nr 83),

lagen den 26 februari 1960 (nr 22) om statlig krigsförsäkring.

lagen den 14 december 1962 (nr 627) om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m.,

krigshandelslagen den 28 februari 1964 (nr 19),

Nuvarande lydelse

lagen den 20 mars 1964 (nr 47) om krigshjälp,

lagen den 20 mars 1964 (nr 64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.,

lagen (1973:861) om lokal kristidsförvaltning.

2 mom.³ Beredskapslarm medför – i den mån *Kungl. Maj:t* icke bestämmer annat beträffande viss eller vissa kungörelser – att följande kungörelser träda i omedelbar tillämpning:

kungörelsen den 3 mars 1939 (nr 73) angående enskildas innehav av breveduvor vid krig eller krigsfara m. m.,⁴

kungörelsen den 2 april 1943 (nr 137) om tillämpning av lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m.,

gränsövervakningskungörelsen den 20 oktober 1944 (nr 728).

kungörelsen den 22 juni 1951 (nr 551) med vissa bestämmelser om utnyttjande av landets transportmedel under krig eller krigsfara m. m.,

kungörelsen den 22 juni 1951 (nr 552) med vissa bestämmelser om förfogande över fastigheter under krig eller krigsfara.

kungörelsen den 16 januari 1953 (nr 21) angående tillämpning av lagen den 30 maj 1952 (nr 269) om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten, m. m.,

krigssjukvårdskungörelsen den 17 juni 1955 (nr 442).

kungörelsen den 21 december 1956 (nr 612) med tillämpningsföreskrifter till allmänna prisregleringslagen den 1 juni 1956 (nr 236).

kungörelsen den 31 maj 1957 (nr

Föreslagen lydelse

lagen den 20 mars 1964 (nr 47) om krigshjälp,

lagen den 20 mars 1964 (nr 64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.,

lagen (1973:861) om lokal kristidsförvaltning.

förfogandelagen ().

2 mom. Beredskapslarm medför – i den mån *regeringen* icke bestämmer annat beträffande viss eller vissa *författningar* – att följande *författningar* träda i omedelbar tillämpning:

kungörelsen den 2 april 1943 (nr 137) om tillämpning av lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m.,

gränsövervakningskungörelsen den 20 oktober 1944 (nr 728).

kungörelsen den 16 januari 1953 (nr 21) angående tillämpning av lagen den 30 maj 1952 (nr 269) om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten, m. m.,

krigssjukvårdskungörelsen den 17 juni 1955 (nr 442).

kungörelsen den 21 december 1956 (nr 612) med tillämpningsföreskrifter till allmänna prisregleringslagen den 1 juni 1956 (nr 236).

kungörelsen den 31 maj 1957 (nr

³Senaste lydelse 1973:866.

⁴Denna kungörelse upphävd genom 1974:84.

Nuvarande lydelse

236) med vissa bestämmelser i anledning av lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.,

allmänna förfogandekungörelsen den 6 juni 1957 (nr 294),

kungörelsen den 24 januari 1958 (nr 27) angående användning inom marinen av tullverkets kustbevakning under beredskapstillstånd eller krigstillstånd,

kungörelsen den 24 april 1959 (nr 177) angående byggnads- och reparationsberedskapen,

kungörelsen den 3 juni 1960 (nr 516) med tillämpningsföreskrifter till lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg,

krigsveterinärkungörelsen den 16 december 1966 (nr 768),

kungörelsen (1973:206) om motorreparationstjänsten,

kungörelsen (1973:863) om kristidsnämnder.

Beredskapslarm medför vidare att krigsinstruktionen för länsstyrelserna den 12 januari 1962 (nr 4) och 4-14 §§ instruktionen den 5 juni 1970 (nr 363) för civilbefälhavare träda i omedelbar tillämpning.

Föreslagen lydelse

236) med vissa bestämmelser i anledning av lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.,

kungörelsen den 24 januari 1958 (nr 27) angående användning inom marinen av tullverkets kustbevakning under beredskapstillstånd eller krigstillstånd,

kungörelsen den 24 april 1959 (nr 177) angående byggnads- och reparationsberedskapen,

kungörelsen den 3 juni 1960 (nr 516) med tillämpningsföreskrifter till lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg,

krigsveterinärkungörelsen den 16 december 1966 (nr 768),

kungörelsen (1973:206) om motorreparationstjänsten,

kungörelsen (1973:863) om kristidsnämnder.

förfogandeförordningen ().

Beredskapslarm medför vidare att krigsinstruktionen för länsstyrelserna den 12 januari 1962 (nr 4) och 4-14 §§ instruktionen den 5 juni 1970 (nr 363) för civilbefälhavare träda i omedelbar tillämpning.

13 §⁵

Beredskapslarm innebär order till personal, som är krigsplacerad vid *krigsmakten*, *civilt försvaret* eller det allmänt civila medicinalväsendet eller eljest är tjänstgöringsskyldig inom det totala försvarets krigsorganisation, att ofördröjligen inställa sig till tjänstgöring enligt anvisningar i krigsplaceringsorder eller motsvarande handlingar.

Beredskapslarm innebär order till personal, som är krigsplacerad vid *försvarsmakten*, *civilt försvaret* eller det allmänt civila medicinalväsendet eller eljest är tjänstgöringsskyldig inom det totala försvarets krigsorganisation, att ofördröjligen inställa sig till tjänstgöring enligt anvisningar i krigsplaceringsorder eller motsvarande handlingar.

⁵ Senaste lydelse 1964:416.

Nuvarande lydelse

Beredskapslarm innebär tillika order, att *fartyg, motorfordon, hästar, hundar och annan egendom*, som uttagits i fredstid enligt uttagningskungörelsen den 29 mars 1963 (nr 110), ofördröjligen *skola* tillhandahållas i enlighet med tidigare lämnade uttagningsbesked.

Föreslagen lydelse

Beredskapslarm innebär tillika order, att egendom, som uttagits i fredstid *med stöd av förordningen () om förberedelser för krigsanskaffning*, ofördröjligen skall tillhandahållas i enlighet med tidigare lämnade uttagningsbesked.

Denna förordning träder i kraft den

Förslag till Förordning om förberedelser för krigsanskaffning

Häri genom föreskrives följande.

Inledande bestämmelser

1 § Med krigsanskaffning avses anskaffning under förhållanden som avses i 1 eller 2 § förfogandelagen () från annan än staten av egendom och tjänster som totalförsvarsmyndigheterna behöver för att kunna fullgöra sina uppgifter.

Krigsanskaffning sker efter överenskommelse eller genom förfogande.

2 § Krigsanskaffning förberedes i fred genom uttagning eller krigsleveransplanläggning.

3 § Myndighet för vars behov krigsanskaffning förberedes kallas behovsmyndighet.

4 § Till grund för uttagning och krigsleveransplanläggning ligger för försvarsmakten mobiliserings- och krigsförvaltningsplaner samt för totalförsvaret i övrigt planer som fastställs av vederbörande behovsmyndighet.

5 § Genom uttagning sker urval av fastigheter, fartyg, luftfartyg, motor drivna fordon samt hundar som erfordras under förhållanden som avses i 1 eller 2 § förfogandelagen ().

Med fastighet förstås markområde, byggnad eller del av byggnad och annat utrymme.

Med motordrivna fordon förstås – utöver vad som framgår av 3 § fordonskungörelsen (1972:595) – släpfordon till sådant fordon samt maskin eller arbetsredskap som drivs med motor eller tryckluft men som ej är motorredskap.

Fartyg utgör antingen skepp eller båt. Med skepp avses fartyg, vars skrov har en största längd av minst tolv meter och en största bredd av minst fyra meter. Annat fartyg kallas båt.

6 § Genom krigsleveransplanläggning sker förberedelser för att industrier och andra företag under förhållanden som avses i 1 eller 2 § förfogandelagen () skall kunna tillhandahålla annan egendom än som anges i 5 § denna förordning samt tjänster.

7 § Om egendom som avses i denna förordning innehas av någon på grund av avbetalningsköp, gäller förordningens bestämmelser om ägare i stället innehavaren, fastän äganderätten ännu ej gått över på honom.

8 § I beslut om uttagning eller krigsleveransplanläggning anges för vilken tid beslutet gäller.

9 § Myndighet som prövar fråga om uttagning eller krigsleveransplanläggning skall i erforderlig utsträckning samråda med övriga berörda statliga eller kommunala myndigheter samt söka jämka samman stridiga intressen genom förhandlingar.

10 § Har myndighet beslutat om uttagning eller krigsleveransplanläggning eller om ändring eller upphävande av sådan åtgärd, skall myndigheten utan dröjsmål underrätta ägaren eller innehavaren av egendom som omfattas av åtgärden om beslutet och om hans skyldigheter på grund därav.

11 § Har egendom som avses med beslut om uttagning eller krigsleveransplanläggning skingrats, förstörts eller lidit skada som hindrar eller äventyrar dess användbarhet för avsett ändamål eller har den eljest i större mån förändrats eller har den helt eller delvis övergått till ny ägare eller innehavare, skall myndighet som meddelat beslutet utan dröjsmål underrättas om förhållandet, om ej myndigheten bestämmer annat.

Anmälan enligt första stycket göres av ägare eller innehavare som enligt 10 § underrättats om uttagning eller krigsleveransplanläggning.

Uttagning

Allmänna bestämmelser

12 § Med uttagningsmyndighet förstås myndighet som beslutar om uttagning.

13 § Uttagningsmyndighet är för fastigheter länsstyrelsen i det län där fastigheten ligger, för fartyg fartygsuttagningskommissionen, för luftfartyg luftfartsverket samt för motordrivna fordon och för hundar försvarets materielverk.

14 § Behovsmyndighet vid uttagning är vederbörande centrala förvaltningsmyndighet.

I den mån regeringen bestämmer att uttagning skall ske för att tillgodose kommuns, företags eller organisations behov gäller förordningens bestämmelser om behovsmyndighet i tillämpliga delar också för kommunen, företaget eller organisationen.

15 § Riktlinjer för uttagning meddelas av överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen, transportnämnden och överstyrelsen för ekonomiskt försvar i samråd. Riktlinjerna skall bland annat ange fördelning av egendom på olika behov för vilka uttagning bör ske. Innan riktlinjer meddelas för uttagning av jordbrukstraktorer, skall yttrande inhämtas från lantbruksstyrelsen och statens jordbruksnämnd.

16 § Uttagningsmyndighet får förordna om besiktning av egendom som kan komma i fråga för uttagning eller som uttagits, dock ej av fartyg. Om rätt för behovsmyndighet eller militärbefälhavare att förordna om besiktning finns bestämmelser i 23 och 31 §§.

Det åligger ägare av egendom som skall besiktigas att hålla egendomen tillgänglig på tid och plats som myndigheten bestämmer. Därvid skall tillses att besiktningen föranleder minsta möjliga olägenhet och tidsutdräkt för ägaren.

17 § Ägare eller innehavare av egendom som kan komma i fråga för uttagning skall lämna de uppgifter om egendomen som uttagnings- eller behovsmyndigheten begär.

18 § Uttagningsmyndighet skall föra register över uttagen egendom och egendomens ägare.

I den mån det behövs skall dessutom finnas förteckningar över egendom som är lämplig för uttagning men som ej uttagits.

Uttagningsmyndigheten skall underrätta behovsmyndighet då egendom upptages i eller avföres ur register som avses i första stycket.

Uttagning av fastigheter

19 § Till grund för uttagning av fastigheter ligger uppgifter som finns i fastighetsregister hos centralnämnden för fastighetsdata eller hos länsstyrelsen i det län där fastigheten ligger.

20 § Myndighet som har behov av att under förhållanden som avses i 1 eller 2 § förfogandelagen () utnyttja annan än staten tillhörig fastighet skall ansöka om tillstånd till uttagning av sådan fastighet hos länsstyrelsen i det län där fastigheten ligger. Sker ändring i fråga om behovet, skall myndigheten utan dröjsmål underrätta länsstyrelsen.

Uttagning av fartyg

21 § Beslut om uttagning av skepp och av motorbåtar som har en maskinstyrka över 60 hästkrafter och som är att hänföra till bogsermotorbåtar eller yrkesmässigt brukas för fiske får meddelas endast efter tillstånd av regeringen.

Utöver planer som avses i 4 § skall till grund för uttagning av fartyg enligt första stycket läggas behovsmyndighets beskrivning av de fartyg som myndigheten behöver. Om det kan ske, skall beträffande varje fartyg i be-

skrivningen anges avsett ändamål, tid under vilken fartyget beräknas komma att behövas och de förhållanden i övrigt som kan inverka på uttagningen.

22 § Utöver planer enligt 4 § skall till grund för uttagning av andra båtar än som avses i 21 § läggas förslag, som upprättas för försvarsmakten av militärbefälhavare och för totalförsvaret i övrigt av vederbörande behovsmyndighet.

Förslag av civil behovsmyndighet skall i fråga om båt med hemortsrätt inom visst militärområde lämnas i samråd med militärbefälhavaren.

23 § Behovsmyndighet eller, i fall som avses i 22 §, militärbefälhavare får förordna om besiktning av fartyg som kan komma i fråga för uttagning eller som har uttagits för myndighetens räkning.

Vid besiktning enligt första stycket skall företrädare för uttagningsmyndigheten och för det fartygsinspektionsdistrikt, där besiktningen skall äga rum, beredas tillfälle att närvara.

24 § Ägare av uttaget fartyg är skyldig att lämna behovsmyndigheten uppgifter om personal som är anställd på fartyget.

Uttagning av luftfartyg

25 § Utöver gällande riktlinjer och planer ligger till grund för uttagning av luftfartyg

1. av överbefälhavaren, luftfartsverket och transportnämnden i samråd på förslag av uttagningsmyndigheten upprättad förteckning över de slag av luftfartyg som är lämpliga för uttagning,

2. av uttagningsmyndigheten efter hörande av behovsmyndigheterna upprättad förteckning över de fabrikat, typer, årsmodeller m. m. av luftfartyg som är lämpliga för uttagning,

3. de uppgifter som enligt särskilda bestämmelser skall lämnas till uttagningsmyndigheten eller som denna inforrdar.

26 § Myndighet som har behov av att under krig eller krigsfara utnyttja annat än eget luftfartyg skall begära uttagning av sådant luftfartyg hos luftfartsverket.

Uttagning av motordrivna fordon

27 § Utöver gällande riktlinjer och planer ligger till grund för uttagning av motordrivna fordon

1. av överbefälhavaren, transportnämnden och överstyrelsen för ekonomiskt försvar i samråd på förslag av uttagningsmyndigheten upprättad förteckning över de slag av motorredskap samt motor- eller tryckluftdrivna maskiner eller arbetsredskap, som ej är motorredskap, vilka är lämpliga för uttagning,

2. av uttagningsmyndigheten efter hörande av behovsmyndigheterna upprättad förteckning över de fabrikat, årsmodeller m. m. av övriga mo-

tordrivna fordon som är lämpliga för uttagning,

3. de uppgifter som enligt särskilda bestämmelser skall lämnas till uttagningsmyndigheten eller som denna inforrdar från central bilregistreringsmyndighet eller länsstyrelse.

28 § I fråga om uttagning av motordrivna fordon för civila behov fastställs planer enligt 4 § av transportnämnden och överstyrelsen för ekonomiskt försvar i samråd efter hörande av behovsmyndigheterna.

29 § Uttagningsmyndigheten skall underrätta central bilregistreringsmyndighet, när motordrivna fordon upptages i eller avlöses ur register som avses i 18 §.

30 § Uttagningsmyndighetens besiktning av motordrivna fordon sker i samband med registrerings- eller typbesiktning enligt fordonskungörelsen (1972:595) och i den utsträckning som statens trafiksäkerhetsverk bestämmer på förslag av uttagningsmyndigheten.

31 § Behovsmyndighet får förordna om besiktning av uttaget motordrivna fordon, om det är nödvändigt för att bedöma fordonets fortsatta lämplighet för avsett ändamål.

32 § Länsstyrelse får efter samråd med lantbruksnämnden hos uttagningsmyndigheten påkalla de ändringar i uttagningen av traktorer som bedöms erforderliga med hänsyn till jordbruksnäringens intressen.

33 § Har central bilregistreringsmyndighet lämnat uppgift till uttagningsmyndigheten om uttaget motordrivna fordon, skall registreringsmyndigheten underrätta uttagningsmyndigheten när ändring inträffar i fråga om fordonet.

Uttagning av hundar

34 § För uttagning av hundar indelas landet i uttagningsområden. Efter samråd med chefen för armén och övriga berörda myndigheter beslutar uttagningsmyndigheten om indelningen och fastställer inom vilka områden uttagning skall ske.

35 § Riksstambokförda hundar, som uttagningsmyndigheten bedömer vara av särskilt värde för aveln, får ej uttagas. Detsamma gäller hundar som disponeras av polisväsendet och ledarhundar för blindas. Ej heller får uttagas hundar som är yngre än 18 månader eller äldre än 8 år.

36 § Till grund för uttagning av hundar gäller, utöver fastställda riktlinjer och planer, de uppgifter som finns i hundskatteregistret. Kommunerna skall på begäran av uttagningsmyndigheten och enligt dennas närmare anvisningar årligen före den 1 april lämna utdrag ur hundskatteregistret.

37 § Besiktning av hund förrättas av besiktningsman som uttagningsmy-

digheten utser för varje uttagningsområde. Besiktningsman skall vara väl förtrogen med brukshundstjänst.

Besiktningsmannen skall upprätta besiktningsbevis med uppgift bl. a. om hundens värde. Värdering skall ske enligt grunder som uttagningsmyndigheten fastställer efter hörande av riksvärderingsnämnden.

Krigsleveransplanläggning

38 § Behovsmyndighet verkställer krigsleveransplanläggning efter tillstånd och under överinseende av överstyrelsen för ekonomiskt försvar eller i fråga om livsmedel, fodermedel, utsäde och fettråvaror statens jordbruksnämnd eller i fråga om läkemedel och sjukvårdsmateriel socialstyrelsen.

Överstyrelsen, jordbruksnämnden eller socialstyrelsen får uppdraga åt länsstyrelsen i det län där egendomen finns eller annan myndighet att meddela tillstånd enligt första stycket.

Ansökan om tillstånd får ej inges av myndighet inom försvarsmakten utan medgivande av överbefälhavaren eller myndighet som denne bestämmer.

39 § Inom varje län medverkar länsstyrelsen vid krigsleveransplanläggningen i den utsträckning och enligt de anvisningar som överstyrelsen för ekonomiskt försvar respektive statens jordbruksnämnd eller socialstyrelsen meddelar i samråd med berörda myndigheter.

40 § Anser sig länsstyrelse ej kunna bifalla ansökan om tillstånd till krigsleveransplanläggning, skall handlingarna överlämnas till överstyrelsen för ekonomiskt försvar respektive statens jordbruksnämnd eller socialstyrelsen som beslutar i ärendet.

41 § Berör tillståndsärende försvarsmakten, skall den myndighet som lämnar tillstånd samråda med överbefälhavaren eller myndighet som denne bestämmer. Kan samförstånd ej nås, skall ärendet underställas regeringens prövning.

42 § Myndighet som erhållit tillstånd till krigsleveransplanläggning skall i samverkan med det företag eller annan som beröres därav vidtaga de förberedande åtgärder som behövs för att anskaffa och använda egendomen. Sker ändring i fråga om behovet av planläggning, skall myndigheten utan dröjsmål underrätta den myndighet som meddelat tillståndet.

Övriga bestämmelser

43 § Om tystnadsplikt i vissa fall vid förberedelser för krigsanskaffning föreskrives i 46 § förfogandelagen ().

44 § Mot beslut om uttagning eller krigsleveransplanläggning får talan ej föras.

45 § Anvisningar för tillämpningen av denna förordning meddelas

1. i fråga om uttagning av fastigheter av överstyrelsen för ekonomiskt försvar och i fråga om annan uttagning av uttagningsmyndigheterna efter samråd med behovsmyndigheterna samt beträffande fartyg även med sjöfartsverket och beträffande motordrivna fordon även med transportnämnden och överstyrelsen för ekonomiskt försvar samt

2. i fråga om krigsleveransplanläggning av överstyrelsen för ekonomiskt försvar eller, i fråga om livsmedel, fodermedel, utsäde och fettråvaror, av statens jordbruksnämnd eller, i fråga om läkemedel och sjukvårdsmateriel, av socialstyrelsen, allt efter samråd med berörda myndigheter, samt i den mån tillämpningen uteslutande avser förfarandet hos militära myndigheter av överbefälhavaren.

Denna förordning träder i kraft den då kungörelsen (1952:825) om planläggning under fredstid för ianspråktagande av egendom vid krig eller krigsfara och uttagningskungörelsen (1963:110) skall upphöra att gälla.

Sistnämnda kungörelse gäller dock fortfarande i fråga om uttagning av hästar intill dess regeringen beslutar annat.

Egendom som vid tiden för ikraftträdandet omfattas av uttagning eller planläggning med stöd av förut gällande författningar skall tills vidare anses som omfattad av uttagning eller krigsleveransplanläggning enligt den nya förordningen.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1977-11-18

Närvarande: justitierådet Hult, regeringsrådet Simonsson, justitierådet Mannerfelt, justitierådet Welamson.

Regeringen har den 16 juni 1977 på hemställan av statsrådet Krönmark beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. förfogandelag,
2. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74),
3. lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.,
4. lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688),
5. lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförsel och förstöring.
6. lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Olof Forssberg.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*.

Inom regeringens kansli har planerats att förslag till ny förfogandelag m. m. skall föreläggas riksdagen under hösten 1977, så att ikraftträdande – sedan erforderliga verkställighetsförordningar utarbetats – skall kunna ske den 1 juli 1978. Motsvarande planläggning gäller för en ny ransoneringslagstiftning vilken i många hänseenden anknyter till förfogandelagstiftningen. Under våren 1977 var läget det att tjänstgörande ordinarie lagrådsavdelning arbetsmässigt hade utrymme att inleda granskning av lagförslag på det aktuella lagstiftningsområdet och att det från försvarsdepartementets sida var möjligt att för lagrådsgranskning presentera de tilltänkta förslagens allmänna grunder jämte föreliggande men ännu ej fastlagda lagtextförslag. För att tidsplanen skulle kunna hållas, inleddes lagrådsgranskningen i slutet av april 1977 på grundval av det material som således kunde presenteras. Eftersom det då ännu ej förelåg regeringsförslag med slutlig utformning, hade lagrådet möjlighet att i en mångfald hänscenden genom föredraganden framföra synpunkter och föreslå ändringar att övervägas under det pågående departementsarbetet med remissen.

Mot nu angivna bakgrund har förslagen fått sin definitiva utformning. De har inkommit till lagrådet den 17 november 1977.

Lagrådet lämnar de nu föreliggande förslagen utan erinran.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1977-12-08

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Ahlmark, Romanus, Turesson, Gustavsson, Antonsson, Mogård, Olsson, Dahlgren, Åsling, Söder, Troedsson, Mundebo, Krönmark, Ullsten, Burenstam Linder, Wikström, Friggebo

Föredragande: statsrådet Krönmark

Proposition om förfogandelag m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. förfogandelag,
2. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74),
3. lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.,
4. lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688),
5. lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförelse och förstöring,
6. lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.

Föredraganden upplyser att lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran och hemställer att regeringen föreslår riksdagen att antaga förslagen.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 16 juni 1977.

Innehåll

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1 Förfogandelag	2
2 Lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)	13
3 Lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.	18
4 Lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688)	19
5 Lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförelse och förstöring	20
6 Lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.	21
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 16 juni 1977 ...	23
1 Inledning	23
2 Gällande bestämmelser	25
2.1 Fullmaktslagstiftningen	25
2.2 Rekvisitionslagen	25
2.2.1 Villkor och befogenheter	25
2.2.2 Bestämmelser om ersättning	27
2.2.3 Bestämmelser om straff m. m.	28
2.3 Beredskapsförfogandelagen	29
2.3.1 Villkor och befogenheter	29
2.3.2 Bestämmelser om ersättning	30
2.3.3 Bestämmelser om straff m. m.	30
2.4 Allmänna förfogandelagen	30
2.4.1 Villkor och befogenheter	30
2.4.2 Bestämmelser om ersättning	31
2.4.3 Bestämmelser om straff m. m.	33
2.5 Lagen om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.	34
2.5.1 Villkor och befogenheter	34
2.5.2 Bestämmelser om ersättning	34
2.6 Civilförsvarslagen	35
2.6.1 Villkor och befogenheter	35
2.6.2 Bestämmelser om ersättning	35
2.6.3 Bestämmelser om straff m. m.	35
2.7 Krigssjukvårdslagen	36
2.8 Oljekrislagen	36
2.8.1 Villkor och befogenheter	36
2.8.2 Bestämmelser om ersättning	37
2.8.3 Bestämmelser om straff m. m.	37

2.9	Lagen om undanförsel och förstöring	37
2.10	Lagen om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov	38
2.11	Allmänna ransoneringslagen	38
3	Utredningen	40
3.1	Allmänna synpunkter	40
3.2	Gemensam förfogandelagstiftning	41
3.2.1	Fullmaktskonstruktionen	41
3.2.2	Fullmaktslagarnas konstitutionella grundval.	41
3.2.3	Tidigare behandling av frågan om gemensamma regler för rekvisition och förfogande.	45
3.2.4	Fördelar och nackdelar med en gemensam förfogandelagstiftning	46
3.2.5	Ställningstagande	47
3.3	En ny förfogandelags innehåll	52
3.3.1	Villkor för lagens tillämpning	52
3.3.2	Underställning	54
3.3.3	Ersättningsregler.	55
3.4	Bestämmelsernas fördelning på olika författningar	58
4	Remissyttranden	60
4.1	Allmänt	60
4.2	Villkor för lagens tillämpning	62
4.3	Underställningen	65
4.4	Ersättningsreglerna	65
4.5	Övrigt	70
5	Föredraganden	72
5.1	Allmänt	72
5.2	En gemensam förfogandelag	77
5.3	Villkor för lagens tillämpning	78
5.4	Ersättningsreglerna	82
6	Upprättade lagförslag	84
7	Specialmotivering till framlagda lagförslag	85
7.1	Förslaget till förfogandelag	85
7.2	Förslaget till lag om ändring i civilförsvarlagen (1960:74).	114
7.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.	117
7.4	Förslaget till lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688).	117
7.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1961:655) om undanförsel och förstöring	117
7.6	Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m. m.	117
8	Hemställan	117

Prop. 1977/78: 72	159
9 Beslut	118
<i>Bilaga 1</i> Utredningens lagförslag.....	119
<i>Bilaga 2</i> Utredningens förslag till verkställighetsföreskrifter	134
Utdrag av lagrådets protokoll den 18 november 1977	155
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 8 december 1977	156

